

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARSI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AFGANİSTAN'DA SİYASİ PARTİLERİN VERİMSİZLİĞİNİN ANALİZİ (2001-2020)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aliya QURBAN

TEMMUZ-2023

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARSI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AFGANİSTAN'DA SİYASİ PARTİLERİN VERİMSİZLİĞİNİN ANALİZİ (2001-2020)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aliya QURBAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erol KALKAN

TEMMUZ-2023

TRABZON

ONAY

Aliya QURBAN tarafından hazırlanan ‘‘Afganistan’da Siyasi Partilerin Verimsizliğinin Analizi (2001-2020)’’ adlı bu çalışma 07.09.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç. Dr. Erol KALKAN	Başkan	☐	☐	
Doç. Dr. Metin AKSOY	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Vahit GÜNTAY	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Aliya QURBAN

13.07.2023

ÖNSÖZ

Siyasi partiler modern düşüncenin ürünlerinden biridir. Modern toplumlarda sivil toplumun en mühim yönü, tüm hükümet eylemleri üzerinde uzmanlaşmış ve sürekli kontrole sahip olan örgütlü siyasi partilerin varlığıdır. Bu çalışmada, genel manada siyasi partilerin demokrasideki rolü ve özelde ise Afganistan'daki siyasi partilerin Afganistan'ın demokratikleşme çabasındaki rolü ve işlevi(sizliği) irdelenmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizlikleri incelenmiştir. Çalışma Taliban rejiminin uluslararası müdahale ile yıkılışından yeniden yönetimi ele geçirdiği 2001-2020 arasındaki süreci kapsamaktadır. Çalışmanın bulguları Afganistan'da siyasi partilerin işlevsizliğinin en önemli nedeninin partilerin etnik temelli oluşum ve faaliyet yürütmelerinden kaynaklandığını göstermektedir. Böylece, genel manada siyasi partilerin demokrasideki rolü ve özelde ise Afganistan'daki siyasi partilerin yapısı ve Afganistan'ın demokratikleşme çabasındaki rolü hususlarında literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır. Bu araştırma sırasında bana yardım eden ve destek olan herkese içtenlikle teşekkür etmek istiyorum. Her şeyden önce, bana Türkiye'de yüksek lisans bursu verdiği hem kişisel hem de mesleki anlamda kendimi geliştirmem için paha biçilmez bir fırsat sunan YTB'ye sonsuz teşekkür ederim. Değerli danışman hocam Doç. Dr. Erol Kalkan'a beni sürekli desteklediği için sonsuz müteşekkirim. Onun sabrı, motivasyonu, engin bilgi, yönlendirme ve rehberliği olmasa bu tez yazılamazdı. Hayatımın her döneminde yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini ve sevgilerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

13.07.2023

Aliya QURBAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	X
ABSTRACT.....	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ	3-5
1.1. Araştırma Sorusu ve Hipotezi	3
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	4
1.4. Araştırmanın Yapısı	4

İKİNCİ BÖLÜM

2. LİTERATÜR TARAMASI, KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6-35
2.1. Siyasi Partilerin Tanımı.....	6
2.2. Tarihsel Yaklaşım	6
2.3. Partiyi Tanımlamada Genel Yaklaşımlar	7
2.3.1. Normatif Yaklaşım	8
2.3.2. Tanımlayıcı Yaklaşımlar	8
2.4. Siyasi Partilerin Temelleri.....	8
2.5. Tarihsel Olarak Siyasi Partilerin Arka Planı	9
2.6. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışının Arka Planları	12
2.7. Modern Toplumlarda Siyasi Partilerin Oluşum Nedenleri.....	12
2.7.1. Modern Siyaset ve Yeni Kurumlar	12
2.7.2. Devlet ve Toplum Arasında Resmî ve Kurumsal Bir İlişki Kurmak.....	13
2.7.3. Tek ve Etkili Bir Grup Olarak Siyasi Dayanışmayı Sürdürmek.....	14
2.7.4. Siyasi Elitlerin Barışçıl Güç Transferi ve Dolaşımı	15
2.7.5. Statükoyu Korumak ve Siyasi İdeolojiyi Genişletmek.....	16
2.8. Siyasi Partilerin Sınıflandırılması	17
2.8.1. Partilerin İdeolojiye Göre Sınıflandırılması	17

2.9. Siyasi Partilerin Strateji ve Stratejilere Göre Sınıflandırılması.....	17
2.9.1. İslami Partiler	18
2.9.2. Baskın Dinî Partiler veya Köktendinciler.....	18
2.9.3. Radikal ve Aşırı Partiler	18
2.9.4. Etnik Milliyetçi Partiler	19
2.10. Siyasi Partiler ve Diğer Sosyal Gruplar	20
2.10.1. Baskı Grupları	20
2.10.2. Sol ve Sağ Gruplar	21
2.10.3. Reformist Gruplar	21
2.10.4. Fundamentalist Gruplar	22
2.10.5. Muhafazakâr Gruplar	22
2.10.6. Dernek, Örgüt, Koalisyon ve Muhalefet	22
2.10.7. Asi Gruplar	23
2.10.8. Muharip Gruplar.....	23
2.11. Oligarşik Bir Örgüt Olarak Parti	24
2.12. Siyasi Partilerin Stratejileri ve Uygulamaları.....	25
2.13. Siyasi Partilerin Avantajları ve Dezavantajları	25
2.14. Siyasi Partilerin Kullanımları ve İşlevleri	26
2.14.1. Pazarlık Yapmak ve Siyasi Güç Kazanmaya Çalışmak	26
2.14.2. Kamuoyu Planlamak ve Şekillendirmek	27
2.14.3. Sosyal Bütünleşme	27
2.14.4. Siyasi Gücü İzlemek ve Bilimsel Araştırma Yapmak.....	28
2.14.5. İnsanların Taleplerini Toplamak	28
2.14.6. Çerçeveleme	28
2.14.7. Siyasi Eğitim	29
2.14.8. Yakınsama ve Ulusal Birlik Yaratmak.....	29
2.14.9. Seçim Faaliyetleri.....	30
2.15. Siyasi Partinin Yapısı	30
2.16. Siyasi Partinin Türleri	31
2.16.1. Tek Partili Sistem	31
2.16.2. İki Partili Sistem.....	32
2.16.3. Çok Partili Sistem.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AFGANİSTAN SİYASİ PARTİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	34-95
3.1. Afganistan'da Partilerin Siyasi Geçmişi	36
3.1.1. 1960 Öncesi.....	36
3.1.2. 'Demokrasinin On Yılı' 1963-1973	36

3.2. Afganistan'da Siyasi Partilerin Oluşmasındaki Faktörler	37
3.2.1. İç Faktörler	37
3.2.2. Dış Faktörler	38
3.3. Hükümet/Sovyet Uyumlu 1978-1992	39
3.3.1. PDPA (Afganistan Halkın Demokratik Partisi) – Komünist Parti	39
3.3.2. Anti-Sovyet Gruplar (Mücahit Tanzim)	40
3.4. Peştun Ağırlıklı Gruplar	41
3.4.1. Hizb-i İslami (Hikmetyar) (HIH/HIG)	41
3.4.2. Afganistan'daki İç Savaşta Gulbuddin Hikmetyar'ın Rolü	42
3.4.3. Hizb-i İslami'deki Bölünmeler	43
3.4.4. Hizb-i İslami (Khalis) (THIK/HAI)	44
3.4.5. Harakat-e-İnkılab-i-İslami (Nabi) (HII)	45
3.4.6. İttehad-e İslami (Seyyaf)	45
3.4.7. Jeephe-e-Nejat-i-Melli Afganistan (Mojaddedi)	46
3.4.8. Mahaz-e-Melli (Gailani)	47
3.5. Tacik Ağırlıklı Gruplar	48
3.5.1. Cemaat-i İslami (Rabbani)	48
3.5.2. Shura-e Nazar (Mesud)	49
3.6. Özbek / Türkmen Ağırlıklı Gruplar	50
3.6.1. Jumbish-e Melli İslami (Dostum)	50
3.7. Hazara ve Şii Ağırlıklı Gruplar	52
3.7.1. Hazara Partilerinin Arka Planı ve 1980'lerin Hazara İç Savaşı	52
3.7.2. Wahdat Partisi	53
3.7.3. Hizb-i Wahdat (Akbari)	56
3.7.4. Shura-e İttifak (Beheshti)	57
3.7.5. Sazman-ı Nasr	58
3.7.6. Sepah-i Pasdaran	59
3.7.7. Nahzat-ı İslami	60
3.7.8. Davet-i İslami	60
3.7.9. Harakat-i-İslami	61
3.7.10. Shula-e-Cavid	62
3.8. Anti-Sovyet Gruplar (Mücahit Tanzim)	63
3.8.1. Davud Han, Sovyetler ve İç Savaş	65
3.8.2. Bonn Konferansı ve Ötesi: 2001'den Günümüze	65
3.8.3. Afganistan'da Siyasi Partilerin Rolü	66
3.8.4. Partilerin Siyasi Profilleri	66
3.8.5. Parti Destek Üsleri	67
3.9. Kurumsal Çerçeveler	68
3.9.1. Parti Tüzüğü	69

3.9.2. Parti Yapıları	69
3.9.3. Parti Prosedürleri ve Faaliyetleri	70
3.10. Parti Performansı.....	74
3.10.1. Parti Performansı Genel	74
3.11. Diğer Siyasi Aktörlerle Parti İlişkileri.....	78
3.12. Partiler Arası İlişkiler	78
3.13. Partiler ve Milletvekilleri Arasındaki İlişkiler	79
3.14. Partiler ve Parlamento Grupları (PG'ler) Arasındaki İlişki	80
3.15. Partiler ve Parlamento İlişkisi	81
3.16. Partiler ve IEC/ECC Arasındaki İlişki	82
3.17. Partiler ve Yönetici Arasındaki İlişki	83
3.18. Partiler ve Sivil Toplum İlişkisi	84
3.19. Afganistan'da Siyasi Partilerin Taliban ile İlişkisi.....	84
3.19.1. Taliban'ın Büyümesi ve Ortaya Çıkmasında Etnik Faktörün Rolü	84
3.20. Taliban'ın Ortaya Çıkış Nedenleri ve Partilere Etkisi	85
3.21. Komünist Parti Darbesi	86
3.22. Afganistan'da Büyük Partiler Nasıl İşliyor?.....	88
3.23. Afganistan Birincil Partileri	89
3.24. Partilerin Etnik Farklılıkları	90
3.24.1. Afganistan'da Etnik.....	90
3.25. Etnik Gruplar.....	90
3.25.1. Peştunlar	91
3.25.2. Tacikler.....	91
3.25.3. Hazaralar	92
3.25.4. Özbekler	93
3.25.5. Türkmenler	94
3.26. Etnikçiliğin Tarihi	94

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SİYASİ PARTİLERİN PATOLOJİSİ	96-116
4.1. İç Savaş	96
4.2. Yasal Eksiklikler ve İlgili Yasalara Uyulmaması	97
4.3. Gücün Kişiselleştirilmesi	99
4.4. Etnik Zorluklar	101
4.5. Mali Zorluklar	102
4.6. Siyasi Partilerin Yapısal Zorlukları.....	104
4.6.1. Kabile ve Sosyal Yapılar	104
4.6.2. Kitle Toplumu	104

4.6.3. Siyasi Elitlerin Zayıflığı	105
4.6.4. Siyasi Kültürün Zayıflığı	105
4.6.5. Liderlik Krizi	105
4.6.6. Verimli ve Tutarlı Organizasyon Eksikliği	106
4.6.7. Büyük Hedeflerin Olmaması	106
4.6.8. Karaktersizlik Olmaması ve Merak Etmemezlikleri	106
4.6.9. Kişisel Eksen	107
4.6.10. Etnik Eksen	107
4.7. Afganistan'daki Siyasi Partilerin İstikrarsızlık Nedenleri.....	110
4.7.1. Akıl ve Düşüncenin Temsilcisi.....	111
4.7.2. Sosyolojik Faktörler	112
4.8. Gelenek ve Modernite Zorlukları	113
4.9. Afganistan'da Etnikçiliği Yönlendiren Faktörler	114
4.9.1. Siyasi Partilerin Etkinliği	114
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	117
KAYNAKÇA.....	120
ÖZGEÇMİŞ	135

ÖZET

Bu çalışmada, genel manada siyasi partilerin demokrasideki rolü ve özelde ise Afganistan'daki siyasi partilerin Afganistan'ın demokratikleşme çabasındaki rolü ve işlevi(sizliği) irdelenmiştir. Çalışma, Taliban rejiminin uluslararası müdahale ile yıkılışından yeniden yönetimi ele geçirdiği 2001-2020 arasındaki süreci kapsamaktadır. Çalışmanın bulguları, Afganistan'da siyasi partilerin işlevsizliğinin en önemli nedeninin partilerin etnik temelli oluşum ve faaliyet yürütmelerinden kaynaklandığını göstermektedir. Böylece, genel manada siyasi partilerin demokrasideki rolü ve özelde ise Afganistan'daki siyasi partilerin yapısı ve Afganistan'ın demokratikleşme çabasındaki rolü hususlarında literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır. Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın genel yönelimi, ikinci bölümde literatür taraması, kuramsal ve kavramsal çerçeve, siyasi partilerin temelleri, siyasi partilerin oluşumu, türleri ve partiler ile ilgili diğer hususlara değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise Afganistan'daki siyasi partilere genel bir bakış, Afganistan'da partilerin siyasi geçmişi, Taliban'ın ortaya çıkışı ve diğer hususlar üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise siyasi partilerin patolojisi, araştırmanın bulguları, sonuç ve öneriler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokratikleşme, Afganistan, Siyasi Partiler, Taliban, Etnik Gruplar.

ABSTRACT

In this study, the role of political parties in democracy in general and the role and (in)functionality of political parties in Afghanistan in Afghanistan's democratization effort in particular are examined. The study covers the period between 2001 and 2020, when the Taliban regime regained control after its collapse with international intervention. The findings of the study show that the most important reason for the dysfunction of political parties in Afghanistan is their ethnic-based formation and activities. Thus, it is aimed to contribute to the literature on the role of political parties in democracy in general and the structure of political parties in Afghanistan and their role in Afghanistan's democratization effort in particular. The research consists of four parts. In the first part, the general orientation of the research, in the second part, literature review, theoretical and conceptual framework, foundations of political parties, formation and types of political parties and other issues related to parties are mentioned. In the third chapter, an overview of the political parties in Afghanistan, the political history of the parties in Afghanistan, the emergence of the Taliban and other issues are discussed. In the last section, the pathology of political parties, the findings of the research, results and recommendations are discussed.

Keywords: Democratization, Afghanistan, Political Parties, Taliban, Ethnic Groups.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Sovyet Karşıtı Gruplar.....	41
2	Sovyete Karşı Çıkan Gruplar.....	64
3	Bölgelere Göre Partilerin Yaklaşık Destek Üsleri.....	67
4	Afganistan`da Parti Prosedürleri ve Faaliyetleri.....	70
5	Parti Performansı – Genel Özet Tablosu	76
6	1978 Darbesi`nden Sonra Çeşitli Grupların Çıktığı Dört Rejim	87
7	İç Savaşa Katılan Belli Başlı Siyasi Partiler.....	96

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	1980'lerin Sonunda Hazarajat Üzerinde Hizip Kontrolü	53

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANLF	: Afghan National Liberation Front
ECC	: Election Complaints Commission
FFEFA	: Free and Fair Elections Foundation of Afghanistan
HIH	: Hizb-i İslami Hikmetyar
HIG	: Hizb-i İslami Gülbuddin
HIK	: Hizb-i İslami Khalis
ISI	: International Scientific Indexing
IEC	: The International Electrotechnical Commission
MRT	: Mass Rapid Transit
NDI	: National Democratic Institute
NDF	: Nordic Development Fund
NIFA	: National Islamic Front of Afghanistan
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NDM	: Neo-Demokratik Organizasyon
NUFA	: Afghan National United Front
OSCE	: The Organization For Security and Cooperation in Europe
PDPA	: People's Democratic Party of Afghanistan
PGS	: Persistent Ground Surveillance
RRT	: Refugee Review Tribunal
SNTV	: Sports Video News Services for Broadcast and Digital
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
SCN	: Supervisory Council of the North

SAMA : Sazman-e Azadibakhsh-e Mardom-e Afganistan
STK : Sivil Toplum Kuruluşları
UNAMA : United Nations Assistance Mission in Afghanistan

GİRİŞ

Siyasi partiler; fikirleri, sorunları ve ortak hedefleri temsil etmek amacıyla seçimlere ve siyasi süreçlere katılan kişi veya gruplardan oluşan organizasyonlardır. Bu partiler, ülke siyasetinin planlarını ve hedeflerini etkileyebilmek için parlamentoya veya diğer kamusal karar alma merkezlerine temsilcilerini seçmeye çalışmaktadırlar (Epstein, 1967).

2001 yılında Taliban yönetiminin sona ermesi ve ardından geçici bir hükümetin kurulmasıyla Afganistan'ın siyasi sahnesinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikler, siyasi partilerin de daha fazla değişimine yol açmıştır. Afganistan'da yaklaşık 110'dan fazla parti faaliyet göstermektedir. Ancak bu partilerin birçoğu siyasi hareket etme motivasyonuna veya gücüne sahip olmayan silahlı gruplardan ya da küçük kültürel derneklerden oluşmaktadır. Liderlik, organizasyon, programlar ve faaliyetlerde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu çalışmanın amacı, Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliklerini açığa çıkarmaktır. Afganistan'da siyasi partiler, asli görevlerini tam olarak yerine getirememişlerdir ve tarafları etkileyen en önemli sorunlar ise faaliyetlerini gerektiği gibi yürütememiş olmalarıdır. Bu durum, siyasi partilerin işlerinde verimsiz olmasına neden olmuştur. Siyasi uzmanların açıklamalarına göre siyasi partilerin zayıflıklarının, başarısızlıklarının ve iflaslarının sebebi; yapı, pratik ve amaçtır. Afganistan'da siyasi partilerin verimsizliklerinin çeşitli sebepleri vardır.

Bunlardan biri Afganistan'da siyasi partilerin hileli bir şekilde kurulmuş olmasıdır. Ülkede güvenlik ve istikrarın olmaması, siyasi partilere zarar vermiş ve işlevsizleşmelerinde önemli rol oynamıştır. Afganistan'da ırk çeşitliliği ve farklı etnik grupların varlığı, siyasi partilerin etnik temelli oluşmasına neden olmuştur. Siyasi hareketler, kitleleri harekete geçirebilecek, kısa-uzun vadeli hedefler doğrultusunda hareket edebilecek bir çalışma stratejisinden ve belirli hedeflerden yoksun kalmıştır. Afgan siyasi partilerinin yetkilileri hâlâ popüler ve kapsayıcı değildirler ve bu nedenle toplum koşullarında ve toplumun dönüşümünde güçlü bir desteğe görmemişlerdir. Dış politika programları da Afganistan'ın siyasi yapısında etkili olmuştur (Panjshiri, 2020).

Siyasi partilerin kuruldukları günden bugüne istikrarlı kalamadığı göz önüne alındığında ülkedeki çeşitli siyasi partilerin ortaya çıkması ve bu siyasi partileri verimsiz kılan faktörlerin neler olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabını yukarıdaki başlık altında yani "Afganistan'daki siyasi partilerin istikrarsızlığının analizi (2001-2020)" içerisinde incelenmektedir. Dr. Seyyed Abdul Qayyum Sajjadi, Afganistan'daki siyasi partilerin istikrarsızlığının nedenlerinin iki ana faktörden kaynaklandığına inanmaktadır: Bunlardan birincisi rasyonel faktörler, ikincisi ise sosyolojidir (Sajjadi, 2017: 303).

Literatür taraması, kuramsal ve kavramsal çerçeve ele alınarak siyasi partilerin tanımı, temel farklılıkları, ortaya çıkış süresi, siyasi partilerin kullanımları ve işlevleri gibi konuların incelenmesi siyaset bilimi ve sosyal bilimlerin genel anlamda parti fenomenini anlamak için önemlidir. Siyasi partilerin kuramsal ve kavramsal çerçevesini çizerek daha ileri araştırmaların temelini oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada Afganistan'daki siyasi partilere dair genel bir bakış sunulmaktadır, tarihsel geçmişleri ve iç savaşın etkileri, siyasi partilerin türleri ele alınmaktadır. Böylece Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliği konusunda bir anlayış sağlamak amaçlanmaktadır. Siyasi partilerin verimsizliği demokratik süreçlerin kapanmasına, siyasi sistemin zayıflamasına ve ülkede gerilimin tırmanmasına neden olabilir. Afganistan açısından bu ülkede istikrarın ve kalkınmanın sağlanması için siyasi partilerin ve demokratik sistemin güçlendirilmesi çok önemlidir. Afganistan'daki siyasi partilerin etkisizliğinin yanı sıra istikrarsızlığı da tartışılmaktadır. Araştırma, Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliklerini tanımladıktan sonra bu verimsizliklerin ülkenin siyasi istikrarı, demokrasisi ve toplumsal gelişimi üzerindeki etkilerini inceleyebilir. Bu detaylı inceleme, Afganistan'daki siyasi partilerin daha etkili ve verimli bir şekilde çalışmalarına katkı sağlayabilir ve ülkenin siyasi süreçlerinin daha sağlam bir temele dayanmasına yardımcı olabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırma Sorusu ve Hipotezi

Afganistan'da siyasi partilerin nasıl ortaya çıktığı ve yapıları birçok çalışmanın konusu olmuştur. Fakat Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliği konusu göreceli olarak literatürde daha az ilgiye maruz kalmıştır. Bu çalışmada Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliği ve verimsizliklerinin nedenleri irdelenerek literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Afganistan'da siyasi partilerin verimsizliğinin nedeni nedir, Afganistan'daki siyasi partilerin tarihsel gelişimi nasıldır, siyasal istikrarsızlık ve hükümetlerin zayıflığı siyasi partilerin etkinliğini ve işlevselliğini nasıl etkilemiştir sorularına yanıt aranmıştır. Seyyed Abdul Qayyum Sajjadi, Afganistan'daki siyasi partilerin istikrarsızlığının iki ana faktörden kaynaklandığına vurgu yapmaktadır: Bunlardan birincisi rasyonel faktörler, ikincisi ise sosyolojik faktörlerdir (Sajjadi, 2017: 303). Çalışmanın ön bulgularına göre, Afganistan'daki büyük siyasi partilerin temel yaklaşımı etnik, ırksal ve bölgesel ayrılıkları kışkırtmak olmuştur. Bu durum, siyasi partiler arasında bölünmelere ve çoğu zaman şiddet içeren çatışmalara yol açmıştır. İç savaşın uzun yıllar boyunca devam etmesi, yasal eksiklikler ve ilgili yasalara uyulmaması, sosyolojik faktörler, gücün kişiselleştirilmesi, geleneksel ve modern değerlerin çatışması, etnik zorluklar, mali zorluklar ve siyasi partilerin yapısal zorlukları gibi unsurlar siyasi partilerin etkinliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu bağlamda, Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliğinin nedenleri şunlardır:

- a) Demokrasi kültürünün ve demokratik kurumların olmaması ve siyasi kültürün zayıflığı.
- b) Siyasi partilerin aşiret ve etnik temelli yapılanma içerisinde olmaları.
- c) Mali kaynakların yetersizliği ve etnik eksenli ülkede güvenlik ve istikrarın olmaması.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Siyasi partiler, hükümetin makro yönetiminde ulusal politika oluşturma, yetkililerin seçimi ve iyi yönetimin denetlenmesi gibi önemli roller üstlenir. Halkın iradesine dayanan bir hükümetin temel unsurlarından biri olarak siyasi sistemler genellikle parti sistemlerini benimserler. Modern toplumlarda sivil toplumun en önemli bileşenlerinden biri, örgütlü siyasi partiler ve topluluklardır. Bu partiler ve topluluklar, hükümetin tüm eylemleri üzerinde uzmanlaşmıştır ve sürekli denetim sağlayarak halkın çıkarlarını temsil etme amacını taşımaktadır. Ancak Afganistan'da siyasi partilerin

verimsizliği birçok soruna yol açmaktadır. Bu verimsizliği analiz etmek, bu sorunların üstesinden gelmek için önemli adımların atılmasını sağlayabilir. Güçlü ve demokratik kurumsal yapıların oluşturulması, etnik ve bölgesel bölünmelerin azaltılması, dış müdahalelere karşı bağımsızlık ve güvenlik sorunlarının çözülmesi gibi önlemler dikkate alınabilir. Bu da siyasi partilerin etkinliğini artırabilir ve halkın çıkarlarını daha iyi temsil etmelerini sağlayabilir. Vatandaşlar, bu faktörleri kullanarak, büyük ve millî partiler oluşturarak siyasi partiler aracılığıyla hayatlarını değiştirebilmekte ve istikrarlı bir yaşamı yorumlayabilmektedirler. Bu, büyük, istikrarlı parti ve programların oluşması dışında mümkün değildir. Bu nedenle geçmişten bu yana partilerin verimsiz kalmasına neden olan faktörleri dikkate almak önemlidir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Elde edilen sonuçlar, analitik ve betimleyici bir yaklaşım kullanarak Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliği konusunda anlamlı bir açıklama sunmaktadır. Bu çalışmada Farsça, Türkçe ve İngilizce kitap ve makaleleri incelemek suretiyle literatürdeki eksikliklere dikkat çekilmektedir. Bu dillerdeki akademik çalışmalar ve yayınlar, Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliği konusundaki bilgileri derlemek için temel kaynak olarak kullanılmaktadır. Çalışma, konuyla ilgili yerel ve uluslararası haberlerden elde edilen bilgileri değerlendirerek verimsizliğin nedenlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu haberler, Afganistan'daki siyasi partilerin faaliyetleri, politikaları ve performansları hakkında önemli ipuçları sağlayabilir. Derlenen bu literatür, Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliği konusundaki bilgileri derlemek için temel kaynak olarak kullanılmaktadır.

1.4. Araştırmanın Yapısı

Bu araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın genel yönlerine dikkat edilerek araştırma sorusu, metodoloji, bölümlerin özeti, araştırmanın yöntemleri, önemi ve yapısal durumu ele alınmıştır. Kısaca bu bölümde Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliğinin ve etkisizliğinin temel faktörleri ve nedenleri ele alınmıştır. Bu faktörler arasında demokrasi kültürünün eksikliği, etnik ve aşiret temelli yapılanmalar, mali kaynakların yetersizliği ve güvenlik sorunları yer almaktadır. Bu çalışma, literatüre katkı sağlayarak Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizlik sorununun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. İkinci bölümde literatür taraması, kuramsal ve kavramsal çerçeve ele alınmıştır. Bu bölümde siyasi partilerin tanımı, tarihsel arka planı, temel farklılıkları, ortaya çıkış süresi, siyasi partilerin kullanımları ve işlevleri, stratejileri ve uygulamaları gibi konuların incelenmesi, siyaset bilimi ve sosyal bilimlerin genel anlamda parti fenomenini anlamak için önemlidir. Bu bölüm, siyasi partilerin kuramsal ve kavramsal çerçevesini belirleyerek daha ileri araştırmaların temelini oluşturmayı amaçlamaktadır. Üçüncü bölümde Afganistan siyasi partilerine genel bir bakışla Afganistan'da siyasi partilerin tarihsel geçmişi, Taliban ile ilişkisi ve Taliban'ın nasıl ortaya çıktığı ele alınmıştır. Afganistan'daki siyasi partilerin kökenleri 20. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu partilerin tarihleri, bölünmeler ve değişen ittifaklarla şekillenmiştir. Bu

bölüm, Afganistan'daki siyasi partilerin genel bir bakışını sunarak tarihsel geçmişlerini ve iç savaşın etkilerini ele almaktadır. Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliği konusunda bir anlayış sağlamayı amaçlamaktadır ve ileride yapılacak araştırmalar için temel bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir. Son bölümde ise siyasi partilerin patolojisi, araştırmanın bulguları, sonuç ve öneriler tartışılmaktadır. Afganistan'da siyasi partiler, ülkenin siyasi yapısında etkili bir şekilde örgütlenememiştir. Bu durum, siyasi partiler yasasının gerektirdiği şartların yerine getirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Siyasi uzmanlar, Afganistan'daki siyasi partilerin zayıflığını ve başarısızlıklarını üç göstergeyle açıklamaktadır: Partilerin yapısal, pratik ve amaçsal zayıflıkları. Bunlar ülkede siyasi istikrarsızlığa ve hükümetlerin güçsüzlüğüne sebep olmaktadır. Bu sorunların çözülmesi, daha güçlü ve etkili siyasi partilerin oluşturulmasına bağlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LİTERATÜR TARAMASI, KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırmanın konusu ve odak noktası "Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliklerinin analizi (2001-2020)"dir. Afganistan'da siyasi partilerin etkisizliği hakkında detaylı bilgi almak için öncelikle siyasi partiler hakkında bilgi edinmek gereklidir. Çünkü okuyucunun siyasi partilerin anlam ve kavramlarını kısaca tanıması ve konuyu doğru anlaması önemlidir. Ana konuya geçmeden önce bu bölüme dair daha önce yapılmış literatür taramasına yer verilerek siyasi partilerin kuruluşu ve diğer özellikleri hakkında önemli bilgiler sunulmuştur. Bu bilgiler dikkate alınarak Afganistan'daki siyasi partilerin nasıl kurulduğu ve Afganistan'da siyasi partilerin nasıl verimsiz olduğu ve benzeri konular hakkında bilgi elde edilebilmektedir. Ayrıca bu faktörlerin partilerin etkinliğini nasıl değiştirdiği de anlaşılmaktadır.

2.1. Siyasi Partilerin Tanımı

Parti, kelime anlamı olarak grup ve aşiret anlamlarına gelir. Rönesans'tan sonra Avrupa siyaset literatüründe artan bir ilgiye mazhar olan parti kavramının farklı tanımları vardır. Leon Epstein (1967)'ye göre "Siyasi parti, kötü örgütlenmiş olsa bile, hükümet yetkililerini belirli bir başlık altında seçmeye çalışan herhangi bir gruptur". Duverge (1970), partiyi tanımlarken iki şeyin altını çiziyor: Parti, ülke genelinde koordineli ve dağınık gruplardan oluşan bir koleksiyondur. Örgüt koordinasyonu ile birbirlerine bağlıdır ve parti örgütünün en önemli görevi güç kazanmayı amaçlamasıdır. Parti tanımındaki ana unsur, parti mekanizması ile siyasi görevlinin seçimidir. Kinistan başka bir tanımında partiyi "aynı doktrini izleyen insanların bir araya gelmesi" olarak tanıtmıştır. Bu tanım, aynı zamanda eksik ve belirsizdir; siyasette aşırı ataerkil eğilimlerin olduğu bir döneme aittir (Naqib Zadeh, 2009: 12-13). Kısaca partiler, iktidar mücadelesi veren, kâr amacı gütmeyen, vatandaşların memnuniyetini sağlamak ve halk desteğini kazanmak için oluşturulan siyasi yapılardır. Bu bağlamda, parti kavramını tarihsel ve genel yaklaşımlar perspektifinden irdelemek faydalı olacaktır.

2.2. Tarihsel Yaklaşım

Birçok insan için siyasi parti kavramı anlam taşımamaktadır; bu durum, parti camiasında önemli bir kesim tarafından siyasi partilerin anlamsız ve etkisiz bir fenomen olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Bu bireyler, siyasi partilerin işlevini veya amacını gözlemlemedikleri, parti varlığını objektif ve tarihsel bir bağlamda deneyimlemedikleri için kaygılanma eğiliminde değildirler. Dolayısıyla bu insanların zihinlerinde siyasi partiye ilişkin basit bir tanım dahi yer

etmemektedir. Bu durum, gelişmekte olan bazı toplumlarda yaygın bir sorun olarak gözlenmektedir. Endüstriyel toplumlarda bile insanlar, partiler hakkında basit ve monoton bir zihniyete sahiptir ve daha az karmaşık veya analitik bir bakış açısıyla partiye yaklaşırlar (Karim Pour, 1979: 48). Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) toplumun büyük bir kısmı tarafından iki büyük parti, cumhuriyetçi ve demokrat parti, eş tutulur. Daha yüksek düzeyde iki partinin farklılaşmadan önce değerleri, normları, ideolojileri ve programları açısından özdeş olduğuna inanırlar. Bu toplumlardaki seçimler, parti üyeliklerinden ziyade parti adaylarının karakterleri veya kişilikleri etrafında şekillenir. Bu gerçekler göz önüne alındığında birçok Amerikalı siyasi düşünür, partilerin günden güne zayıfladığına, bu yüzden çok uzak olmayan bir gelecekte artık olmayacaklarına inanmaktadır. Amerikalı siyasi düşünürler, partilerin görevlerini ve işlevlerini, siyasi, ekonomik ve sosyal işleri sürdürmek ve uygun şekilde yönetmek için gerekli siyasi işlevleri yerine getirebilmeleri noktasında endişelenmektedirler. ABD'deki siyasi partilerin göreceli zayıflığı, tarihsel bağlamda dikkate değer bir durumdur. ABD, siyasi partilerin ilk kez ortaya çıktığı ülkelerden biridir. 1800'deki başkanlık seçimleri sırasında kitle tabanına sahip olan siyasi partiler belirgin hâle gelmiştir ve ilerleyen dönemlerde demokrat ve cumhuriyetçi partilerin temellerini atmıştır (Karim Pour, 1979: 48).

Öte yandan Kıta Avrupası'nda siyasi partilerin belirgin bir şekilde ortaya çıkışı, ABD'de yaklaşık 10 yıl önce gerçekleşmiştir. İngiltere'de ise 17. yüzyılın ilk yarısında iki ana parti ve 1630 ile 1670 yılları arasında ortaya çıkan partiler mevcuttu. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçen dönemde Avrupa'daki siyasi partiler, ABD'deki muadillerinden daha güçlü, örgütlü ve etkin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Avrupa'da sosyal demokrat partiler, Hristiyan demokrat partiler, liberal partiler ve diğer ideolojik gruplar arasında etkili politikaların geliştirilmesi ve demokratik süreçlerde aktif bir rol oynanmasıyla güçlü bir siyasi rekabet yaşanmıştır. Son yıllarda ABD'de siyasi parti faaliyetleri hızla ilerlemiştir ve birçok Amerikalı, siyasi partilerin demokrasinin temel unsurlarından biri olduğunu aslında göz ardı etmiştir. Bu süreçte, parti politikaları ve siyasi tartışmalar giderek kutuplaşmış, siyasi kampanyalar daha medyatik hâle gelmiş ve parti bağlılığı azalmıştır. Bu durum, ABD'deki siyasi partilerin zayıflığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir (Karim Pour, 1979: 48).

2.3. Partiyi Tanımlamada Genel Yaklaşımlar

Partiler, bir anlamda toplum ile hükümet arasında bir köprü, sistemsel anlamda ise bir geri bildirim aracıdır. Shot Schneider "Siyasi partilerin yükselişi kuşkusuz modern hükümetlerin ayırt edici özelliklerinden biridir" der (Karim Pour, 1979). Demokrasiyi yaratan siyasi partilerdi fakat modern demokrasi siyasi partiler varlığını sürdürürse var olabilir. Dolayısıyla demokrasi ile parti arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Siyaset bilimci Leon Epstein, "Siyasi parti, kötü örgütlenmiş olsa da hükümet yetkililerini belirli bir başlık altında seçmeye çalışan herhangi bir gruptur" der (Sadat, 2017). Bugün demokratik olsun ya da olmasın, herhangi bir siyasi sisteme sahip olan tüm toplumların bir tür siyasi parti sistemi ve bir siyasi sistemi vardır. Böylece, genel bir sonuç olarak iki

tür siyasi parti tanımı yapılabilir: Birincisi normatif tanımlamadır; normların, değerlerin ve partinin öncelikleri dikkate alınarak yapılır. İkincisi ise realist tanımlamadır ve partilerin faaliyet alanı dikkate alınarak yapılır (Karim Pour, 1979). Öte yandan Huntington, siyasi örgütlerin kurumsallığına dikkat çekerek siyasi partilerin gücünün, istikrarının ve zayıflığının kurumsallaşmalarıyla ilgili olduğunu belirtir. Huntington’a göre bir partinin kurumsallaşma sürecini partinin kronolojik ve kuşaksal yaşı ile fonksiyonu belirler (SAF, 2020).

2.3.1. Normatif Yaklaşım

Normatif tanımlamada partiler; inançlarına, değerlerine, ideallerine ve önceliklerine göre tanımlanmaktadır. Normatif tanıma göre siyasi partiler, vatandaşların inandığı öncelikleri, değerleri, inançları ve idealleri politikalarında ve programlarında incelemektedir. Başka bir deyişle siyasi partiler, vatandaşların önceliklerini ve görüşlerini belirler ve bu doğrultuda çalışırlar.

“Klaus Fan Bime” politikaları ise partilerin, çeşitli işlevlerine dayalı olarak normatif tanımlarını formüle etmekte ve akımları aşağıdaki dört ana işleve sahip olması gereken siyasi partiler olarak belirlemektedir (Karim Pour, 1979):

1-Programı tanımlama ve belirleme (ideoloji ve program).

2-Sosyal çıkarların açıkça ifade edilmesi, çizilmesi ve belirtilen çıkarların bir organizasyonda toplanması (kuruluş ve organizasyon).

3-Sistem çerçevesinde özellikle seçimlerde kitlelerin seferber edilmesi ve kamuoyunun sosyalleştirilmesi (güçlerin seferber edilmesi).

4-Seçkinlerden ve devlet kurumlarından işe alma.

2.3.2. Tanımlayıcı Yaklaşımlar

Bu tür bir yaklaşımda partiler, genellikle pratik ve aktif olarak dâhil oldukları faaliyetler açısından tanımlanmaktadır. Max Weber, partilerin siyasi düşünceleri veya bu tanıma dayanan temel talepler ne olursa olsun üyeleri için güç kazanmaya çalışan, her zaman güç ve konum arayan akımlar olduğuna inanır. Weber'e göre partiler, iktidar alanına girer. Eylemleri ve faaliyetleri toplumsal gücü elde etmeye odaklıdır. Bir şeyin içeriğinin ne olduğu ya da neye yol açacağı önemli değildir (Karim Pour, 1979).

2.4. Siyasi Partilerin Temelleri

Siyasi partilerin temellerine dair tartışma literatürde beş ana ilke doğrultusunda yürütülmektedir:

1) İnsan doğası: Siyasi parti kurma eğilimi insan doğasıyla ilgilidir. Bazı insanlar bireysel olarak muhafazakârdır ama diğerleri ilericidir. Bu nedenle insanlar, farklılıkları ve mizaçları nedeniyle şu veya bu partiye çekilirler. Muhafazakârlar bir araya gelerek muhafazakâr fikirleri ve Ortodoks fikirleri besleyen bir parti oluştururken radikal değişim politikalarına meyilli olanlar liberal parti veya sosyalist parti oluşturur.

2) Çatışan ekonomik çıkarlar: Bu ilke, siyasi partilerin gerçek temelidir. Arthur Halkambell'e göre, "Milli partiler geçici saiklerle veya geçici ihtiyaçlarla ayakta tutulamaz ve kolektif çıkarlara dayanmalıdır. Her şeyden önce kalıcı ekonomik çıkarlar temelindedir" (Alam, 2003). Mevcut durumda parti, çeşitli sınıfların çıkarlarını temsil eder ve köylüleri, toprak sahiplerini, işçileri veya kapitalistleri yani sömürülenleri er ya da geç kendi siyasi örgütleri aracılığıyla temsil edebilir (Alam, 2003).

3) Çevre faktörü: Çevre faktörü de insanları partiye üye olmaya zorlar. İnsanların genellikle siyaseti ve dini miras aldıkları doğrudur. Genellikle bir kişinin partiye olan arzusu üzerinde ailelerin güçlü bir etkisi vardır. Belli bir partinin ideolojisi, ebeveynler tarafından çocuklarına sürekli olarak okunur. Örneğin ABD'de İrlandalıları geleneksel olarak Demokrat Parti'yi tercih etmektedir. Almanlar ise sürekli Cumhuriyetçi Parti'ye katılma arayışındadır. ABD'de bir baba ve oğlunun iki farklı siyasi eğilimde olduğu çok az örnek vardır.

4) Irk duygusu: Irkçılığın parti siyaseti üzerinde hâlâ zararlı bir etkisi var. Örneğin Kanada'da Fransızlar bir partide, İngilizler diğer partide örgütlenmiştir. Güney Afrika'da ırk ayrımcılığı politikaları uygulayan Milliyetçi Parti, bir bütün olarak Hollanda'nın bir üyesi olmuştur. Birleşik Parti dünya görüşünde liberaldır ve esas olarak İngilizlerden oluşmaktadır.

5) Dinî geçmiş: Yeni başlayan ya da gerileyen bir demokraside siyasi partilerin oluşumu bu temellere dayanabilir. Batı ülkelerinde siyasi partiler aşağı yukarı dine dayalı değildir. Ancak bazı üçüncü dünya ülkelerinde partiler yalnızca din temelinde kurulur. Bu tür partiler çok dinli ülkelerde demokrasinin gelişimini zorlaştırmakta ve ulusal birliği yok etmektedir (Alam, 2003: 347-348).

2.5. Tarihsel Olarak Siyasi Partilerin Arka Planı

Politika, kamusal alan ve bir tür kolektif insan faaliyeti ile ilgilidir. Tarihin farklı dönemlerinde farklı gruplar var olmuştur fakat parti modern çağa aittir. Partinin tarihi son iki yüzyıla kadar uzanmaktadır. Batı'da laikliğin yaygınlaşması ve kilise kurumlarının yıkılması süreci, boşlukların oluşmasına yol açmış; aşiret kurumlarının da ortadan kalkmasına neden olmuştur (Sue, 1999: 41). İlk siyasi partiler, kelimenin tam anlamıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında ABD'de ortaya çıkmıştır. Yasama tam olarak kurulduktan ve halkın büyük bir bölümü oy hakkı kazanmasından sonra parti faaliyeti kaçınılmaz hâle gelmiştir. İngiltere'de 1833 ve 1867 seçim reformları, ülkenin siyasi sahnesinde siyasi parti biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern partiler, sadece parlamento içindeki fraksiyonlar olarak kalmamış; parlamento dışında örgütleri ve üyeleri ile

parlamento dışına çıkıp katılım arayışına girmişlerdir. Bu durumu kadınların muhalefet grupları olarak elitlere egemen olmasıdır (Bashrieh, 2003). Siyasi parti, iktidarı elde etmek için tutarlı bir örgüt ve programa sahip olarak bazen ülke yasaları çerçevesinde bazen de yasa dışı yollarla ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan ortak çıkarları olan bir grup insandır (Vahid, 2003).

Siyasi partiler, bir ideoloji temelinde veya belirli amaç ve değerler temelinde oluşturulan siyasi kuruluşlardır. Diğer bir deyişle siyasi partiler; toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi öncelikleri konusunda benzer görüş ve düşüncelere sahip bireylerin siyasi örgütlerinden oluşmaktadır. Siyasi partilerin bu önceliklere ulaşmak için siyasi gücü elde etme ve kontrol etme mücadelesidir. Aynı zamanda siyasi güç kazanmak, siyasi partileri baskı gruplarından veya özel çıkar gruplarından ayırmak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda kamuoyunun da ötesindedir, bir siyasi parti doğası gereği siyasi bir organizasyondur. Siyasi partinin amacı siyasi güç elde etmektir (Haşimi, 2014: 173). Siyasi partiler genellikle sınıfsal, dinî, ekonomik, ırksal veya felsefi ve ideolojik ilişkiler temelinde kuruludur. İşçi Partisi, 1900 yılında işçi sınıfını temsil etmek için İşçi Temsil Komitesi olarak adlandırılarak Muhafazakâr Parti'ye karşı çıkmıştır. Üst ve orta sınıfların çıkarlarını korumak için kurulan (İşçi Partisi'nin kurulmasından önce) iki partili sistem muhafazakârlar ve liberallerden oluşmaktadır. Muhafazakârlar toprak sahiplerinin çıkarlarını, liberaller ise geniş kesimlerin çıkarlarını temsil etmektedir. Bazı ülkelerde siyasi partiler din siyasi faaliyetlerine dayanarak önemli rol oynamaktadır. İtalya, Avusturya, Almanya, Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde ve bölgedeki diğer ülkelerde dinin siyasi partiler üzerindeki etkileri görülmektedir. Mevcut siyasi rejimde tek partili sistemler (tek parti), parti düalizmi (iki parti) ve parti çoğulculuğu (çok partili) olmak üzere üç parti sistemi bulunmaktadır. Türkiye'de parti sistemlerin istikrarlı olmadığı dile getirilmektedir. Tek partili, iki partili ve çok partili sistemin farklı şekillerinin zaman içerisinde görüldüğü tespit edilmiştir (Hamdemir ve Çelik, 2018). Tek partili sistemlerde adından da anlaşılacağı gibi yasal olarak yalnızca bir partinin siyasi faaliyette bulunmasına ve siyasi güç kullanmasına izin verilir. Ancak bazen daha küçük siyasi partilerin liderliği almasına izin verilir. Tek parti sistemi komünist ve komünist olmayan ülkelerde kökleşmiştir. Komünist ülkelerde Batı demokrasilerinden farklı olarak komünist partiye veya iktidar partisine üyelik bir sınıf ayrıcalığı olarak kabul edilir. Bu nedenle üye seçiminde son derece dikkatlidirler (Fayyaz, 2007: 174-176).

Yukarıda da not edildiği üzere siyasi partilerin ortaya çıkışındaki ilk tarihsel gelişme laiklik olmuştur. Siyasetin ve toplumun normalleşmesiyle birlikte otorite ile ilgili geleneksel kurumlar ortadan kalkmış, diğer kurumların yerini siyaset ve düşünce alanındaki yeni gelişmeler almıştır. Hristiyan hükümetinin kaldırılması, sosyal sözleşme ve ulusal egemenlik teorisinin ortaya çıkması, siyasi sistemin değişmesi gibi sosyal hayatın diğer kısımlarını ve bileşenlerini dönüştüren muazzam bir gelişmedir. Siyasetin sekülerleşmesiyle birlikte siyasal sistemin amaçları ve mekanizmaları da değişmiştir. Michel, bu değişimi laiklik ve demokrasiye odaklanarak ifade etmiştir. Onun bakış açısına göre geleneksel bir siyasi sistem olarak mutlak monarşi, bireyin iradesi etrafında döner ve görülemez. Hukuki gerekçede bu rejim meşruiyetini doğaüstü dünyadan alır. Kavramlar insan dünyasından üstün ve dolayısıyla değişmez kabul edilir. İnsan iradesi bu mutlak güce bir sınır

koyamaz. Bir kişinin diğerlerini yönetme hakkını elinden alması söz konusudur. Demokrasi, tüm vatandaşları kanun önünde eşit kabul eder ve insanların sosyal merdivenleri tırmanmalarına izin verir. Demokraside insanların doğuştan gelen ayrıcalıkları yoktur, insanların toplumdaki konumu ve prestiji liyakate göre belirlenir (Michel, 1989: 61-62).

Tarihsel süreçte, Hristiyan toplumunda dinî grup ve cemaatlerin ortadan kaldırılmasıyla birlikte modern siyasi partiler ve topluluklar yeni hükümetlerde yerlerini almıştır. Avrupa'daki bu evrim, İngiliz Devrimi (1688) ve Fransız Devrimi (1789) ile ortaya çıkmıştır. İngiliz Devrimi'nde ilk kez egemenlik millete verilmiş ve Fransız Devrimi doğrudan dinî merkezleri içine almış ve sonunda dinî kurumların ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. Siyasetin sekülerleşmesi, yeni siyaset imajıyla uyumlu yeni kurumların ortaya çıkması için bir platform yaratmak anlamına gelmektedir. 18. yüzyıldan itibaren Batılı ülkelerin hükümetleri geleneksel ve klasik görüşlerden bağımsız olarak siyasi ve hukuki meşruiyetin kaynağına dikkat etme eğiliminde olmuşlardır. Metafizik, kalıtsal kavramlardan uzak olan ve Boden, Locke, Montesquieu ve Rousseau gibi yeni siyaset felsefecilerinin fikirlerini takip eden bakış açıları, yurttaşların siyasi kaderlerini belirlemeye katılma ve müdahale etme hakkını kabul etmiştir. Bu da temsilî hükümet modelinin kabul ettiği sosyal sözleşme paradigmasının hükümetlerce kabul görmesine ve temsilcilerin halk tarafından seçilmesine yol açmıştır (Ajarlo ve Aslani, 2019).

İkinci gelişme ise parlamentarizmle ilgilidir. Bu da partinin doğuşunda doğrudan etkili olmuştur. Temsili demokrasi teorisini kabul eden en önemli tarihsel gelişme, partinin doğuşuna katkıda bulunmuştur. Geleneksel otoritenin yokluğunda parlamenterlerin seçimi, temsilcileri halkın tercihinine bırakan yeni kurumları gerektirmiştir; bu da siyasi partilerin ortaya çıkması için başlangıç noktası olmuştur. Durroje gibi teorisyenler partizanlığı parlamentarizmin doğuşu olarak görürler. Duverge (1970)'ye göre "Siyasi partiler, seçim, meclis düzenlemeleriyle aynı anda ortaya çıkmış ve gelişmeleri birlikte gerçekleştirmiştir." Partileşme hareketleri ilk Avrupa'da görülmesine rağmen genelleşme ABD'de olan bir gelişmedir. 19. yüzyılda Avrupa'nın tamamen sınıf temelli bir toplum olması, partilerin kamuya açılmasının önünde birçok engel oluşturmuştur. Avrupa'nın egemen sınıfları arasında yer alan ekonomik seçkinler, siyasi ve sosyal reformları kabul etmemiş ve onlara direnmiştir. Bu katı sınıf sistemi, sol hareketlerin ve özellikle Marksizm teorisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası ulus-devlet oluşum sürecinde modernleşen ülkelerde çok partili sistemin kurulmasında ve liberal demokrasi modelinin gelişmesinde Amerikan partileri ve siyasal sistemi önem taşımıştır (Göktürk, 2016: 253).

Bu ekollerdeki farklılıklara rağmen siyasal modernitenin kendine özgü bileşenleriyle yaygınlaşması, modernleşme çalışmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim modernleşme, Batı toplumlarının dönüşümlerini herkesin kullanımına açmıştır. Modernleşme olgusuyla birlikte demokrasi ve modern rasyonaliteye dayalı idari ve siyasi sistem yaygınlaşmıştır. Üçüncü dünyada modernleşmenin artan yaygınlığı, elbette bu geçiş, sosyal ve tarihsel bağlamların eksikliği veya ihmali nedeniyle olumlu ve verimli bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bu eksiklik her ülkeye özgüdür,

partie özgü değildir ve gelişmekte olan ülkelerdeki tüm modernleşme süreci bu tür sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

2.6. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışının Arka Planları

Siyasi partilerin kökenine ilişkin üç popüler yaklaşım vardır:

1) Kurumsal yaklaşım: Partiyi parlamento gibi yeni siyasi kurumların oluşumuna bağlayan bir yaklaşımdır.

2) Kriz yaklaşımı: Bu yaklaşım beş tür krizin (kimlik, katılım, meşruiyet, kaynakların dağılımı ve etki) sıralamasından ve partilerin kökeni olarak bununla nasıl başa çıkılacağından bahseder.

3) Modernleşme yaklaşımı: Siyasi partilerin oluşumunu kalkınma ve modernleşme ile ilişkilendiren ve siyasi partilerin modernleşme tedbirlerini aldıklarında gerçekleştiğine inanan yaklaşımdır (Duverge, 1978: 43).

Diğer taraftan siyasal çoğulculuk sistemi teknik olarak birkaç güç ve otorite merkezine sahip bir sistemdir ve halkı kontrol eden tek sistem hükümet değildir. Siyasi çoğulculuk, siyasi partilerin ana bileşenlerinden biridir. Çünkü bir nevi güç dağılımını ve partiler de dâhil olmak üzere farklı görüşlerin kabulünü ifade etmektedir. İnanç çoğulculuğu ise dinsel çoğulluğun kabul edildiği ve baskının kural olmadığı sistem ve kurumlarda partilerin ve kolektif faaliyetlerin kültürel inançların çoğulluğu ile ortaya çıkmasıdır. İslam'da özellikle fıkıh metinlerinde rasyonalizm ve standartların belirlenmesi, fıkıhta hayat meselelerinin "akılcı iyi ve kötü" örf ve aklın egemenliğine dayalı olarak belirlenmesi, partilerin büyümesi ve ortaya çıkması için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu nedenle İslami partiler, toplumdaki insanların görüş ve kanaatlerini kurumsallaştıran, alt kuralları uygulayan ve insanların taleplerini rasyonel olarak düzenleyen bir mekanizma olarak siyasi katılımlarında önemli bir rol oynayabilmektedir.

2.7. Modern Toplumlarda Siyasi Partilerin Oluşum Nedenleri

Partilerin kuruluş sürecinde yapılan çalışmalar, partilerin ortaya çıkışının siyasi ve sosyal bağlamlarla ilişkili olduğunu ve bu birliğin siyasi atmosferin siyaset felsefesiyle kaynaşmasının önemli özelliklerinden biri olduğunu göstermektedir. Modern siyasi düşünce tarih ötesi bir yaklaşım olmamıştır. Yani tarihsel gelişmelerde ortaya çıkmıştır. Bir şekilde siyasi gelişmelerin düşünce dünyasına etkisini yansıtmıştır. Böyle bir tarihsel bağlam kombinasyonu ile sınıflandırılmış partilerin oluşumunda uyarıdaki faktörleri önemli teorik değişkenler olarak ifade edilebiliriz.

2.7.1. Modern Siyaset ve Yeni Kurumlar

Partilerin varlığının gerekliliğini belirleyen ilk teoriler, kurumsalcı parti mantığına sahip teoriler olmuştur. Kurumsalcılar için modern toplumun gelişimi, siyaset dünyasında bu kurumları ve

teorileri birbirine bağlayan yeni zorunluluklar yaratmıştır. Modern çağda siyasi fikirler, siyasi ve kurumsal değişimlere neden olmuştur ve parti de bu yeni kurumlardan biridir. Bu teoriler yelpazesinde Maurice Durroje, hizipçilik olgusunu belki de ilk açıklayanlardan biridir. Ona göre partilerin gelişimi, parlamentarizmin gelişmesinin ve genel oy hakkının genişlemesinin sonucudur. Maurice Durroje, yeni partilerin en önemli göstergesinin örgütlenmeleri olduğuna inanmaktadır. Partideki örgütlenme kategorisi, parlamentonun gelişimi ile yakından ilgilidir ve halkın oyu esas alınır. Herkese verilen oy hakkı ne kadar genişse oyların düzenlenmesi ve seçmenlerin donatılması o kadar gerekli olur ve bu süreç örgütün parti içindeki konumunu gösterir (Naqib Zadeh, 2009: 20). Durroje ve takipçileri Raymond Aron, siyasi gelişmeler sırasında partinin yabancı kökenli olabileceğini ve yabancı bir varlık olarak kurulabileceğini kabul etmektedir. Böyle bir durumda Aron, partinin dış bağlantısı nedeniyle popüler meşruiyetten yoksun olduğuna inanmaktadır. Totaliter rejimler, parti ile halk arasındaki bağın en başından kopmuş gibi görüldüğünü söylemektedir (Shams al-Dini vd., 2019).

Bu açıdan bakıldığında kurumsalcılar için partizanlık, Batı Avrupa'dan kaynaklanan modern çağa ilişkin yeni bir olgudur. Siyasal düşüncedeki değişim siyasal kurumlarda da değişimlere neden olmuştur ve siyaset alanında yeni düşüncenin çıktılarını ortaya çıkaran da bu yeni siyasal kurumlardır. Buna dayanarak bazı kalkınma uzmanları da üçüncü dünyadaki kalkınma için bu kurumsal yaklaşımı izlemiştir. Bu düşünürler grubunun teorik versiyonları, partizanlık ve kalkınma arasında bağlantı kurar ve geleneksel toplumda modern kurumların yaratılması yoluyla siyasi gelişmeyi mümkün kılar. Samuel Huntington'ın bu konudaki yorumları önemlidir. Huntington, istikrarlı ve bağımsız siyasi kurumların varlığını siyasi gelişme için bir koşul olarak görür çünkü gelişme, siyasi otoritenin bulanıklaşması, siyasi yapıların çeşitliliği ve halkın katılımının genişlemesi anlamına gelmektedir (Huntington, 1996: 575). Tüm bu hususlar, siyasi yapılarla ilgili kurumları oluşturmak için gerekli düzenlemeler yaptığında tam olarak gerçekleşecektir. Parti, yeni bir kurum olarak böyle bir konuma yerleştirilmiştir. Bu toplumlardan Praetoryen sistemler olarak bahseden kişi, güçlü siyasal kurumların eksikliğinden dolayı siyasallaşma olgusuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sayede bazı ülkelerin siyasi bir ordusu vardır. Siyasi din adamları, siyasi üniversite, siyasi bürokrasi, siyasi işçi sendikaları ve siyasi şirketler de bu toplumlarda faaliyet göstermektedir. Ancak diğer toplumlarda bunu yalnızca siyasi konularda uzmanlaşmış gruplar oluşturmaktadır. Pretoryen bir toplumda sosyal güçler doğrudan birbirine karşıdır ve savaşılan gruplar tarafından bir grup çatışmasında arabulucu ve yasal moderato olarak kabul edilen ve tanınan hiçbir siyasi kurum veya siyasi lider grubu yoktur. Ayrıca bu toplumlarda grup çatışmalarını çözme rızaya dayalıdır ve yasal bir yolu ve zemini yoktur (Qasemy, 2022).

2.7.2. Devlet ve Toplum Arasında Resmî ve Kurumsal Bir İlişki Kurmak

Modern çağda egemenlik, ulus kategorisine bağlıdır. Millet de tıpkı parti gibi modernizme bağlıdır. Modern çağın yöneticileri, egemenliğin halka ait olduğu ulus devletlerdir. Ulusal

egemenlik, şehir yönetimleri veya imparatorluklar biçiminde var olan geleneksel hükümetlerden farklıdır. Geleneksel yönetim biçimi, ilahi egemenliğin veya hükümdarın karizmasının hükümdara meşruiyet kazandırdığı geleneksel otoritelerle ilgilidir. Modernitede egemenlik ile gelenek arasındaki ilişki kopmuş, yönetimin meşruiyeti halkın iradesine emanet edilmiştir. Bu şekildeki siyasal sistem, hükümdarların tanrısının meşruiyet kazanma ve sürdürme konusunda ilahi hakları gibi dış kaynaklara başvuramaz. Hükümet bir toplumun meşruiyetini elde etmek, siyasi sistemi sürdürmek, muhafaza etmek ve egemenliğini halktan almak için bir toplumun vatandaşlarının oylarına güvenmek zorundadır. Başka bir deyişle hükümetler, yalnızca kendi varoluşsal ihtiyaçlarını haklı çıkarabilecek toplum ilişkilerine bağlıdır. Partinin ayağını siyasi arenaya açan şey halkla iletişim kurma ihtiyacıdır (Nowzari, 2002: 59). Aslında modernitede hükümetin temellendirilmesi, siyasi düşünürleri bu tür siyasi ilişkilerin özel mekanizmalarını araştırmaya yöneltmiştir. Rönesans'tan sonra giderek ulusal egemenliğe, toplumsal sözleşmeye ve demokratik siyasal sistemlere yol açan partizanlığın en önemli gereklerinden biri, modernizmde siyasete yönelik bu tür yeni tutumlardır. Modernitenin liberalizm ve çoğulcu partiler arasında güçlü bir bağ olduğunu ve modernizmin yaygınlaşmasının siyasetin liberalleşmesine de yol açtığını belirtmek de önemlidir.

Bu açıdan bakıldığında hizipçilik olgusunun önemli gerekliliklerinden biri de halkın doğrudan yönetilmesinin imkânsızlığıdır. Halkın doğrudan yönetiminin imkânsızlığı ve siyasal toplumun hayal edilemez kitleselleşmesi, siyasal düşünürleri siyasal sistemde bir parti kurmaya yöneltmiştir. Bu yaklaşımda partizanlık, hükümet ile toplumun rasyonel olarak bağlantılı olduğu, hükümet ile halk arasında karşılıklı bir ilişkidir. Devlet, tek tek vatandaşlara zor dayatamaz ve toplum, partizanlık süzgeciyle siyasi duygulardan uzak durur ve aslında partiler toplumsal duyguları en aza indirerek insanların isteklerini bireysel ve toplumsal duygulardan uzak, akılcı bir şekilde sisteme sunar. Bu durum aynı zamanda siyasi partilerin sivil toplumun yüzü olması gerektiğini de göstermektedir. Partizanlık gibi sivil toplum da modernitenin entelektüel başarılarından biridir. Sivil toplum, kendi departmanları ve kurumları vasıtasıyla hükümet ile halk arasında bir aracı olmanın yanı sıra işlerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesindeki denetleyici rolünden oluşur. Ama bu arada iki hayati kurum var. Partiler ve medya isimsiz bir sivil toplumdur (Hld, 2000: 255).

2.7.3. Tek ve Etkili Bir Grup Olarak Siyasi Dayanışmayı Sürdürmek

Partinin bir diğer şartı da toplumsal dayanışmayı sürdürmektir. Görünen o ki siyasi düşünürler, herhangi bir toplumun ancak birlik ve bütünleşme yoluyla güç kazanabileceği kanaatindedir. Bu ortak inanış tüm çağdaş toplumlarda görülmektedir. Ancak daha büyük ve kapsamlı organizasyonlarla daha iyi ve olumlu sonuçlara varılabacağına inanılmaktadır (Nowzari, 2002: 60). Siyasal toplumda tek önemli değişken birliğin gücünü maksimize etmekse bu birliğin çok partili çoğulcu hükümetlerden ziyade tek partili ve otoriter sistemlerde var olduğuna şüphe yoktur. Ancak birlik tek güçlendirici seçenek değildir. Tam tersine mükemmel bir mükteda toplumu yaratabilecek olan, siyaset dünyasındaki diğer temel kategorilerle birliğin varlığıdır. Demokratik hükümetler

vatandaşların iradesiyle yönetilir. Özgürlüğün birçok tezahürü vatandaşlık hakkı olarak kabul edilmektedir ve devlet bunları korumakla yükümlüdür. Eşitlik ve sosyal adalet de böyle bir konuma yerleştirilmektedir. Parti tabanlı bir sistem, bu bileşenleri en iyi şekilde birleştiriyor gibi görünmektedir. Otoriter rejimlerde, bu bileşenlerin bazıları diğerlerinin ayakları altında feda edilir; birliği korumak, sivil özgürlükleri ve diğer vatandaş haklarını kaybetme pahasına gelir. Parti, çoğulculuğu esas alan, vatandaşların haklarını korurken çoğulculuğu tanıyan bir süreç tanımlamaya çalışır; bu çoğulculuk ve çeşitlilik tek bir noktaya ulaşır. Aynı zamanda birlik olarak bu çoğulculuğu garanti eden şey, partilerin otoritesi ve parti politikalarının demokratik bir süreçte genel yurttaşlar tarafından seçimlere sunulmasıdır (Nowzari, 2002: 60).

Siyasi partiler her zaman toplumsal ve siyasi çoğullukları birlik noktasına getirmemektedir. Çünkü böyle bir şey ne mümkündür ne de arzu edilir. Aksine stratejik konularda birliğe çeşitlilik getirilmesi, bu birlik ve beraberliğin sağlanması bir hükümetin millî gücünü en üst düzeye çıkarmada önemlidir. Bir hükümet için tüm vatandaşlarının her konuda belirli bir yaşam tarzı izlemesi önemli değildir. Ancak hükümetlerin siyasi çatışmalarda ulusal çıkarlardan ödün vermemesi ve makro düzeyde ulusal gücü azaltması çok önemlidir. Partiler bir bütün olarak demokratik mekanizmalar aracılığıyla bu birliğe katkıda bulunur ve seçimler yoluyla vatandaşların güvenini kazanır.

2.7.4. Siyasi Elitlerin Barışçıl Güç Transferi ve Dolaşımı

Siyasal özne, güçle ilgili kategorilerle ve çatışmayla yakından ilgilidir. Politika ve çatışma arasındaki bağ, partizanlığın öne çıktığı bir ortam yaratır. Bu özellik, siyaset alanında sürekli ve yaygın bir çatışmayı ve siyasetin çatışmaya ne kadar bağlı olduğunu da gösterir. Bu çatışmanın çeşitli değişkenleri vardır. Bu değişkenler arasında aile kökeni, meslek, eğitim, din, ideoloji, gelir, siyasi ve sosyal statü farklılıklarından bahsedebiliriz. Bu tür çatışmalarla karşı karşıya kalan çağdaş toplumlardaki hükümetler, çatışmaları genellikle barışçıl yollarla çözmeye çalışırlar. Böyle bir ortamı yönetmek, çağdaş siyaset felsefesinde yeni tartışmalara yol açmıştır. Vatandaşlığın ve insan haklarının tanınması, kamusal ve özel alanların ayrılması, hükümetin gücünün en aza indirilmesi vb. vatandaşlara barışçıl bir yaşam ve hükümete siyasi istikrar getirebilecek eylemlerdir. Bu tür bir çatışmayı yönetmedeki önemli mekanizmalardan biri, gücün barışçıl transferi ve partizanlık yoluyla elit devrinin yönetimidir (Riviere, 2003: 196). Siyasi sistem içinde bir mekanizma olarak partizanlık, çatışmayı rekabete indirgeyerek siyasi partileri kurumsallaştırmış ve kurala dayalı bir süreçte yönetir. Parti sisteminin tarihsel kökleri siyasi düşünce kadar eski olabilir. Bununla birlikte evrimleşmiş, kurumsallaştırmış ve resmîleşmiş biçimi modern siyaset felsefesine yol açar. Genel olarak böyle bir sistem gerçek dünyada başarılı olmuştur ve parti demokrasileri daha istikrarlı siyasi sistemlerdir. Buna dayalı olarak halkın katılımına dayalı bir sistem ve partilerin tanınması siyasi faaliyete bağlıdır. Particilik, bir yandan yurttaşların halk taleplerini sistem içinde düzenli ve tasnifle bir şekilde yönlendirerek bu gibi durumlarda popülizm ve kitlecilik riskini azaltırken diğer yandan gerekli düzenlemelerin iki yönlü sürecidir (Riviere, 2003: 196). Ulusal egemenliğin kullanımı için

vatandaşlar tarafından sağlanmaktadır. Sivil toplumun bir parçası olarak parti, vatandaşlar ile hükümet arasındaki bu durumda arabuluculuk yapmaktadır. Hükümet ile vatandaşlar arasındaki doğrudan çatışmadan kaçınılan ve parti sisteminin vatandaşlar ile hükümet ve siyasi sistem arasında doğrudan çatışmaya girmediği arabuluculuktur.

Demokratik sistemlerde partizanlık olgusuyla güçlü ve doğrudan ilişkisi olan unsurlar rekabet unsurlarıdır. Günümüzde siyasetin liberalleşmesi ve liberalizme dayalı sistemlerde kapitalizmin güçlü varlığı sonrasında rekabet, siyasal sistemlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Rekabet unsuru hem parti etkinliğinin temelidir hem de en iyi şekilde parti seçimleriyle yönetilir. Partisiz rekabet, bireyler ve siyasi aktivistler arasında farklılıklara yol açabilir ve siyasette popülistlerin ve demagogların zaferine neden olabilir. Elbette tarihsel koşullarda siyasi partiler de bu beladan etkilenmiş ve Hitler gibi diktatörler iktidarı partilerin içinden almıştır. Ancak tüm bu gelişmeler, insani bir deneyim olarak partiler içinde siyasi faaliyetlerin kurumsallaşmasına, bunun sonucunda daha fazla olgunluğa ve istikrara zemin hazırlamış; partilerin içinden popülist ve diktatörlerin ortaya çıkmasına ortam yaratmıştır. Siyasi düşünürler arasında Max Weber ve Joseph Schumpeter, demokrasinin en değerli işlevinin siyasi seçkinler şeklinde bir şey yaratmak olduğunu vurgularlar. İnsanların büyük ölçüde etkin olmayan seçmenlerin oylarını rekabetçi kampanyalarla aradığı bir durum, siyasi elitlerin seçimini yaratır. Bu yaklaşımdaki anahtar kelime "başarmak" olmuştur. Siyasi elitlerin, yetkililerin ve parti liderlerinin asgari düzeyde halk katılımıyla başardıkları bu yaklaşımda demokrasi, halkın katılımı ve tüm vatandaşların yönetime ve politika oluşturma süreçlerine aktif katılımı anlamına gelir. Bu mümkün değildir ve böyle bir fırsatın olmaması durumunda örgütlü bir azınlık olarak iktidarı devralan siyasi seçkinlerdir (Perozfar ve Khoja Sarwari, 2019).

2.7.5. Statükoyu Korumak ve Siyasi İdeolojiyi Genişletmek

Otoriter siyasi sistemlerde partinin siyasi bir kökeni oluşmaktadır ve sosyal bir temelden yoksundur. Mutlak monarşiler ve sol ideolojik sistemler (Marksizm-Leninizm ve Marksizm-Maoizm) partiyi siyasi sistemin gücünü koruma ve genişletme aracı olarak görmektedir. Böyle bir siyasi sistemde statükoyu korumak değerli olmuştur. Siyasal sistemlerin kullandığı en önemli platform tek parti sistemidir. Bazı bilim adamlarına göre tek partili sistemler, başlangıçta tesadüfen ve daha sonra tamamen kasıtlı olarak ve siyasi rejimi dayatmanın bir aracı olarak planlanmıştır (Nowzari, 2002: 56). Bu parti biçimlerinin amacı, hükümet ile vatandaşlar arasında karşılıklı bir ilişki yaratmak değildir. Aksine amacı, vatandaşların hükümete itaatini kolaylaştırmak olmuştur. Otoriter/monarşik ülkelerde modernleşmenin siyaset dünyasındaki etkilerini azaltmak için tek parti sistemi kullanılmaktadır. Modernitenin kapasitelerini modernizme karşı kullanmanın böyle bir eğilimin ifadesi olduğu söylenebilir.

2.8. Siyasi Partilerin Sınıflandırılması

Siyaset bilimciler, siyasi partileri kendi ideolojilerine göre farklı kriteri dikkate alarak sınıflandırmıştır.

2.8.1. Partilerin İdeolojiye Göre Sınıflandırılması

Siyasi partilerin sınıflandırılmasında en önemli kriter, partilerin aşırı sağdan aşırı sola doğru bir yelpazede sınıflandırıldığı ideolojik sınıflandırmadır. Sol ve sağ kavramları iki temel konuyu ifade etmektedir:

1. Ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi veya değiştirilmesi veya sosyal adaletin sürdürülmesi veya sağlanması açısından ekonomik hayata müdahale etmeme veya hükümet müdahalesi gibi daha spesifik bir kavramdır.
2. Güç yapısı ve siyasi sistemin türü, yani demokratik veya otoriter siyasi sisteme göre siyasi partiler aşağıdaki dört kategoriye ayrılmaktadır (Bashrieh, 2003):
 - 1) Liberaller, muhafazakârlar ve Hristiyan demokratlar gibi sağcı demokratik siyasi partiler.
 - 2) Sosyal demokrat ve işçi partileri gibi demokratik sol siyasi partiler.
 - 3) Faşist ve milliyetçi partiler gibi sağcı otoriter partiler.
 - 4) Otoriter sol partiler, komünist partiler gibi.

Fransız bilim adamı Maurice Duverger, Siyasi Partiler adlı kitabında partileri liberal partiler, popülist partiler ve skolastik partiler olarak (liberal partiler, halk partisi, okul partisi) ayırmaktadır.

Diğer bilim adamları, siyasi partileri kişisel partiler, mevsimlik partiler, ideolojik ve azınlık partileri olarak ele almışlardır (Moss, 2005).

2.9. Siyasi Partilerin Strateji ve Stratejilere Göre Sınıflandırılması

Bazı parti stratejileri, radikale karşı muhafazakâr strateji gibi diğer partizan rakiplere karşı sunulan ülkenin, partinin veya diğer siyasi örgütün genel politikası olarak adlandırılabilir. Temel olarak bu stratejiye ve sahip oldukları stratejilere göre partiler içerik, kalite ve performans açısından belirlenebilmektedir. Bu stratejilerden dinî içerik, aşırı, dengeli ideoloji, olumsuz ve olumlu düşünceler, barışçıl veya şiddet içeren davranış kalıpları ve üye sınıf türleri olarak bahsedilmiştir.

2.9.1. İslami Partiler

İslami partiler, diğer partilere kıyasla özelliklere sahip olmalarının yanı sıra her alanda, anayasada ve genel olarak tüm faaliyetlerinde İslam dininin talimatlarına dayalı olarak kurulmuştur. Batı düşüncesinde partiler, kendi çıkarlarına ek olarak ulusal çıkarları da dikkate alırken belirli sınırlar koymazlar. Ancak İslam düşüncesinde parti kavramı, dinî prensip ve kuralların uygulanmasında bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Partinin amacı, dinî kuralların ve emirlerin uygulanmasına yönelik çözümler bulmaktır. Faaliyetlerini her zaman kırmızı çizgi olarak kabul ettikleri çerçevede düzenlemektedir. Bu nedenle parti, ulusal çıkarlar ve İslami hükümler çerçevesinde icrai eylem ve fikirler üretmektedir. Özgürlüğünün sınırları İslam kültürü çerçevesinde belirlenmiştir (Norouzi, 2005: 90-96). İslam düşüncesinde parti, birlik ve beraberlik içinde maddi ve manevi menfaat sağlamak veya saadet ve dinî değerleri hâkim kılmak için çaba gösteren bir grubu ifade eder. Batı'da parti, güce ulaşmak olarak tanımlanırken İslam'da sadece güce ulaşmak değil, İslam'ın nihai hedeflerine ulaşmak anlamına gelmektedir. İslami adını taşıyan ancak işleyiş ve stratejisinde İslami ilke ve hükümleri uygulamayan, dinî öğretilere ve manevi-dinî değerlere aykırı hareket eden bir parti aslında İslamcı bir parti değildir. Barındırdığı içerik ve değerın aksine başlığında İslam'ın adı vardır. Bu partilerin örnekleri Afganistan, Pakistan ve diğer İslam ülkelerinde görülebilmektedir.

2.9.2. Baskın Dinî Partiler veya Köktendinciler

Bu partiler, üyelerinin belirli dinî okumalarına göre hareket etmektedir ve bu fikirle ülkeyi yönetmek için çalışmaktadır. Köktendinci dinî partilerin amacı, hükümeti ve toplumu dinî inançların belirli bir yorumu etrafında örgütlemektir. Kökten dinci olmayan dinî partiler genellikle çoğulcu ve ilerici bir programa sahipken köktendinci bir parti içinde parti üyeleri partinin programlarını ve liderin emirlerini kutsal ve sorgulanamaz bir şekilde kabul etmektedir. Kimsenin onları eleştirme hakkı yoktur. Dinî köktendinci partiler, ideolojik ilkelere ve dinî kimliğe dayalı politikalar sunmanın ötesinde genellikle belirli motifler ve çeşitli işlevlerle insanları harekete geçirir ve destekleyerek üyelerin bağlılığını güçlendirir. Bu ağ, farklı bir alt kültürdeki üyelerin örgütlenmemiş faaliyetlerini ve hizmetlerini kapsayan çevrelerdir. Ancak köktendinci partiler sınıf partileri değildir. Ama genel olarak yoksulları, ezilenleri ve orta sınıfı, ötekileştirilmişleri, adaletsizlik ve yolsuzluktan şikâyet eden grupları desteklemektedir (Smith, 2000: 59-139).

2.9.3. Radikal ve Aşırı Partiler

Radikal, Yunanca "kök" anlamına gelen "Radix" kelimesinden türemiştir. Radikal, acil ve köklü değişime inanan ve mevcut sosyal, politik ve ekonomik kurumlarda köklü ve acil dönüşüm arayan bir bireyin, okulun veya partinin bir özelliğidir. Bu değişimler, toplumsal durumun iyileşmesine ya da bunun yol açtığı yozlaşmanın ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır (Ağa Bahşi, 2004: 565). Radikal, sözlük açısından kök anlamına gelir ve sosyal bilimlerde toplumu

iyileştirmek için sert önlemler gerektiren ve siyasi, ekonomik, sosyal işlerde köklü değişiklikler talep eden fikirler için kullanılmaktadır. Onlardan sonra liberaller, orta kahramanlar ve ardından muhafazakârlar gelmektedir. Ama bu siyasi yelpazenin karşısında geçmişe dönme eğiliminde olan gericiler vardır (Khoja, 2020). Bu partiler, mevcut siyasi sistemin devrilmesini ve toplumda devrimci değişimin gerçekleştirilmesini amaçlayan ve egemen olan radikal ideolojiye dayanmaktadır. Bu partilerin devrimci amaçlarına şiddetle karşı çıkıldığı ve belki de muhalefeti bastırdığı göz önüne alındığında bu partiler, çoğunluk sınıf partilerinin özelliği olan aleni bir koldan ziyade yarı gizli bir çekirdeğe dayalı bir yapı seçerler. Son derece seçicidir ve parti üyelerinden katı sadakat ve itaat talep etmektedir.

2.9.4. Etnik Milliyetçi Partiler

Etnik partiler, genellikle siyasetlerini ve seçim olanaklarıyla birbirinden ayıran geniş bir kitle partisi oluşturmaktadırlar. Ancak bazı kitle partilerinin aksine toplumun tamamına yönelik dönüştürücü bir programları bulunmaz. Bu partilerin amacı, bir ulusun veya toplumun belirli grup koalisyonlarının çıkarlarını desteklemektir. Milliyetçi partilerin aksine etnik partilerin program hedefleri özerklik, ayırma veya karar alma gibi özellikleri içermemektedir. Etnik partiler, "saf etnik partiler" ve "kongre partileri" olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Saf etnik partilerin klasik tarihi örnekleri arasında Nijerya Kuzey Halk Kongresi, Güney Afrika'nın Inkatha Özgürlük Partisi yer alır. Bulgaristan'daki Türk azınlık partileri ve Hindistan'ın Pencap eyaletindeki Akali Dal Partisi'ni söyleyebiliriz. Etnik kökenli partilerin bir diğer çeşidi olan Kongre partilerine ise Hindistan Kongre Partisi ile 1960 ve 1970'li yıllarda Jomo Kenyatta liderliğinde faaliyet gösteren Kenya Afrika Ulusal Birliği'ni örnek olarak beyan edebiliriz (Çelebi ve Gezici, 2022).

Genel olarak milletin inançlarını, ideallerini, tarihini, kimliğini, haklarını ve çıkarlarını bir bütün olarak ilerletme ve geliştirme yolunda ülkenin siyasi unsurlarını etkilemeye çalışan sağcı bir toplumsal ve siyasi hareket olarak bilinmektedir. Bu süreç, milletin çıkarlarını tüm dış ve iç politikaların merkezine oturtmaktadır. Evrimsel sıçramalara ve ulusların küresel medeniyete doğru giderek artan hareketlerine neden olmaktadır. Politikada milliyetçilik, genellikle diğer hizalanmış inançların bir alt kümesi olarak görülür ve hem solu hem de sağ kapsama yeteneğine sahiptir. Max Weber, ulusu "ortak bir ataya inanan en büyük insan grubu" olarak bilmektedir. Uluslar da bölgesel boyut tarafından tanımlanır. Antropolojide insanların etnik kimliğinin incelenmesi yalnızca kültürle değil, aynı zamanda o kültürü yüzlerce hatta binlerce yıl önce yaratan fiziksel çevreyle de ilgilenir (Raskhun Base, 2010).

Bu siyasi grupta çabalar, çoğunlukla belirli bir ulusu savunmaya ve desteklemeye odaklanır veya diğer ulusların aşırı ve olumsuz inkârında ısrar eder veya sadece pozitif büyüme ve gelişme ararlar. Etnik partiler genellikle kitlesel partilerin kapsamlı ve karmaşık örgütlenmesinden yoksundur. Ancak bu partileri her şeyden çok ayıran şey, siyasi ve seçimsel mantıklarıdır. Hedefleri

ve stratejileri, belirli bir etnik grubun veya gruplar koalisyonunun çıkarlarını ilerletme amacıyla sınırlanmıştır.

2.10. Siyasi Partiler ve Diğer Sosyal Gruplar

Yeni partilerin özelliklerini ve diğer sosyal gruplardan farklılıklarını gösteren partiler için dört ana koşul önerilmiştir. Bu koşullar şunlardır:

a) Partinin bir anayasası ve istikrarlı bir teşkilatı vardır. Bu durumla birlikte partiler ile bireylere dayalı yeni güç peşinde koşan gruplar arasındaki fark ortaya çıkmaktadır.

b) Örgüt yapıları tek bir yerde yerleşik olan partiler, ulusal düzeyde faaliyet gösteren alt gruplara sahiptir.

c) Partilerin ulusal ve yerel liderlerinin iradesi, ülkenin yürürlükteki kanunları ve siyasi pazarlık yoluyla güç kazanmaya dayanır. Şiddet, yıldırma, terör ve askerî güç kullanarak veya nüfuz kullanarak güç elde etmeye çalışan gruplar, siyasi partilerdir.

d) Parti; seçimler, kültür hizmetleri, siyasi eğitim, halkın ihtiyaçlarını kendisi ve hükümet aracılığıyla karşılama ve halkı devlet hizmetlerine çekme yoluyla halkın desteğini aramaktadır. Aşağıda bu gruplar ve siyasi partiler arasındaki temel farklılıkları bir dereceye kadar gösteren bazı gruplara ve sosyal organizasyonlara değinilecektir (Ekhwan Kazimi, 2000).

2.10.1. Baskı Grupları

Prensipleri ne olursa olsun, ortak amaçları olan ve her ne şekilde olursa olsun özellikle devlete baskı uygulayarak isteklerini gerçekleştirmeye çalışan kişi veya kurumlar grubuna baskı grubu denir. Bu gruplar ekonomik, sosyal, politik ve kültürel baskı grupları olarak ayrılabilir. Genellikle kendi lehlerine çeşitli eylemlerde bulunarak hükümet yetkililerine veya bir kısmına baskı yaparlar ve iktidara gelmek istemezler. Ama gücü istedikleri yöne çekerler. Baskı grupları, hükümeti etkilemeye çalışan partizan olmayan kuruluşlardır. Çabalarının amacı siyasi iktidarı ele geçirmek değildir (Kurdanayc, 2006: 68). Baskı ve etki grupları, ülkenin makro kararlarını etkilemeye, istek ve çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışır. Bazı durumlarda baskı grupları, ülkenin karar alma organlarına girmeyi başarır. Ancak hiçbir hukuki karşılık bulamadan devlete ve halka müdahale etmeye devam ederler. Ancak siyasi partiler sadece siyasi güç elde etme çabasındadırlar. Çünkü halkın seçilmiş liderleri değildir ve bu nedenle halka karşı sorumlu değillerdi (Davrpna, 2006). Siyasi partiler, baskı gruplarından farklı olarak seçimler, siyasi pazarlıklar ve koalisyon mekanizmaları yoluyla güç kazanmaya ve ülkenin önemli kararlarını almaya çalışmaktadır.

2.10.2. Sol ve Sağ Gruplar

Sol Gruplar: Terim olarak halk, radikal, sosyalist ve komünist grupların ayrıcalıklı sınıflara karşı ve halkın yararına değişiklik aradığı söylenebilir. Sol grupların genel özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Özel mülkiyet düşmanlığı ve kolektif mülkiyet inancı, kapitalist sınıf düşmanlığı ve işçi sınıfının ön yargısı, sınıfsız bir toplum yaratma arzusu, insan haklarına ve sosyal adalete olan inanç, ilerleme ve devrim yoluyla gelişme inancı, anti-milliyetçi eğilimler, kamu refah devletine olan inanç, barışın ve çevrenin savunulması, özgürlük ile kadın ve erkeklerin eşit haklarının savunulması (Ağa Bahşi, 2004: 374).

Sağcı Gruplar: Bu terim genellikle, statükoyu istikrara kavuşturmak isteyen ve siyasi reforma karşı çıkan muhafazakâr bireyleri, grupları ve partileri ifade etmek için kullanılır. Hukukun genel özellikleri şu şekilde özetlenebilir: muhafazakârlık ve yasaların serbest akışına karşı direnç, kültürel muhafazakârlık, mülkiyet haklarına dikkat, gerekli bir sosyal koşul olarak özel mülkiyete inanç, bireysel özgürlüklere inanç ve serbest piyasaya inanç (Ağa Bahşi, 2004: 596). Ancak dengeli ve legal siyasi partiler bu özelliklere fazla dikkat etmezler. Ancak bazı partiler bu tür ideolojilere bağlıysa dinî sınıf partileri olarak sınıflandırılırlar.

Sağ grup ve sol grup arasında fark bulunmaktadır. Sağ ve sol gruplar en iyi ihtimalle basit ve en kötü ihtimalle kafa karıştırıcı olabilir. Sağ ve sol partiler sadece reformist/devrimci ve anayasal/kuruluş karşıtı olarak ikiye ayrılmazlar. Partiler özellikle de anayasal partiler, aşırı sağcıları ve solcuları barındırırlar. Ayrıca seçim çekişmeleri ideolojik kimliği yok eder. Yaygın olarak kabul gören ilkeler oylama nedeniyle sona erer. Sözde "İngiliz orta sınıfından oy almak için İngiliz İşçi Partisi'nin adının "Yeni İşçi Partisi" olarak değiştirilmesi ve orta sınıf ideolojisine yöneltilmesi söz konusu olabilmektedir" (Çelebi ve Gezici, 2022).

2.10.3. Reformist Gruplar

İktidarın ve toplumun temellerini değiştirmeden bazı ekonomik, sosyal ve siyasi boyutları değiştirmeyi amaçlayan her türlü eylem reformist olarak adlandırılmaktadır. Sosyal mühendislik veya sosyal haritalama, genellikle devrimci hareketleri önlemek için gerçekleştirilen düzeltici önlem türlerinden birisini oluşturmaktadır (Ağa Bahşi, 2004: 575). Her şeyden önce siyaset sosyolojisi açısından toplumun temellerini değiştirmeden ve mevcut sosyal sistem çerçevesinden çıkmadan bazı ekonomik, sosyal ve politik programların değiştirilmesi ve yenilenmesi için tedbirler alındığı görülmektedir (Ali Babaei, 1990: 245). Bir toplumda meydana gelen, radikal olmayan ve toplumu temelinden, ana yapısından ve yönetim sistemlerinden değiştirmeyen, aksine durumu iyileştirmeye yarayan değişiklikler reform olarak tanımlanmaktadır. Kısacası, devrimi önlemek veya mevcut düzeni korumak ve sürdürmek için yapılan köklü olmayan hareketlere veya ayaklanmalara "reformist" denir.

2.10.4. Fundamentalist Gruplar

Fundamentalizm, belirli ilke ve değerlere bağlılık anlamına gelir. Her ne kadar bazıları köktencilik, siyasi bir din veya dinin orijinal biçimine ve birincil değerlerine yönelen, siyasi bir din veya din çerçevesinde bir hareket olarak değerlendirse de Fundamentalizmin pozitif ve negatif olmak üzere iki anlamı vardır: Olumlu olanı, ilkeli olmak ve ilkeye bağlı kalmaktır; olumsuz olanı ise tabakalaşmak ve görünüşe tutunmaktır. Günümüzün siyasi literatüründe köktencilik genellikle olumsuz uygulama, taşlaşma ve gerileme ile eşanlamalı olan sınıflılık ile ele alınmaktadır. İslam karşıtı kamp ve bazı fanatik kurum ve kişiler, genel olarak tüm Müslümanları köktendinci, gerici ve duvar örücü olarak bilmektedirler. İslam, her türlü geri kalmışlığın karşısında olup bunların karşıt ilkelerine, hükümlerine ve hâkimiyetine özen gösterdiği gibi insanlığın bütün zamanlarını ve ihtiyaçlarını da planlar ve gözetler (Asur, 1997: 261).

2.10.5. Muhafazakâr Gruplar

Muhafazakâr, siyasi, sosyal ve dinî dünya görüşleri için genellenen bir terimdir. Muhafazakârlık, gelenekçilikle ilişkilendirilebilir ve toplumun sosyal geleneklerini, değerlerini, akrabalığı, hiyerarşiyi, otoriteyi ve dini savunan bir ideolojidir. Muhafazakârlar sağduyu ve gerçekçilik ilkelerine dayanan bir yaklaşımı benimserler. Hayali planlara ve toplumda veya siyasette köklü değişimlere karşı çıkarlar. Argümanlarını genellikle tarihsel deneyimlere dayandırır ve pragmatist olduklarını ifade ederler (Rahbar Qazi vd., 2018). Bu terimin en temel özelliklerinden biri olan aşırılığa karşı oluşudur. Muhafazakârlar, devrimciler ve radikaller açısından bakıldığında "sertlik yanlıları" yalnızca teorik ve bilimsel amaçlara dayalı olarak birçok değerli toplumsal kurumu yok etmek isterler. Muhafazakâr, statükoyu onaylamaya çalışan ve değişime direnen herhangi bir kişi veya gruptan oluşmaktadır.

2.10.6. Dernek, Örgüt, Koalisyon ve Muhalefet

a. Dernek: Resmî gruplar olarak tanınan ve ortak amaçlar için bir araya gelen bir grup gerçek veya tüzel kişiyi içermektedir. Ancak bir parti, kurum ve grubun düşünce ve politikalarını yayımlayan yayın organıdır. Bu kelime kurum ve kuruluşlar anlamına da gelmektedir (Ağa Bahşi, 2004: 163).

b. Oluşum: Kelime anlamı olarak bir şeyin oluşması, terim olarak ise belirli bir ideale ve siyasi politikaya inanan bir grup gerçek insanın oluşturduğu örgüt anlamına gelmektedir. Örgütler, parti yapısına gruplardan daha yakındır ve örgütsel bir bağa sahiplik etmektedir (Darabi, 2009: 50).

c. Koalisyon: Bu kavram, bir hükümet oluşturmak veya hükümete ve parti faaliyetlerine yardımcı olmak için birkaç siyasi parti ve grubun bir araya gelmesini ifade etmektedir. Genellikle bir seçimi kazanmak, bir hükümet kurmak veya iktidardaki hükümet üzerinde bir baskı grubu

oluşturmak için geçici bir siyasi ittifak oluşturan siyasi parti aktörlerinin bir kombinasyonudur (McClean, 2002: 163).

d. Muhalefet: Fransızcada iktidar gücünün muhalefeti veya siyasi muhalifleri anlamına gelmektedir. En geniş anlamıyla sendikaların, partilerin, grupların, hiziplerin ve bireylerin siyasi, ekonomik ve toplumsal iktidar sahiplerine karşı amaçlarına ulaşma çabalarını ifade etmektedir. Bu hedeflere parlamenter veya diğer yollarla ulaşmaya çalışmaktadır. Başka bir tanımda ise, kurulan iktidara karşı çıkan kişi ve siyasi örgütler muhalefet olarak tanımlanmaktadır (Ali Khani, 2020).

2.10.7. Asi Gruplar

İsyancı gruplara bazen devrimci bir hareketin başlangıcı olan, kişisel ve siyasi olmayan amaçlarla hükümete karşı hareket eden bireylere veya gruplara söylenmektedir. Bu gruplar genellikle kamu desteğinden, ideolojiden, siyasi ve sosyal kurumları değiştirme planlarından yoksundur. Birçok isyan kısa sürede yükselir ve düşer. İsyân, toplumun bir tabakası veya tabakasında hâkim olan sisteme karşı ani bir patlamaya yol açan hoşnutsuzluk dalgalarının ortaya çıkmasıdır. Ancak herhangi bir isyanın nihai hedefi, hükümet tarafından kabul edilebilecek veya reddedilebilecek bir toplumsal taleptir. İsyân topluluk politikalarında, liderlikte veya siyasi kurumlarda değişikliklere neden olabilir. Ancak hâkim olan siyasi ve toplumsal yapıları değiştirmez. Çünkü ayaklanmanın amacı sisteme alternatif düşünmeden ibarettir (Mohammadi, 1991: 3-45). Bir isyan, kamu malına zarar verme, silah kullanma ve düzeni bozma şeklinde kimlik değiştirdiğinde orijinal niteliğini kaybeder ve isyan olarak adlandırılmaz. Hele bu tür isyanlar ister açık ister örtülü olsun, yabancı ülkeler tarafından yönlendirilip destekleniyorsa bunun siyasi bir eylem olmaktan çıktığı açıktır. Aslında, "isyan" kelimesinin temelde olumsuz bir anlamı olduğu doğrudur ancak bazı kişiler, gruplar veya toplumlar mevcut durumlarından memnun olmadıklarında kaos ve isyan durumlarını tercih edebilirler. Bu durumda başkaldırıyı olumlu bir şey olarak değerlendirmek yanlış olabilir. İsyânın olumsuzluğu, protestoların geçerli olmadığı anlamına gelmez; sadece bazı insanların sıkılmış veya rahatsız olduğu bir durumu ifade edebilir (Cafer, 2011).

2.10.8. Muharip Gruplar

Muharebe kelimesi, barışa aykırı olan savaş kökünden türemiştir. Barış arayanların ve toplumun güvenliğini bozdukları anlamına gelmektedir. Terimdeki muharebe kavramı; korkutmak, insanları özgürlük ve güvenliklerinden yoksun bırakmak amacıyla silah çekmektir. Mohaghegh Hali, muharebenin tanımında şöyle demiştir: "Muharip, insanları korkutmak için onlara silah çeken kişidir" (Mohaghegh Hali ve Bin Cafer, 1984: 4-180). Öte yandan suçları savaş suçları, toprağı tahrip etme ve milli güvenlik olup, cezaları belirtilen dört suçtan biridir. Uluslararası hukuka göre ülke güvenliğine karşı işlenen fiil, davranışlar ile vatana ihanet suç sayılmakta ve failleri terörist olarak sorgulamaktadır.

2.11. Oligarşik Bir Örgüt Olarak Parti

Partilerin tarihi ve gerekliliği hakkında bugüne kadar yazılanlara göre parti, modernite ve siyasi gelişme için kaçınılmaz bir seçenek olarak görülmektedir. Bu işlem doğrudur ancak bu gerekliliklerin kabul edilmesi, parti sisteminin maksimize edilmesine, diğer bir deyişle siyasi partilerin şehirleşmesi idealine yol açmamalıdır. Partizanlığı doğru anlamak için eleştirel tutumlara da dikkat etmek gerekir ki bu konuda gerekli gerçekçilik sağlansın. Bu konudaki en iyi incelemelerden biri Robert Michaels/Michel'e aittir. O, siyasi partilerin sosyolojisi üzerine yazdığı kitabında partilerin kendi içindeki oligarşik eğilimlere dikkat çekmektedir. Ağırlıklı olarak Avrupa siyasi partileri üzerine yapılan saha çalışmaları, demokratik sistemin mekanizmaları olarak değerlendirilen partilerin nasıl anti-demokratik eğilimlere sahip olduklarını; taleplerini bu örgütlerde, bireylerde ve diğer örgütlerde partiler ve hareketler şeklinde nasıl ifade ettiklerini göstermektedir. Diğer araştırmacılar Michaels'in üçüncü dünyada yükselen partiler konusunda politik olmadığına inanmaktadırlar. Bunun yerine, demokrasinin ve çok partili sistemlerin kaynağı olan ülkeleri incelemişlerdir. Michaels, bu çalışmada birçok partinin kuralları kendi lehlerine yorumladığını ve bir siyasi örgütü kendi çıkarları için kötüye kullandığını göstermiştir. Tüm parti kuralları ve düzenlemeleri parti yetkililerinin lehine yorumlanır. Parti liderlerinin bu örgütler üzerindeki hâkimiyeti uzun vadelidir ve parti üyeliği zincirindeki parti aktörlerinin çıkarları sınırsızdır (Pardakhti ve Mejari, 2019a). Parti sistemlerinin elektronik sahipliği konusunda daha yeni çalışmalar da yapılmıştır. Bu, Michaels'in araştırmasının bir teyidi olarak görülebilir.

ABD'nin iki partili sisteminde zenginlik ve güç arasındaki ilişki böyle bir örnektir. Cumhuriyetçi ve demokrat partiler arasında farklılıklar olsa bile her iki taraf da özel bir şirket ekonomisinin, devasa askerî bütçelerin ve ulusötesi şirket imparatorluklarının yararına güç ve şiddet kullanımını sürdürmeye karardır (Prentice, 2014). Partizanlığın gerçekliğini ve onun siyasi ilerleme ve gelişmedeki rolünü anlamak için iki durumu dikkate alabiliriz. Birincisi partizanlık, bir insan olgusudur ve bu nedenle bir gelişme ve ilerleme faktörü olarak ikili bir role sahiptir. Çünkü çoğu zaman böyle olmuştur ve siyasi kafa karışıklığına neden olabilir. Sosyal gelişmeleri tersine çevirebilir. Partizanlığa yönelik eleştirel yaklaşımlar bile olumsuzlama üzerine kuruludur. Parti sistemleri değil, bunun yerine partizanlığı bir insan ürünü olarak vatandaşların incelemesine ve değerlendirmesine maruz bırakmaya çalışırlar. Böylece zararları, sorunları analiz edilebilir ve performansı eleştirilebilir. İkincisi demokratikleşme ve oligarşi, modern dünyada iç içe geçmiş parti imajlarındandır. Partinin demokratik doğası, hükümetlerin genel politika oluşturma süreci ve barışçıl güç transferi süreci üzerindeki etkisine atıfta bulunur. Oligarşik yönü, taraflara çıkar grupları veya baskı grupları olarak hizmet eden ve çıkarlarını parti mekanizmaları aracılığıyla sürdüren örgütlü azınlıklara odaklanmaktadır. Organize azınlık her ülkede farklı olabilir. Bazı toplumlarda kapitalistler, diğer toplumlarda seçkinler, başka toplumlarda etnik ve dinî totaliter azınlıklar parti seçkinleri yaratmaktadır. Aslında partilerde gizli bir diyalektik de bulunmaktadır. Bir yanda parti liderlerinin, aktörlerinin iktidarı yoğunlaştırmaya ve partiyi kişisel çıkarları için kullanmaya

çalıştıkları diyalektik; diğer yanda partinin hayatta kalmasının daha fazla vatandaşın katılımını gerektirdiği diyalektik yer alır. Bu gereklilik, partinin iktidar yoğunlaşmasını ve özel sömürüyü arttırmaktadır.

2.12. Siyasi Partilerin Stratejileri ve Uygulamaları

Partilerin en önemli kullanım amacı, siyasi iktidarı izlemek, güç kazanmak ve ulusal birlik oluşturmak yoluyla optimize etmekten ibarettir. Siyasi partiler dinî, sınıfsal ve radikal stratejilerle ortaya çıkmıştır ve siyasi sistem içinde amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadır. Siyasi partilerle karşılaştırıldığında sosyal gruplar, örgütsel bütünlükten yoksundur; siyasi güç ve personel kazanma peşinde değildir. Bazı sosyal grupları öldürerek, korku yaratarak ve kamu malını yok eden isyancı ve savaşı olarak zulme uğratmaktadır. Güç, insanlar ve partiler arasındaki etkileşim ve koordinasyon, gelişmiş bir hükümet ve ulusal güvenlik yaratabilir. Bu, parti performansına yönelik net yaklaşımlardan biridir.

Siyasi partilerin çok önemli işlevleri vardır. Öncelikle siyasi partiler, siyasi istikrarı garanti eden temel kurumlardandır. Partiler harekete geçirebilir, insanların projelerde iş birliği yapmasını ve ayrıca ulusal düzeyde katılımları sağlayabilir. Partiler, siyasi katılım için bir araç olarak hareket edebilir ve hükümeti korumak için güçlü siyasi çıkarlara sahip koalisyonlar oluşturma fırsatları yaratabilir. Hükümeti ele almaya ve eleştirmeye devam ederek sürekli izleme ile çoğunluk hükümetinin ulusal değerlerden ve çıkarlardan sapmasını engellemeye çalışır. Ayrıca siyasi kararların ve stratejik politikaların doğruluğunu ve bu karar sürecine katılımı artırarak hata olasılığını azaltmak gayreti içindedir (Zibakalam ve Moqtadaei, 2015).

2.13. Siyasi Partilerin Avantajları ve Dezavantajları

Siyasi partilerin avantajları: Partilerin varlığı insan doğasına uygundur, siyasi partiler için demokrasinin konumu gereklidir. Ülke kaostan kurtulur, doğrudan yasa uygulama risklerinden kaçınılır. Otoriter parti yürütme gücünü sınırlar. Yasama organının güvenilirliği artar. Seçimler kolaylaşır ve sınıf hükümeti halkın hükümetine dönüşür. Böylece dağınık güçlerin organizasyonu, entegrasyonu ve koordine olmayan kamuoyunun oluşumu, siyasi sistemin gelişimi için etkili güçler yetiştirmek, halkın iradesini idari sisteme yansıtmak, sistemin yönetici güçlerinden ve görevlilerinden zorbalık, siyasi, ekonomik ve idari yolsuzlukları kaldırmak mümkün hâle gelir. Ayrıca siyasal katılımdaki rekabetin bir sonucu olarak siyasal gelişme ve toplumsal büyüme, siyasi yarışmalar sırasında görüşleri netleştirmek ve programları kodlamak, ortak düşüncelere sahip tüm güçlerin ulusal birliğini, seçim ve seçim adaylarının güç kazanması için terfisini, halkın siyasi ve toplumsal hareketler konusundaki farkındalığını artırmak ve mümkün olduğunca katılımlarını sağlamaktır.

Siyasi partilerin dezavantajları: Siyasal olgunun kendisinin doğal olmaması, parti sistemi mezhepçiliği yaratması, muhalefet partisinden yetenekli insanları görmezden gelmesi, partinin çıkarlarını millete tercih ederek ikiyüzlülüğü teşvik etmesi, bireyselliği ve insan kimliğini yok etmesi, özellikle de başkalarını kışkırtma ve karalama ile yalanları teşvik etmesi, yerine getirilmeyen sahte vaatler, muhalifleri suçlama ve baskı altına alma biçimindeki olumsuz yarışmaları ve mücadeleleri haklı çıkarması muhtemeldir.

Tek partili bir siyasal sistem dışında bir partinin varlığı ulusal birliği bozar. Çoğu ülkede birkaç parti güç için savaşıyor. Parti karşıtları, tüm sosyal ve ekonomik sorunların siyasal olmadığını, birçoğunun teknik olduğunu ve bu sosyal sorunların çözülmesinin bilimsel ve teknik bilgi ve farkındalık gerektirdiğini savunur. Siyasi partiler olmadan birçok görev ve zorluk, hükümet uzmanları ve yürütme organları tarafından apolitik olarak çözülmektedir. Aşırı soldan aşırı sağa tüm siyasal partilerin liderleri partilerinin demokrasiyi geliştirmek ve halkın çıkarlarını savunmak için kurulduğunu iddia etmiştir. Ancak bu partinin muhalifleri, siyasi partilerin demokrasi düşmanı olduğuna inanmaktadır (Khosrupanah, 2022). Parti sistemindeki partilerin dezavantajları çoğunlukla fazla siyasi bilince sahip olmamaları ve demokrasinin emekleme aşamasında olması ile ilgilidir. Çoğu durumda parti sisteminin eksiklikleri, insanlığın genel ahlaki zayıflığının bir yansımasıdır.

2.14. Siyasi Partilerin Kullanımları ve İşlevleri

Partiler, siyasi ortamı yönetmenin en akılcı aracıdır ve önemli işlevlere sahiptir. Ancak siyasi partilerin performansı sabit değildir çünkü zaman, mekân ve koşullara bağlı olarak değişiklik gösterir. Genel olarak siyasi partilerin işlevlerini teorik ve pratik olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür. Teorik işlevler, tüm toplum düzeyinde, siyasal sistem düzeyinde ve günlük siyasi yaşam düzeyinde olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Partilerin pratik işlevleri çıkar toplama, siyasi ve sosyal sisteme entegrasyon, siyasi sosyalleşme ve seçmen mobilizasyonu gibi alanlarda sınıflandırılabilir (Nowzari, 2002: 83-90). Modern hükümetlerde siyasi partilerin işlevi iki kategoriye açık ve gizli işlevler olarak ayrılmıştır. Açık işlevi, bir örgütten veya politik organdan mantıksal olarak beklenen ve genellikle ilgili metinlerde (anayasalar, teoriler ve partizan olmayan konular) belirtilen işlevdir (Haşimi, 2018). Partilerin işlevselliği, onun bir ülkenin siyasi sistemindeki etkinliğini, meşruiyetini ve etkisini göstermektedir.

2.14.1. Pazarlık Yapmak ve Siyasi Güç Kazanmaya Çalışmak

Siyasi partilerin en önemli görevlerinden biri siyasi güç elde etmektir. Ülkenin siyasi sisteminde iktidar partileri vaatlerini, planlarını ve programlarını tüm yazılım ve donanım araçlarını kullanarak yerine getirmeye ve iktidarı korumaya çalışacaklardır. Ancak rakip parti veya hükümet dışındaki partiler, iktidar partisinden sorunlarını ve eksikliklerini ortaya koyarak, faydalarını, planlarını ve faydalı programlarını göstererek iktidardan iktidarı almaya çalışacaklardır. Bu nedenle "yönetici olmak" ve "eleştirmen olmak" döngüsü, siyasi iktidar elde etmek için kullanılan çağımızın

siyasi parti ve örgütlerinin en eksiksiz özelliği olarak adlandırılabilir. Ülkede farklı pazarlık türleri vardır. Bir partinin tek başına hükümet kuramadığı durumlarda diğer partilerle pazarlık yapar. Diğer partilere tavizler vererek hükümeti kurmak için koalisyon kurar. Pazarlık, kaybeden taraf ile iktidar partisi arasındaki bir başka müzakereler dizisidir. İstikrarlı söylem, politikalarla iktidarın dışında kalan parti iktidarı kendi talepleri doğrultusunda zorlar ve bazı parti üyelerini veya yandaşlarını pazarlık gücüne ortak eder veya iktidara puan verme karşılığında başka ayrıcalıklar elde eder. Bir diğer pazarlık türü ise iktidar partisinin iktidar dışındaki partiyle pazarlığa girmesidir. Dolayısıyla parti, iktidarı alsa da iktidardan çıksa da bu durum kalıcı bir olgudur. Partiler, eleştirileri ve müzakereleri ile siyasi örgütleri ve hükümeti partilerine önemli pozisyonlar sağlamaya zorladıklarında bu önem ortaya çıkmaktadır (Şafii, 2006).

2.14.2. Kamuoyunu Planlamak ve Şekillendirmek

Partilerin en önemli görevlerinden biri planlamadır. Programlama, bir siyasi partinin ve grubun gelişiminin ve ilerlemesinin anahtarıdır. Çünkü teorik ödevlerin rehberliği ve planlaması olmadan pratik çalışma çoğu zaman çok etkili olmaz. Karar vermek ve etkili programlar oluşturmak, bir siyasi partinin en önemli faaliyetlerini oluşturmaktadır. Meşruiyetini sağlayacak ve hükümet içinde ve dışında etkin görünecek bir şekilde ortaya çıkmaktır (Bürosu, 1999: 1-43). Partilerin diğer önemli işlevlerinden biri de kamuoyunu ve toplumu örgütlemek ve yönetmektir. Kuşkusuz farklı insanların farklı zevkleri, eğilimleri ve yaklaşımları vardır. Dağınık düşünce ve kanaatler bir ihtiyaca göre toplanır ve bireysel arzular kolektif arzulara dönüşür. Herhangi bir hükümetin meşruiyetinin bir kısmı, insanların toplumdaki etkin varlığı ve siyasi iktidarın oluşumundaki etkisi ile sağlanır. Çoğulcu ve parti merkezli ülkelerde toplum üyelerinin siyasi iktidar ve meşruiyetin şekillenmesindeki en önemli rolü siyasi partiler ve örgütler aracılığıyla yerine getirilmektedir. Partiler; siyasi, sosyal ve ekonomik programların sunumu ile kamuoyunu belirledikleri ideallere doğru yönlendirmeye çalışırlar. Bu halk muhalefeti, her ne kadar partilerin çabalarının bir sonucu olsa da partilerin amaçlarını gerçekleştirmelerindeki önemli araçlarından birisidir.

2.14.3. Sosyal Bütünleşme

İnsanlar doğal hâllerinde çok küçük etnik, dilsel, kabilesel ve ırksal hedeflere sahiplerdir. Kapsayıcı bir birliğe kolayca ulaşamazlar ve farklı hedeflerine ulaşmak için her zaman birbirleriyle savaştıkları meşgullerdir. Ancak partiler, bu küçük ve dağınık grupları sosyalleştirme ve üstün siyasi, sosyal ve ekonomik idealleri yansıtarak bir birlik oluşturma sanat ve becerisine sahiptirler (Şafii, 2006). Bu kaynaşma ile zamanla dil, ırk, etnik köken vb. sınırlar ortadan kalkmakta ve herkes ulusal yakınlığa doğru hareket etmektedir. Bu, ülkede millî birliğin oluşturulmasını sağlayacaktır ve böylece ülkenin kalkınması ve ilerlemesi yönünde büyük adımlar atılacaktır. En önemlisi, diğer ülkelerle iç ve dış ilişkilerde ulusal çıkarları iyi korumaktadır.

2.14.4. Siyasi Gücü İzlemek ve Bilimsel Araştırma Yapmak

İnsan uygarlığının tarihi, kontrolsüz güçlerin diktatörlüğünün sonuna gelindiğini göstermektedir. Hedefine ulaşmak için yanlış yolu seçen asi bir atın gücü gibi bu gücü dengeleyici kurum olmalıdır. Her parti, iktidarın gözü gibi hareket eder ve iktidarın en küçük hatasını kendi lehine kullanır ve iktidarı kontrol altında tutmaya gayret eder. Bu yüzden bir sonraki turda gücü ele geçirmek için planları iyi bir şekilde uygulamaya çalışır. İktidarda olmayan parti ise iktidarı ve onun siyasi, bilimsel, kültürel ve sosyal çabalarını takip ederek halkın, politikacıların ve seçkinlerin güvenini kazanmaya ve iktidar için meşru bir zemin sağlamaya çalışmaktadır (Nakibzade, 1989: 78).

2.14.5. İnsanların Taleplerini Toplamak

Talepleri kategorize etmek, hükümete sunmak ve uygulamak partilerin görevidir. Devletin kabulü, sınıflandırılması ve yansıması, hükümet ile halk arasındaki bağı oluşturan partiler aracılığıyla yapılmaktadır. Herhangi bir sosyal sistemin varsayımlarından biri bilinen kurumlardır. Biri devlet, diğeri kamu kurumlarıdır. İkinci öncül, hükümetin ve halkın haklarıdır. Üçüncüsü, devlete ve halka karşı tanımlanan görevlerdir. Siyasi partiler ve gruplar, yanlış yönlendirilebilecek ve sorun yaratabilecek dağınık görüş, talep ve düşünceleri toplayıp organize eder ve siyasi sistem iktidar sürecindeki akışları yoluyla bunlardan en iyi şekilde yararlanır. Siyasi partiler, çıkarların birleştirilmesi sürecinde belirli taleplerin çokluğunu ve çeşitliliğini birkaç genel soruna dönüştürerek karar alma merkezine aktarırlar. Böylece hükümetin işi de karar vermede çok daha kolay hâle gelebilmektedir (Nakibzade, 1989: 78). Siyasi partiler, halk ile hükümet arasındaki bağıdır ve hükümet içindeki ve dışındaki rollerini oynamaktadırlar. Bu sistemlerde devlet yetkilileri ve yöneticiler, bireylerin ve toplumun dağınık, örgütsüz talepleriyle uğraşmak yerine talepleri net olarak tanımlanmış parti ve gruplarla ilgilenmektedir.

2.14.6. Çerçeveleme

Seçkinleri ve siyasi aktivistleri kendine çektikten sonra partiler; siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda aktif kadrolar üretmektedir. Bu şekilde dinamik ve aktif bir sistem tasarlanarak bu sistemin işleyişi sırasında deneyimli kadrolar topluma devredilecek ve bunlar ülkenin siyasi hayatına aktarılacaktır. Siyasi seçkinleri eğitmek, hükümet programlarını ve politikalarını formüle etmek ve ortak bir ideolojik sistem ya da siyasi sosyalleşme yaratmak, partilerin bir tür aktif istihdamını ve kadrolaşmasını gösterir. Elbette bazı gruplar, hükümet sistemine karşı olan kadroları temsil edebilir ve sistem içinde yer almayan tarafları ifade edebilir (Nakibzade, 1989: 79). Partilerin temel işlevi seçkinleri çekmek ve istihdam etmektir. Bu, seçim sürecinin iki farklı aşamasından oluşur: adayların belirlenmesi ve seçim seferberliğidir.

2.14.7. Siyasi Eğitim

Eğitim ve siyaset aynı aileden gelen iki kardeş gibidir. Modern ulus devletlerin inşasında eğitim kadar büyük bir kurum, okul kadar büyük bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle eğitim siyasetle aynıdır ve siyaset kurumu eğitimidir. Aralarındaki ilişki karmaşık ve kaotik bir yapıya sahiptir (İlkaya, 2016).

Parti sisteminin en önemli işlevlerinden biri olan siyasal eğitim, üyelerde bir dizi bilişsel, duygusal, siyasal ve sosyal becerilerin yaratılmasını ve gelişmesini sağlar. Politik eğitimin dört bileşeni aşağıda incelenmektedir: bilgi, tutum, beceri ve politik davranış.

1. Siyasi bilgiler: Siyasi bilgiler, topluluk üyelerinin ve sivil toplumun sivil sorumluluklarını şekillendirmede en faydalı kaynaklardan biridir. Ülkenin siyasi meselelerinde eleştirel okuryazarlık, siyasi bilgi, özgürlükçü ve adalet arayan düşünceler siyasi bilgi örnekleridir.

2. Politik tutum: İnsanlar hayatlarında farklı gerçeklerle uğraşırlar ve gerçekler hakkında bilgilendirildiklerinde onlarla belirli şekillerde ilgilenirler. Gerçeklerle başa çıkmanın bu özel yolu tutum olarak adlandırılabilir.

3. Politik beceri: Politik beceri, çalışma ortamındaki diğerlerini etkili bir şekilde anlama ve onların politik bilgiyi, örgütsel veya bireysel hedefleri teşvik edecek şekilde hareket etmelerini sağlama ve başkalarını etkilemek için kullanma yeteneğidir.

4. Politik davranış: Bireylerin veya grupların çatışan çözümlerin varlığında kısa ve uzun vadeli çıkarlarını teşvik etmek ve korumak için gönüllü, bilinçli bir eylemdir.

Siyasi partilerin özel görevlerinden biri de toplumların siyasi kültürünü tasarlamaya ve inşa etmeye çalışmaktır. Bu tanımda siyasi kültür, insanların siyasi meselelere karşı tutumlarının, katılım ve etki düzeylerinin değerlendirilmesidir (Nakibzade, 1989: 74). Partilerin halka en azından siyasi farkındalık kazandıran programları, sahip oldukları medya aracılığıyla halka sunulmaktadır. Bu nedenle basın, konuşma, iletişim vb. özgürlükler olmalıdır. Amaçlarına ve arzularına ulaşabilmek için reklam yapmak, partinin iktidara geldiği gün huzurlu olması adına her şeyden önce gelir. Önemi her geçen gün artan partilerin bir diğer önemli işlevi de iktidar alanında alınan kararlar hakkında toplumu bilgilendirmektir.

2.14.8. Yakınsama ve Ulusal Birlik Yaratmak

Parti, benzer düşünen insanları bir araya getirmek, onları hedeflemek ve bu idealleri ilerletmek için bir araçtır. Partiler, sosyal bütünleşmede hayati bir rol oynayarak vatandaşların siyasi sürece etkin bir şekilde katılmalarını sağlayabilir. Bunu yapmakta başarılı olurlarsa bu süreci devam ettirme konusunda kazanılmış bir çıkar hissedebilirler (Nakibzade, 1989: 11-30). Parti, herkesin çıkarlarını

temsil ettiğinden ülkede bir tür ulusal yakınlaşma ve uyum yaratır. Partiler, farklı sosyal grupları sembolik olarak veya özel çıkarları teşvik ederek temsil etmekten sorumludur. Bu işlev, seçim kampanyası sırasında uygulanabilir. Çünkü bu süreçte taraflar farklı grupları desteklemeye çalışırlar. Parti bu şekilde toplumda birlik ve sosyal bütünleşmeyi garanti etmektedir.

2.14.9. Seçim Faaliyetleri

Seçim faaliyetleri ve adayların tanıtılması partilerin önemli ve hayati işlevlerinden biridir. Bu nedenle partiler, siyasi mekanizmaları ve eğitimleri ile seçkinleri ve siyasi güçleri, cumhurbaşkanı, milletvekili ve yasama adaylarını, il meclislerini, bakanlıklardaki siyasi temsilcileri, yurt dışındaki büyükelçilikleri ve siyasi kurumları kendine çeker ve önerir (Davranah, 2006: 46-47). Seçim faaliyetleri; kamuoyu, cumhurbaşkanı adayları veya diğer kurumların seçilmesi, seçilmiş yetkililerin çalışmalarını organize etme şeklinde bölünmüştür. Seçim eğitiminin özel görevleri, kitleleri bilgilendirme, teorik ve uygulamalı eğitim, siyasal katılım ve bireysel, grup ve kolektif düzeyde toplumsal bütünleşme başlıkları altında incelenmektedir (Nakibzade, 1999: 70-76). Adayların tanıtılmasında mali destek genellikle hükümet ve parti aracılığıyla sağlanır. Ancak bazı durumlarda parti üyeleri ve halk kitleleri de adayların yararına finansal destek sağlamaktadır. Onları kitle iletişim araçlarında ve halk arasında tanıtmaktadır. Bu nedenle özel görevlerin, siyasi parti ve örgütü şu önemli hedeflere götüren araç ve araçlar olduğu söylenebilir. Kitlelerin katılımını kurumsallaşmış sivil katılıma dönüştürmek, siyasi sistemin istikrarı, karar alma, çıkarların bütünleşmesi, hükümetlerin denetimi, kitlelerin ve bireylerin baskısının önlenmesi, yukarıda belirtilen belirli görevlerin doğru ve sistemli bir şekilde uygulanması tarafları gururlu, ilerici, dinamik ve modern kılmaktadır (Büro, 1999: 1-46).

2.15. Siyasi Partinin Yapısı

Siyasi partiler, toplumsal ve siyasi konulara etki etmek ve halkın temsil edilmesini sağlamak amacıyla kurulmaktadır (Neoldu, 2023). Siyasi parti çalışmalarının yürütülmesine yardımcı olmak için gönüllü olarak veya bir ücret karşılığında bir araya gelen kişilere parti organizatörü adı verilmektedir. Bir siyasi parti, genellikle bir parti lideri, parti başkanı, parti sekreteri, parti mali sekreteri, sözcü, yönetim kurulu üyesi ile organizasyonu yönetmekten, tüm partinin politikalarını düzenlemekten ve formüle etmekten sorumlu komite tarafından yönetilmektedir.

Siyasi partiler, aşağıdaki özelliklere sahip kuruluşlardır (Eyyubi, 2015b):

1. Yapısal olarak kurucularından daha uzun süre dayanacak ve ülkenin siyasi merkezi hâline gelecek, kalıcı ve dayanıklı bir örgütten oluşmaktadır.
2. İşlevsel olarak amacı, insanları hükümet pozisyonlarına ulaşmak için harekete geçirmekten ibarettir.

3. Hedefler açısından seçmenleri harekete geçirmek ve iktidar isteklerini haklı çıkarmak isteyen program ve projelere sahip olmaktır.

Bir partinin üyelerinin yerel veya bölgesel komiteler oluşturması mümkündür. Bu nedenle adayların çeşitli hükümet pozisyonları ve yüksek siyasi pozisyonlar için yerel ve bölgesel seçimlere katılmalarına yardımcı olabilmektedir.

Farklı partilerin kendi içlerinde farklı şubeleri olabilir. Onlardan bazıları aşağıdakiler gibidir (Eyyubi, 2015a):

1. Kimliğe dayalı: gençlik bölümü, kadın bölümü, etnik azınlıklar bölümü vb.
2. Yerellik: seçim adayları, belediye başkanları, valiler, uzmanlar, öğrenciler vb.

Siyasi partiler, istikrarlı ve verimli bir demokraside toplumun belirli altyapısına derinden ve kalıcı olarak yerleşmiştir. Hükümet kurumlarını özgür ve adil bir ortamda sivil toplumun unsurlarına bağlayabilirler ve herhangi bir modern demokratik siyasi sistemin işleyişi için kabul edilmektedirler.

2.16. Siyasi Partinin Türleri

Seçim sisteminin türü, her ülkedeki parti sisteminin türünü belirleyen ana faktörü oluşturmaktadır. Basit çoğunluk oylama sistemlerini kullanan ülkelerde çok az parti bulunmaktadır. Avrupa gibi nispi temsil seçim sistemlerini kullanan ülkelerde ya da Avustralya veya İrlanda gibi ardışık seçim sistemlerini kullanan ülkelerde, genellikle üç veya dört parti parlamento seçimlerini kazanır. Her birinin önemli bir sandalye payı vardır ve bu, ülkenin siyasi ofislerini devralmak için partiler adına daha fazla fırsat demektir. Siyasi partiler aşağıdaki türlere ayrılmıştır: tek partili sistem, iki partili sistem ve çok partili sistem (Bonyadvokala, 2020).

Son olarak verimli bir yönetim sistemi oluşturmanın en önemli araçlarından birinin siyasi partilerin ve çok partili sistemlerin kullanılması olduğu söylenebilir. Bir ülkede birden fazla siyasi partinin bulunması, iktidarın kontrol edilmesini ve böylece halkın çoğunluğunun çıkarlarının korunmasını mümkün kılmaktadır (Jabbaryan, 2020).

2.16.1. Tek Partili Sistem

Tek parti sistemi, ülkenin tek bir parti tarafından yönetildiği bir siyasi sistem olarak bilinmektedir. Tek partili bir siyasi sistem kavramı ilk olarak Lenin tarafından önerilmiştir. Bu sistemde kapitalist bir ülkedeki tüm idari, adli, polis ve askerî kurumlara sahip hükümetin kapitalist bir azınlığın çıkarlarını koruduğuna inanılır. Lenin, sömüren sınıfı devirmek için sömürülenlerin bir partide toplanması gerektiğini önermiştir. Çünkü partilerin çokluğu, sömürülen güçlerin bölünmesine neden olabilir (Asriran, 2022). Gerçek bir tek parti sisteminde hukuken ve fiilen tek

parti vardır. Bunun dışında partilerin kurulması ve faaliyette bulunması kesinlikle yasaktır. Gerçek bir tek parti sistemi, her türlü rekabeti ve kuvvetler ayrılığını reddeden, tamamen dışlayıcı bir sistemdir. Rekabetçi olmayan tek partili sistemlerde taraflar arasında iktidar rekabeti ve iktidar değişikliği yoktur. Çünkü tek parti her zaman iktidardadır (Yanık, 1995).

Tek partili partiler terimi, tek partili sisteme karşıt olarak iktidarda olmayan partilerin çok partili demokratik seçimlere katılmasına izin verildiği ancak politikaların ve güç dengesinin lehinde olduğu bir baskın parti sistemini tanımlamak için kullanılır: İktidar partisi. Örneğin Çin, Vietnam, Küba ve Kuzey Kore tek parti sistemine sahip ülkeler arasındadır. Çoğu ülke tek parti sistemiyle yönetilir. Marksizm-Leninizm ideolojisini benimserler ve bir tür milliyetçi veya faşist ideolojiye sahiptirler ya da sömürgecilikten, bağımsızlıktan sonra iktidara gelmişlerdir (Valizadeh, 2022).

2.16.2. İki Partili Sistem

İki partili bir sistem, çoğunluk tarafından desteklenen iki siyasi partisinin bir hükümetin politikalarına hâkim olduğu bir siyasi sistemdir. Örneğin iki partiden biri, yasama sisteminde çoğunluğa sahip olduğu ve genellikle çoğunluk partisi olarak bilinirken diğeri, meclisteki azınlık parti olarak bilinmektedir. Büyük partiler içindeki gruplar veya ana partilerden birinin veya her ikisinin muhalefet partileri, çoğunluk partilerinden birini etkileyebilir. Buna karşılık, Büyük Britanya Birleşik Krallığı'nda ve diğer parlamenter sistemlerde ve başka yerlerde iki partili sistem terimi bazen seçimlerin çoğunluğunu iki partinin kontrol ettiği ancak üçüncü tarafların parlamentoda daimî sandalyelere sahip olduğu bir düzenlemeye atıfta bulunmak için kullanılır. Bunlar arasında iki çoğunluk partisi, önerilen oyların yüzdesi oranında daha fazla etkiye sahip olmaktadır (Abadis, 2022). Amerika'da ilk siyasi partilerin kurulmasının temeli iktidarın ele geçirilmesi değildi. İlk Amerikan siyasi partilerinin liderleri, kurucuları filozoflardı ve siyaset teorisyenleriydi; partiler felsefi ve siyasi farklılıklar nedeniyle kurulmuştu. 1860'ta Abraham Lincoln, Cumhuriyetçi Parti'nin ilk başkanı ve ABD'nin 16. başkanı oldu ve aynı zamanda suikaste uğrayan ilk Amerikan başkanıydı. O zamandan beri demokrat ve cumhuriyetçi iki parti Amerika'daki ana ve güçlü partiler hâline geldi. Başka hiçbir parti, cumhurbaşkanlığı seçimini kazanamadı veya Kongre'de çoğunluğu elde edemedi. Amerika'daki partilerin tarihi, o zamandan bugüne demokrat ve cumhuriyetçi partilerin tarihidir (Abidi, 2022). Britanya'nın dinî ve coğrafi bölünmeleri uzun süredir tam bir iki partili sisteme tanık olmuştur. Bu, ülkede iki siyasi grup arasında siyasi rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur ve bu gelenek günümüzde hâlâ İngiltere'de görülmektedir. Bu ülkenin siyasi sistemi, en azından bu geleneği kurumsallaştırması ve yaşatmasıyla diğer ülkelerden farklılık göstermektedir. Eğer İngiltere'de farklı bir seçim sistemi olsaydı, bu ülkenin parti sistemi farklı bir şekil alabilirdi. İngiliz seçim sistemi, iki rakip grubu seçimlerde spesifik ve bölgesel meseleleri gündeme getirmekten imtina ettirmiş ve sadece ülke için genel planlar sunmalarına yol açmıştır (Ayoubi, 2015).

2.16.3. Çok Partili Sistem

Çok partili sistemlerin temel özelliği, siyasi hayatta birden fazla partinin etkili olmasıdır. Ancak bu sistem, hiçbir parti tek başına kalıcı bir çoğunluğa sahip olmadığı için gücü paylaşma ve ortak çalışma gerektirir. Çok partili sistemler, ülkeden ülkeye değişebilir çünkü bu sistemin varlığı; ideolojik, toplumsal, dinî, tarihî ve ulusal faktörlere bağlıdır. Çok partili sistemlerde çeşitli gruplar, partiler, kişiler ve kuruluşlar seçimlere katılır ve halkın oylarıyla temsilciler seçilir. Bu sistemde başkan, genellikle ayrı bir seçimle belirlenir ve bakanları atar. Başkan yardımcıları ise genellikle ayrı bir seçimle belirlenir. Örneğin Fransa'nın mevcut sistemi, cumhurbaşkanının geniş yetkilere sahip olduğu bir parlamenter hükümet sistemi ile başkanın varlığını birleştirmektedir (Göktürk, 2016). Çok partili sistemlerde önemli olan nokta, ülkede üç veya daha fazla parti olduğunda hiçbir partinin tüm gücü kontrol edememesi veya tarafların iş birliği yaparak koalisyon hükümeti kuramamasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AFGANİSTAN SİYASİ PARTİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Afganistan'daki siyasi partilerin geçmişi 20. yüzyıla kadar uzanır. Siyasi partilerin tarihleri, bölünmeler ve değişen ittifaklarla şekillenmektedir. 1940'larda Kral Zahir Şah'ın modernizasyon politikaları, çeşitli siyasi grupların oluşmasına yol açmıştır ve 1960'larda komünist partilerin büyümesine tanıklık edilmiştir. 1973'te Kral'ın devrilmesinin ve Sovyet işgalinin ardından, Sovyet yönetimine direnme ortak hedefiyle yedi mücahit örgütü kurulmuştur¹ (8AM, 2022). Bazen siyasi partiler olarak anılan bu hareketler, öncelikle askerî hiyerarşiler olarak işlev görmüş ve büyük ölçüde etnik, kabilesel ve dinî hatlara bölünmüştür.

2001 sonlarında Taliban'ın düşürülmesinden ardından Bonn Süreci, Afgan kurumlarının savaş sonrası yeniden inşasını başlatmıştır. Daha önce askerî hiyerarşiler olarak faaliyet gösteren gruplar, kapsamlı yönetim, organizasyon ve iletişim yapıları kurmuşlardır ve bunlar, grupların Taliban sonrası dönemde kaynakları ve kamuoyunu tanımasını sağlamıştır. Eylül 2003'te bir Siyasi Partiler Yasası kabul edilmiş ve birkaç grup resmî siyasi parti olarak kayıt için başvuruda bulunmuştur. Önceden kontrol ettikleri bölgelerde liderlerini açıkça belirleyen ve güçlü bir yerel otoriteyi sürdüren eski askerî gruplar, önceki on yılların savaşları sırasında onları korumak için savaştıkları iddiasına dayanarak etnik gruplar arasında destek toplamışlardır. Çoğu Taliban rejimi altında gizlice kurulmuş veya daha önce sivil hareketler olarak var olan birkaç 'yeni' parti de kaydolmuştur. Bunların çoğu, yerleşik bölgesel ve etnik partilerden önemli ölçüde daha küçüktür ve çok azı, Sovyet karşıtı direnişle bağları olan gruplarla rekabet edebilecek kaynaklara veya örgütsel kapasiteye sahiptir. Taliban sonrası dönemde kurulan yeni partilerin çoğu, etnik gruplar arasında destek çağrısında bulunmuştur (Larson, 2009). 2005 parlamento ve il meclisi seçimleri öncesinde 86 siyasi parti resmen kayıt yaptırmıştır.

Afganistan'ın seçim sistemi -Devredilemez Tek Oy (SNTV)- bağımsız adayları ve büyük, oldukça örgütlü siyasi partileri desteklemektedir.² 2004 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 18 aday yer

¹ Bu örgütler arasında Burhaneddin Rabanni yönetimindeki Hizb-e Jamiat İslami Afganistan ve Abdul Sayyaf (Tanzim-e-Davat), Mojadedi (Jabha-e-Najat) ve Pir Sayed Ahmad Gailani (Mahaz-e-Milli) liderliğindeki partiler yer aldı. Gulbadin Hikmetyar ve Yunus Khalis liderliğindeki Hizb-e İslami'nin iki fraksiyonu bulundu. Bu hareketlere kısmen Pakistan'ın Servisler Arası İstihbarat (ISI) tarafından yardım edildi ve dolaylı olarak ABD gibi Sovyet karşıtı uluslararası güçler tarafından finanse edildi.

² SNTV altında her seçmenin çok üyeli seçim bölgelerinde bir oyu vardır. En yüksek oyu alan adaylara sırayla her seçim bölgesine atanan sandalyeler verilir. Partilerin SNTV'de başarılı olabilmeleri için kazanabilecekleri sandalye sayısını en üst düzeye çıkaracak sayıda aday göstermeleri gerekir. Bu, belirli bir seçim bölgesindeki potansiyel desteklerin doğru

almış ve bunlardan sadece dördü kendilerini bir siyasi partiyle özdeşleştirmiştir. 2005 seçimleri için 2.835 milletvekili adayının yalnızca %14'ü parti üyeliğini beyan etmiştir. Bu seçimleri kazananlar, toplumda güçlü bir tanınma ve desteğe sahip kişilerdir; partiye bağlı başarılı adaylar, yerel düzeyde destekçileri harekete geçirme ve kampanyaları etkili bir şekilde organize etme kapasitesine sahip partilerdir.³ Nihayetinde, 2005 Wolesi Jirga'da (Ulusal Meclis'in alt meclisi) en fazla temsil edilen partiler, yedi mücahit örgütünden (her örgütün çeşitli dalları ve kıymık hizipleriyle birlikte) çıkan partiler ve bölgesel hizipleri temsil eden birkaç Şii partisi ve Hazara topluluğudur.⁴

2005 seçimlerini takip eden yıllarda, bazı partiler geniş tabanlı koalisyonlar kurmak için etnik sınırları aşmıştır. Ulusal Cephe (Jabh-e-Milli), 2006 yılında Karzai hükümetine karşı çıkan partiler ve üst düzey siyasi liderler tarafından kurulmuştur (Da.azadiradio, 2006). Cephenin kökenleri, 1990'larda Taliban'a karşı savaşan çok etnikli bir askerî-politik grup olan Birleşik İslami Cephe veya Kuzey İttifakı'na dayanmaktadır.⁵ Ortaya çıkan bir diğer çok ırklı koalisyon, Taliban sonrası dönemde kurulan gruplardan bazılarının 1960'lardan kalma komünist partilerle bağları olan ancak o zamandan beri çoğulculuğa bağlılık taahhüdünde bulunan ve 13 partiden oluşan Ulusal Demokratik Cephe'dir (NDF).

Son yıllarda siyasi partiler, seçim performansında iyileşmeler göstermiştir. 2009 cumhurbaşkanlığı ve il genel meclisi seçimleri için yüzden fazla parti kayıt yaptırmıştır. İl genel meclisi yarışı için 3 bin 197 adayın yüzde 80'inden fazlası bağımsız olarak kaydolmasına rağmen 30'dan fazla parti aday göstermiştir.⁶ 2009'un sonlarında parti kayıt gerekliliklerini değiştiren ve partileri yeniden kayıt yaptırmaya zorlayan yeni bir parti yasası çıkarılmıştır. Eylül 2010 parlamento seçimleri için yapılan oylama kesinleşmeden önce yalnızca beş parti bu süreci tamamlayabilmiştir⁷. Birkaç parti 2010 parlamento seçimleri için adaylarını seferber etmiştir ve şu anda 21 partinin yeni Wolesi Jirga'da temsilcisi bulunmaktadır. Afganistan'da yaklaşık 110'dan fazla parti faaliyet göstermiştir. Ancak bu partiler, hiçbir zaman siyasi hareket etme motivasyonuna veya gücüne sahip

bir tahminine ulaşmayı ve destekçilerine her adayın bir sandalye kazanma potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için oyları adaylar arasında bölme talimatı verecek örgütsel kapasiteye sahip olmayı içerir.

³ SNTV sistemi altında her seçim bölgesine nüfusa göre bir dizi üye atanır. Her seçmen, bir seçim bölgesinin sahip olabileceği üye sayısına bakılmaksızın yalnızca bir aday seçer. Çok sayıda sandalyenin mevcut olduğu seçim bölgelerinde önde gelen adaylar mevcut oyların büyük bir yüzdesini alabilir ve geri kalan adaylar arasında paylaştırılacak çok az oy kalır. Sonuç olarak küçük bir gruptan güçlü destek alan bir aday, toplam oyların küçük bir yüzdesini alarak başarılı olabilir.

⁴ 2005 parlamentosunda yaklaşık 26 parti temsil edildi ve en çok üyeye sahip olan Jamiat, Tanzim-e-Dawat, Naveen, Mutahed Milli ve Junbish idi.

⁵ Ulusal Cephe, Jamiat'ın eski cumhurbaşkanı ve parti lideri Burhanuddin Rabbani tarafından yönetiliyordu. Diğer üye partiler arasında Naveen, Mutahed Milli, Paiwand Milli, Junbish ve Wahdat İslami vardı. Koalisyon, 2009 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Karzai'yi yenmek için uyum içinde çalıştı. Eski bir dışişleri bakanı olan Dr. Adbullah Adbullah, 2009 seçimleri için koalisyonun adayıydı.

⁶ Junbish'in 10 ilde 80'in üzerinde adayı vardı. Wahdat İslami Mardom'un 11 ilde 50'den fazla adayı vardı. Hizb-i İslami'nin 14 ilde 40'tan fazla adayı vardı.

⁷ Eylül 2010 seçimlerinden sonra siyasi partiler yeniden kayıt yaptırmaya devam ettiler. Nisan 2011 sonu itibarıyla, 2009 Siyasi Partiler Kanunu gerekliliklerine göre 38 parti tescil edilmiştir.

olmayan silahlı gruplar veya küçük kültürel dernekler gibidir ve bazılarının itibarı vardır. Liderlik ve organizasyonda, programlarda ve faaliyetlerde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır.

3.1. Afganistan'da Partilerin Siyasi Geçmişi

3.1.1. 1960 Öncesi

Afganistan'daki siyasi partilerin kökenleri, 20. yüzyılın başlarındaki reform ve muhafazakâr hareketlere dayanmaktadır (Thomas, 2006: 3). İlk yıllarda bastırılmış olmasına rağmen Afganistan-e Jawanan olarak bilinen anayasal reformcular, Kral Aman Allah'ın (1920-1929) ilerici rejimini desteklemede etkili oldular. Bununla birlikte Kral'ın reformist politikaları, sosyal değişime daha kademeli bir yaklaşımdan yana olan dindar muhafazakârlar ve reformcular tarafından hatırı sayılır bir direnişle karşılandı (Thomas, 2010: 189). İngiliz desteği, krallığın güçlü ve istikrarlı bir şekilde yönetilmesi için önemli bir faktördü. Ancak yaşanan olaylar ve belirsizlikler nedeniyle Kral'ın yanında olan İngiliz destekçileri azaldı veya ortadan kayboldu. Bu durum, Kral'ın hükümetin kontrolünü kaybetmesine ve güç mücadelesine yol açtı. İsyanın hızla büyümesi ve iç savaş tehdidinin artması, Kral'ın tahttan feragat etmesine zorlayıcı bir etken oldu. İsyancı gruplar, krallığın yönetimine karşı silahlı mücadele başlattılar ve bu durum ülkeyi kaosa sürükledi. Kral Aman Allah, kendisini ve yakın çevresini güvende tutmak ve daha güvenli bir ortamda hareket etmek için Avrupa'ya kaçmaya karar verdi. Bazen siyasi partiler olarak anılan bu hareketler, öncelikle askerî hizipler olarak işlev görmüş ve büyük ölçüde etnik, kabilesel ve dinî hatlara bölünmüştür. 1940'ların sonlarında eğitimli Peştun seçkinleri, düzenli yayınları ve bir polis platformu veya manifestosu olan Wesh Dzalmian (Uyanmış Gençlik) adı altında organize ve proaktif bir siyasi grup oluşturmuştu (Thomas, 2006: 4). Bu etnik farklılıklar ve manifestonun doğası ve tonuyla ilgili endişelerin bir sonucu olarak birkaç küçük gruba ayrıldı. Nihayetinde bu gruplar, "parti" etiketini almış ve genel olarak siyasi partiler olarak işlev görmüşlerdir. Wesh Dzalmian'ın beş üyesi 1949'da parlamento seçilmiş ve 40'a kadar milletvekili tarafından desteklenen Jabha-e Milli'nin (Ulusal Cephe) oluşturulmasında bir reform gündemi oluşturmuştur.

3.1.2. 'Demokrasinin On Yılı' 1963-1973

Zahir Shah'ın 1964 yılında kabul edilen yeni anayasası, 1965 ve 1969 yıllarında daha rekabetçi parlamento seçimleri ve siyasi partiler yasasının hazırlanmasıyla siyasi sahneyi şekillendirdi. Bu süreçte, Şah'ın imzası olmasa da ilk siyasi partiler yasası kabul edildi. Yeni anayasa ve seçimlerle oluşan meclisler, günümüzdeki idari ilçelere benzer şekilde daha küçük olmalarına rağmen Kadri ilçelerinin bölge temsilcilerinden oluşuyordu. Bonn süreciyle oluşturulan siyasi kurumlar, 1964 anayasasıyla benzerlikler gösterdiği gibi 1960'lardaki seleflerine de benzerdi. Bu süreçte demokratik yönetim için önemli adımlar atıldı ve siyasi partilerin kurulmasına olanak sağlandı. Yeni anayasa, daha rekabetçi ve temsilci bir parlamento seçim sürecini desteklemek için düzenlemeler içeriyordu (Hamid Zada, 2019). En önemlisi 1965 ve 1969 meclislerinin üyeleri, siyasi parti çıkarlarının

gayriresmî olarak temsil edilmesine rağmen organize veya uyumlu bloklar oluşturmadi. 1965'te İslamcı partilerin bir dizi temsilcisi seçimler için yarıştı ve başarılı oldu ancak öncelikle 2005 ve 2010'da olduğu gibi adaylar parti listesinden ziyade bağımsız olarak kampanya yürüttüler (Thomas, 2006: 9).

1950'ler boyunca bazı partilerin faaliyetlerinin yasa dışı hâle getirilmesi ve monarşinin muhalefet gruplarının gelişmesine izin verme konusundaki genel isteksizliği ile hükümetten partilerin çalışmalarına karşı önemli bir tepki görülmüştür (Thomas, 2010: 11). Partilerin örgütlü kurumlar olarak güçleri, bir parti yasasının geliştirilmesi sırasında arttı ve yasa görüşülürken birçoğu resmî statüye başvurmak için kaydoldu. Ancak özellikle İslamcı partilerin artan etkileri 1969'da bu partilerin faaliyetlerinin bastırılmasına ve seçimlerin manipüle edilmesine yol açmıştır (Thomas, 2006: 9). Khalq, Parcham, Shola-e Javid ve Anjuman-e-Jawanan bu çağda ortaya çıkan başlıca solcu gruplardır. Bunlardan Khalq ve Parcham, 1970'ler boyunca giderek daha etkili olan Sovyet rejimi ile güç ve himaye için rekabet eden siyasi partiler olarak en önde gelenler olacaktır.

3.2. Afganistan'da Siyasi Partilerin Oluşmasındaki Faktörler

Afganistan'daki hizipçilik olgusunu incelemek için her biri Afgan partilerinin oluşumunda önemli etkiler bırakmış, "iç" ve "dış" olmak üzere iki unsura dikkat edilmelidir (Tanin, 2006: 137).

3.2.1. İç Faktörler

İktidar: Güç kazanmak, siyasi partilerin en önemli işlevi olarak kabul edilmektedir. Ancak Afganistan'da iktidardaki siyasi tiranlık, siyasi mücadeleyi ilerletmek ve böylece güç kazanmak için gerekli teşvikleri yaratmada başarılı olmuştur. Dolayısıyla parti liderlerinin eylemleri ve planları incelendiğinde Afganistan'da partilerin oluşumundaki en önemli ve ilk etkenlerden birinin bu motivasyonun varlığı olduğunu görmek kolaydır. Örneğin Ulusal Demokrat Parti, açıkça başbakanlık makamını oluşturmayı ve Afganistan'daki iki güçlü figür olan Dawood Khan ve Naeem Khan ile bağlantı kurarak siyasi güç elde etmeyi amaçlamıştır (Farhang, 2017: 17).

Komünizm sonrası dönemde ve cihatçı partilerin galip geldiği son yıllarda ülkenin en önemli siyasi mücadelesi, siyasi partilerin etkisi altındaki iç savaşlar (1970'lerin iç savaşları) olmuştur. Diğer bir deyişle siyasi iktidar yapısının köklü değişiklikler yaşadığı ve her bir partinin belirli bir etnik grubu temsil ettiği analizi yapılırken iktidar paylarını istikrarlı hâle getirme iddialarıdır. Ancak partiler arasında anlaşma sağlanamamıştır ve ayrımcı eğilimler, parti aktivistlerinin eylemlerinde hâlâ mevcuttur. Bu durum ülkenin en acı siyasi günlerini yaşanmasına ve partizanlık tarihinin kanlı çatışmalarının yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur; siyasi çatışma, silahlı çatışmayı tercih etmektedir.

İdeoloji: Sınıf çatışması, iktidar tekeli ve aristokrasi Afgan toplumunun en belirgin özelliklerinden olmuştur. Bu durumun birbiriyle yarışan söylemler üretmesi ve ideolojiler yaratması

doğaldır. Bir yandan sınıf çatışmasını reddeden, diğer yandan partiler yaratan bir ideoloji. Oliver Roa, 1960'larda Afganistan'ın entelektüel-politik çevrelerinde her biri sol ve sağ partilere yol açan Marksizm ve İslamcılık olmak üzere neredeyse iki ideoloji olduğuna inanır (Tanin, 2006: 128).

Etnisite, Afganistan'daki partilerin diğer yapı taşlarından biridir. Bu etki, tarafların başlangıcından itibaren izlenebilir. Örneğin Afganistan'daki ilk partilerden biri olan Vish Zalmian, daha çok Peştunizm'e meylediyordu ve bu grubun en önemli hedefi Peştunistan meselesiydi (Tawhidi ve Nouri, 2017: 249). Ayrıca etnik kökenin ve Halkların Demokratik Partisi'nin ajanslarının eylemleri üzerindeki etkisi, söz konusu partinin Halk Fırkası ve Bayrak Fırkası olmak üzere iki kola ayrılmasına yol açtı. Her bir kol, belirli bir etnisitenin sembolü olan belirli bir yönelimi etkiliyordu. Her iki fraksiyon da 1357 Marksist darbesine kadar koalisyonla birlikte yer aldı ancak daha sonra liderler arasındaki etnik ayrılık nedeniyle Halk Fırkası ve Bayrak Fırkası olarak iki parti ayrılıp siyasi güç elde etme rekabetine devam etti (Sajjadi, 2001a: 134).

3.2.2. Dış Faktörler

Afganistan'daki siyasi partilerin oluşumunda iç faktörlerin yanı sıra dış faktörler de etkili olmuştur:

A. Dolaylı Faktörler

Afganistan'da partilerin oluşumunda ideoloji faktörüne değinmeden önce, partilerin üreten ideolojilere yönelme nedenleri nelerdi soruna cevap aramak gerekir. Bu sorunun cevabı oldukça karmaşıktır. Ancak bu bağlamda Afgan aydınlarının, Sovyetler Birliği'nde eğitim gören akademisyenler veya genç subaylar da dâhil olmak üzere yurt dışına gitmesinin etkilerinden bahsedebiliriz. Çünkü bu aydınlar, yurt dışında evrensel ideolojilerle tanışıp kabul etme fırsatı bulmuşlardır (Tanin, 2006: 128). George Arney, özellikle 1968'de Amerika'nın Vietnam'daki çatışma ve saldırganlığı nedeniyle gençlerin sol partilere ilgi duymasının nedenlerinden bahsetmektedir (Benish, 2010: 180). Afganistan'ın Eski Savunma Bakanı Ahmad Shah Mesud da İslami hareketin oluşum faktörleriyle ilgili olarak Şeriat Okulu profesörlerinin rolünden ve El-Ezher üzerindeki etkilerinden bahsetmiş, "bu profesörlerin Müslüman Kardeşler ile ilişki içinde olduklarını ifade ederek, Afganistan'a gelmiştir. Bu nedenle, Afganistan'da partilerin kuruluşunun temellerinin atıldığı fikrine ve o dönemde Kabil'de bu fikirlerin kurulmasında ve şekillenmesinde etkili olan belirli bir Keta Baha'nın var olduğunu söyleyebiliriz; İran'da basılan ve Afganistan'a giren kitaplar. Bu kitaplar, Seyyid Kutub, Muhammed Kutub Maududi ve benzerlerinin eserlerini içeriyordu." (Tanin, 2006: 135). Dolayısıyla düşüncelerin sınırları aşan ve küresel hâle gelen akışkanlığı, Afgan bilim insanlarının seyahat, eğitim ve en önemlisi bilgi transferi yoluyla Afganistan dışında kökeni ve temeli olan düşüncelerden etkilenmesine yol açmıştır. Kitaplar ve kültürel paketlerin Afganistan'a getirilmesi, sağ ve sol partilerin oluşumunda etkili olan zemini sağlamıştır.

B. Doğrudan Faktörler

Afganistan'da parti oluşum süreci, dolaylı faktörlerin yanı sıra göz ardı edilmemesi gereken bir başka faktörle bağlantılıdır: dış müdahale.

Güncel tarihi anlatılara göre Dawood Khan'ın ve Tehai Parkhami'nin Komünist Partisi'nin desteğiyle gerçekleştirdiği darbenin zaferinden sonra İşlamlcılarla muhalefet ve çatışma daha ciddi bir hl aldı ve İşlamlcılar tutuklanmaya başlandı. Bu durumda İşlamlcılar, yurt dışına kaçmak zorunda kaldı ve Cemaat-i İşlami ve Hizb-i İşlami olmak üzere iki partiye ayrıldılar. Bu dış müdahale, Afganistan'da partilerin oluşumunu ve desteklenmesini etkileyen önemli bir faktördür (Oliver, 1991: 118). Afganistan'da parti oluşum süreci, Sovyet Kızıl Ordusu'nun Afganistan'ı işgali, Taliban rejiminin kurulması ve sonrasında yaşanan düzenleme sürecinde çeşitli ülkelerin İşlamlcı ve sol partilere doğrudan ve açık destek vermesi gibi faktörlerle ilişkilidir. Bu faktörler, yabancılarının Afganistan'daki parti oluşumunda etkili ve önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu etki sadece olumlu ve Afganistan lehine olmamıştır. Aksine siyasi huzursuzluk, sürekli ve uzun vadeli şiddet, savaş ve evsizlik gibi inkr edilemez etkileri beraberinde getiren koşullar ve bağlamlar yaratmıştır.

3.3. Hükümet/Sovyet Uyumlu 1978-1992

3.3.1. PDPA (Afganistan Halkın Demokratik Partisi) – Komünist Parti

Alternatif İsimler: Hezb-e Demokratike-e Khalq-e Afganistan ve Haziran 1990'dan itibaren Vatan Partisi adını aldı.

Faaliyet Yılları: 1965-1992 – Parti, 27 Nisan 1978'den Nisan 1992'ye kadar Afganistan'ı yönetti.

Liderler:

- Nur Muhammed Taraki (1978 darbesinden sonra PDPA'yı Ekim 1979'a kadar yönetti- Halk fraksiyonu);
- Hafızullah Âmin (Başkan Eylül-Aralık 1979 – Halk hizbi);
- Babrak Karmal (Başkan 1980-1986 – Parcham grubu);
- Dr. Mohammad Najibullah (daha çok Najibullah veya Najib olarak bilinir) (Başkan 1986-Nisan 1992 – Parcham fraksiyonu).

Yerleşik: Kabil'de yerleşmektedir.

Destekleyen: Sovyetler Birliği (SSCB).

Tarihçesi: PDPA, 1965'te kurulan Sovyet yanlısı bir komünist partiydi. 1973'te parti, Afganistan'ın eski başbakanlarından Muhammed Daoud Khan'ın, kuzeni Kral Muhammed Zahir şah'ı devirmesine ve Afganistan Cumhuriyeti'ni kurmasına yardım etti. Nisan 1978'de Afgan

ordusunun yardımıyla PDPA, Saur Devrimi olarak bilinen olayda Davud'dan iktidarı ele geçirdi ve PDPA lideri Nur Muhammed Taraki, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Başkanı oldu. Onların ele geçirilmesinin ardından, PDPA toprak reformunu ve diğer birçok değişikliği yürürlüğe koydu ve eski hükümet yetkililerini ve diğer siyasi muhalifleri tutukladı veya öldürdü. Birçok orta sınıf Afgan bu tutuklamalarla yakalandı, Komünist gizli polisi binlerce muhalife işkence yaptı ve onları öldürdü. Artan direniş ve Hafızullah Amin'in kışkırtıcı acımasızlığı, Sovyetler Birliği'nin komünist rejimi desteklemek için 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmesine yol açtı. Sovyetler, yeni lider olarak daha etkili olan Babrak Karmal'ı destekledi. Sovyetler 10 yıl boyunca ABD ve Pakistan'ın desteklediği Mücahidleri yenmeye çalıştı. Sovyet güçleri sonunda Şubat 1989'da geri çekildi. PDPA adını Vatan Partisi olarak değiştirdi ve Dr. Necibullah liderliğinde 1992 yılına kadar Afganistan'ı yönetmeye devam etti. Rejim, Nisan 1992'de Kabil'i alan birleşik anti-komünist mücahit grupları tarafından yenilgiye uğratıldığında düşmüştü (Ludwig, 2011).

İlgili Gruplar: İki ana grup: PDPA (Khalq grubu), PDPA (Parcham fraksiyonu).

Savaşılanlar: 1978'den 1992'ye kadar tüm Sovyet karşıtı gruplar.

Askerî Kuvvetler: Afgan Ordusu -Afgan Ordusu tahminleri değişkendir- yaklaşık 85.000 kadardı. Sovyet Ordusu (1979-1989) –155.000 Sovyet askeri bu dönemde Afganistan'da bulunuyordu yerel milisler– 50.000 kadardır.

KHAD -korkulan Devlet Güvenlik Servisi (Khadamat-e Aetla'at-e Dawlati- genellikle KHAD olarak yazılır)- binlerce ajanı, gizli polisi ve muhbiri, ayrıca Ulusal Muhafızları ve savaş birimlerini kontrol ediyordu. 1986'dan itibaren WAD (Devlet Güvenlik Bakanlığı- Wizarat-i Amaniyyat-i Dawlati) olarak adlandırılmıştır.

3.3.2. Anti-Sovyet Gruplar (Mücahit Tanzim)

Komünistlerin 1978'deki radikal politikalarına ve 1979'daki Sovyet işgaline tepki olarak hem Afganistan'da hem de Pakistan'da direniş grupları örgütlendi. Çoğu grup, esas olarak tek bir amaç için savaştı: emperyalist bir yabancı gücü ortadan kaldırmak ve İslam'ı ve geleneksel Afgan yollarını korumak (Amstutz, 1986: 89). Bu gruplar ve savaşçılar, Mücahidler veya 'Kutsal savaşta (cihat) savaşçılar' olarak bilinir hâle geldiler (Afgan direniş savaşçıları, gayrimüslim (komünist/'kafir') bir düşmana karşı cihatla savaştıkları için bu tanımları benimsediler). Tanzim (örgüt) terimi, çoğu Afgan tarafından 1978 ve 1992 yılları arasında PDPA rejimi ve Sovyetlere karşı savaşan Sünni mücahit grupları için kullanılıyor. Bugünlerde Batılı kaynaklar onları bazen 'cihatçı gruplar' olarak adlandırıyor. En ünlü tanzim, Peşaver Yedilileri'ydi. Çoğu grup esasen şu ya da bu muhalefet liderinin takipçilerinin bir araya gelmesidir ve liderlerin isimleri genellikle siyasi programdan daha önemlidir.

Burada ana anti-Sovyet grupları listelenmiştir. Çoğu grup etnik temelli olduğundan aşağıda etnik kökene göre sınıflandırılmıştır. Bu gruplar arasındaki ana ittifaklar da belirtilmiştir.

Tablo 1: Sovyet Karşıtı Gruplar

Peştun Ağırlıklı Gruplar	Tacik Ağırlıklı Gruplar	Hazara ve Şii Ağırlıklı Gruplar
Hizb-i İslami (HIG) (Hikmetyar)	Jamiat-i İslami (Rabbani)	Hizb-i Wahdat
Hizb-i İslami (HIK/HIA) (Khales)	Shura-e Nazar (Massoud)	Hizb-i Wahdat (Akbari)
Harakat-e-İnqilab-i-İslami (Nabi)	Özbek / Türkmen ağırlıklı gruplar	Shura-e-İtifaq (Beheshti)
İttehad e İslami (Sayyaf)	Jombesh-e Melli İslami (Dostum)	Sazman-i Nasr
Jebh-e-Nejat-i-Melli (Mojadeddi)		Sepah-i Pasdaran
Mahaz-e-Melli (Gailani)	İttifaklar	Harakat-i-İslami
	Peşaver Yedi (Yedi İttifakı)	Nahzat-e İslami
Taliban Hareketi (2001'e kadar) (Ömer)	Afgan Mücahid Hükümeti (1992-96)	Da'wat-e İslami
	Kuzey İttifakı	Shu'la-e-jawed

Kaynak: Amstutz, 1986.

Bu grupların çoğu, 1992'de komünist hükümetin düşmesinden sonra varlığını sürdürdü ve bazıları, bugün hâlâ siyasi partiler veya isyancı gruplar olarak faaliyet göstermektedir.

3.4. Peştun Ağırlıklı Gruplar

3.4.1. Hizb-i İslami (Hikmetyar) (HIH/HIG)

Alternatif İsimler: YÜKSEK, Hizb-i İslami (Gulbuddin), HİG, Hizb-i İslami Afganistan, Hizb-i İslami.

Faaliyet Yılı: 1975 (Rabbani Cemaat-i İslami'den ayrıldı) günümüze.

Lider: Gulbuddin HİKMETYAR (Hikmetyar).

Merkezi: Güneydoğu Afganistan'ın Ghilzai Peştun aşiret bölgesinde geleneksel olarak en güçlüsüdür; aynı zamanda Ghazni, Uruzgan, Herat ve Kandahar'da etkilidir Günümüzde Kunar, Laghman, Paktia ve Kapisa illerinde ve Kabil'in dış mahallelerinde faaliyet göstermektedir.

Destekleyenler: Temelde Ghilzai Peştunlar, bazı bölgelerde Tacikler ve Hazaralar.

Tarihçesi: Bu radikal İslamcı parti, kurulduğu günden bu yana muhalif bir duruş benimsemiş ve 1978'den günümüze tüm hükümetlere karşı mücadele etmiştir. Gulbuddin Hikmetyar, 1977'de Hizb-i İslami'nin kurucu üyelerinden biriydi. Müslüman Kardeşler gibi Hizb-i İslami de saf bir İslam devletinin kurulması çağrısında bulundu ve küçük bir eğitimli seçkinler kadrosu etrafında inşa edilmiş son derece disiplinli bir örgütsel yapı kullanmaktadır. Hizb-i İslami 1979'da parçalandı ve iki grup liderlerinin adıyla tanınmaya başladı. Hizb-i İslami (Hikmetyar) (son zamanlarda HHH veya HIG olarak anılır) ve Hizb-i İslami (Khalis). Sovyet karşıtı dönemde Hizb-i İslami, Sovyet ve komünist güçlere karşı çıkan üç veya dört büyük askerî güçten biriydi. Savaş sırasında Peşaver'de bulunan Hikmetyar, Pakistan'ın güçlü güvenlik teşkilatı, servisler arası istihbarat müdürlüğü (ISI) ile güçlü bağlara sahipti ve silahların aslan payını ABD ve Orta Doğu'dan almıştı.

3.4.2. Afganistan'daki İç Savaşta Gulbuddin Hikmetyar'ın Rolü

Hikmetyar, 1977'de Gulbuddin İslam Partisi'ni kurdu ve partinin Afganistan'ın Sovyet işgaline karşı direniş isimlerinden biri oldu. Sovyet işgalinin sona ermesinden sonra Afgan İç Savaşı sırasında başbakan olarak görev yaptı. İç Savaş sırasında sivillere karşı çeşitli suçlarla suçlandı. Hikmetyar, 1996'da Kabil'in Peştun işgalinden sonra Afganistan'dan ayrıldı. Ayrıca ABD ordusuna karşı direniş faaliyetlerine liderlik etti ve Mayıs 2017'de o zamanki hükümetin İç Uzlaşma Yasası uyarınca Afganistan'a döndü ve o yılın Şubat ayında BM yaptırımlar listesinden çıkarıldı (Azar Shakib, 2021). Necibullah, 15 Nisan 1992'de eski Afganistan Komünist Cumhuriyeti'nden istifa etmek zorunda kaldı. Peşaver Anlaşması, 25 Nisan 1992'de, Kabil'i yedi ana Afgan muhalif devletin altısıyla kontrol eden geçici bir hükümet tarafından imzalandı. Anlaşma, Sovyet direniş partileri (özellikle anlaşmayı imzalamayı reddeden bir Peştun olan Gulbuddin Hikmetyar'ın Hizb-i İslami ["İslam Partisi"] grubu) ve Necibullah hükümetinin bazı kalıntıları tarafından desteklendi. Bu süre zarfında İslam hükümeti ilan edildi, İslam hukuku uygulandı, kafeler kapatıldı ve kadınlar başörtüsü takmak zorunda bırakıldı. Haziran ayında Tacik ağırlıklı Cemaat-i İslami (İslam Birliği) fraksiyonunun lideri Burhaneddin Rabbani, yeni Afganistan İslam Devleti'nin geçici başkanlığına atandı ve 30 Aralık 1992'de partinin başkanlığına seçildi. Rabbani, iki yıldır Devlet Konseyi üyesiydi. Ancak 1976'da Cemaat-i İslami'den ayrılan Hikmetyar'ın İslami Partisi'nin isyancı fraksiyonu da iktidarda bölünme çağrısında bulundu ve Rabbani güçleriyle savaşmaya başladı. Aylarca süren savaşın ardından Mart 1993'te Hikmetyar'ın Afganistan'daki başkanlığını iki yıldan 1,5 yıla indiren bir anlaşma imzalandı. Ancak çeşitli isyancı gruplar arasındaki çatışmalar devam etti ve Kabil büyük ölçüde yıkılmış durumdaydı (Kabuli, 2013).

Abdul Ali Mazari liderliğindeki Afganistan, Rusya, Pakistan, Suudi Arabistan ve İran gibi yabancı ülkelerin güçleri, Kabil'in kuzeybatı ve batısında destekle hazır durumdaydı. 1996'da iç savaş Taliban'ın zaferiyle sona erdi. 1994 yılında kurulan Taliban, Kabil şehrini ele geçirdi. Ülkenin %90'ından fazlasını kontrol ediyordu ve kuzeydoğuda Mücahidler için küçük bir alanı işgal etti (Wafayee Zada vd., 2017: 40). Gulbuddin Hikmetyar'ın İslam Partisi, Afgan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Kutbuddin Hilal'in adaylığına desteğini açıklamıştı. Hikmetyar'ın İslam Partisi, Taliban'ın düşmesinden bu yana Karzai hükümetini tanımadı ve güçleri Afgan ordusuyla ve Afganistan'da konuşlanmış yabancı güçlerle savaşmaktaydı. 2014'te Hizb-i İslami, beklenmedik bir şekilde cumhurbaşkanlığı ve il meclisi seçimlerinde eski bir Hizb-i İslami milletvekili olan Kutbuddin Hilal'i ve başbakan yardımcısı Hikmetyar'ı destekleyerek aday olmaya karar verdi. Hizb-i İslami'nin birkaç kolu hükümete resmen katıldı, silahlı faaliyetleri terk etti ve Karzai hükümetinde üst düzey görevlerde bulundu. Hizb-i İslami temsilcileri de geçmişte görüşmeler için Kabil'e gitti. Eski Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, isyancı grupları defalarca silahlı faaliyetlerini bırakmaya ve siyasi sürece dâhil olarak seçimlere katılmaya çağırmıştır (ISNA, 2012).

İlgili Gruplar: Peşaver Yedi İttifakı üyesi (1979-92).

3.4.3. Hizb-i İslami'deki Bölünmeler

1979'da Muhammed Yunus Khales, Hizb-i İslami (Khales) HIK/HIA'yı oluşturmak için ayrıldı. 1988'de genel başkan yardımcısı Qazi Muhammed Amin Waqad partiden ayrılmış ve altı küçük grubun ittifakına, Da'i-ye İttihad-e İslami-ye Mujahedin-e Afganistan'a başkanlık etmiştir (Saikal ve Maley, 2019: 58–60). 1994 yılında partinin istihbarat başkanı Wahidullah Sabawun ayrıldı ve daha sonra Kuzey İttifakı'na katıldı. 2006'da kendi partisi olan Hezb-e Muttahed-e İslamiye Afganistan'ı veya 'Afganistan Birleşik İslam Partisi'ni kaydettirmiştir (MRT ve RRT, 1978). 2004 yılında Paktika'nın eski Hizb eyaleti komutanı Muhammed Halid Faruki liderliğindeki bir grup, Hikmetyar'dan ve onun siyasetinden koptuğunu iddia etti ve Karzai hükümetine desteğini kamuoyuna açıklayarak "Anayasa çerçevesinde" çalışmayı kabul etti ve kendisini hükümetten uzaklaştırdı. Şimdi Hizb-i İslami (Afganistan) (HIA) olarak adlandırılıyor (MRT ve RRT, 1978). Abdul Hadi Arghandiwal liderliğindeki HIA seçimlere itiraz etti ve Arghandiwal şu anda ekonomi bakanıdır.

Karşı Savaşılan: 1978-1992- Sovyet ve Komünist güçler.

1992-1996- Mücahid hükümeti- esas olarak Cemaat-i İslami ama aynı zamanda İttihad'a ve Jonbesh'e karşı (bazen Jonbesh'in müttefikleri de var).

3.4.4. Hizb-i İslami (Khalis) (THIK/HAI)

Operasyon Yılı: 1979 (Hizb-i İslami'den (Hikmetyar) 1996'da (Taliban tarafından yenildiği zaman) ayrıldı).

Liderler: Mevlevi Muhammed Yunus KHALED (veya KHALIS) (Lider – 2006'da öldü), Abdul Haq (Nangahar komutanı- 2001'de öldürüldü), Jalaluddin Haqqani (Paktia komutanı).

Merkezi: En güçlü güneydoğu Afganistan'da özellikle Nangahar ve Paktia/Khost ancak Kabil, Kunar, Logar, Vardak ve Kandahar eyaletlerinde ve Kuzey Afganistan'da da grupları vardı.

Destekleyen: Ağırlıklı olarak Ghilzai Peştunlar. Üyeleri devlet okulları, Ghilzai, Khugiani ve Jadran kabilelerinin dinî okulları ile Kabil ve Kandahar bölgelerinden mezunlardı (Globalsecurity, 2011).

Tarihçesi: 1979'da Hizb-i İslami'den (Hikmetyar) ayrılan İslamcı siyasi partidir. Siyasi ve ideolojik açıdan Hikmetyar'ın partisine benzese de diğer Mücahid partileriyle iş birliğini desteklemiştir. Yaşlı bir geleneksel ilahiyatçı olan Mevlevi Yunis Khales tarafından yönetilen birlik, büyük ölçüde iki ana saha komutanı Abdul Haq (Nangahar komutanı) ve Jalaluddin Haqqani'nin (Paktia komutanı) becerisi nedeniyle askerî açıdan Hikmetyar'ın partisinden daha etkiliydi. 1992'de komünistlerin devrilmesinden sonra Khales ve Haq, 1996'da Taliban'ın eline geçene kadar Nangahar'ı yöneten Şura'ya (konsey) hâkim olmuşlardı. HIK'ın pek çok üyesi 1994-1996 yılları arasında Taliban'a katıldı. Taliban'ı yöneten Molla Mohammad Ömer, daha önce Kandahar'da bir HIK üyesiydi. 2001'den bu yana parti, Taliban'ın Abdülhak'ı öldürmesi ve Celaleddin Hakkani ile birçok savaşçının Hakkani Ağı'na sığınmasıyla zayıfladı. HIK/Khales, hükümet yanlısı ve hükümet karşıtı gruplara ayrıldı. Nangarhar eyalet yönetiminin fiilen önemli bir parçası olan ilk örgüt olarak işlevini neredeyse durdurdu. Taraf olarak kayıt başvurusunda bulunmadı ancak Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu'nun (UNAMA) Celalabad'daki Siyasi Uyum Komitesi toplantılarına katılmaya devam etti. Tarihi parti lideri Mevlevi Yunus Halis'in (Temmuz 2006) oğlu Mevlevi Enver-ül Hak Mücahit liderliğindeki diğer grup, 2003 ve 2005'te Karzai hükümetine karşı cihat ilan etti. Yunus Halis'in 2006 yılındaki ölümünden sonra Taliban yetkilisi olan oğlu Anwar Haq Mücahid ile Kabil'in valisi Azizullah Din Mohammad arasında liderlik yarışı başladı. Görünüşe göre Din Mohammad bu yarışı kazandı. Ancak bu süreçte partinin diğer üyelerinin çoğu ayrılmıştır (Globalsecurity, 2011). Azizullah Din Mohammad, 2013 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde parti adına Ashraf Ghani Ahmadzai'yi desteklemiştir (AVA, 2014).

İlgili Gruplar: Hizb-i İslami (Hikmetyar) HİK 1979'da bu partiden ayrıldı; Haqqani Network – HIK komutanları ve savaşçıları, 2001'den sonra Haqqani Network'e katıldı. Peşaver Yedi ittifakının üyesidir (1985-92).

Karşı Savaşılanlar: Komünistler/Sovyetler (1979-1992).

3.4.5. Harakat-e-İnqilab-i-İslami (Nabi) (HII)

Diğer Adları: İslami Devrimci Hareket.

Faaliyet Yılları: 1960'lardan kalma 1995-1996'da Taliban'ın yükselişinden sonra dağıldı.

Liderler: Mawlawi Mohammad NABI Mohammadi (2001'de öldü). General Yahyah Nawroz, en ünlü komutanlarından biriydi.

Merkezi: Orta ve Kuzey Afganistan'ın bazı bölgeleri. Gücü Gazni, Logar ve Helmand Vadisi'ndeydi. Ayrıca Faryab, Farah, Zabul, Badghis ve Samangan'da etkilidir.

Destekleyenler: Güneydeki Peştun kabileleri özel ruhban okullarından, liberal entelektüellerden ve Andar, Ghilzai, Mahmud, Hotak ve Durrani kabilelerinden üyelerdir.

Tarihçesi: Parti ılımlı (geleneksel İslamcı) ve öncelikle Peştun'du. 1980'lerin başında en büyük Mücahid hareketiydi ancak 1990'ların ortalarında destekçilerinin çoğu Taliban'a sığındı. 1992'de Peşaver Yedilisi'nden biriydi, cemaat ve ittifak ile birlikte hükümete katıldı. Çatışmalar başlayınca kısa süre sonra geri çekildi. 1995 yılında lider Mohammad Nabi Mohammadi, birçok öğrencisi gibi Taliban'a katılmıştır (Saikal ve Maley, 2019). 2001'den beri parti neredeyse yok oldu. Liderliği Mevlevi Muhammed Nabi Muhammed'in 2001'de ölümünden sonra oğlu Ahmed Nabi Muhammed devraldı ve Harakat-e İnqilab-e İslami'nin Melli-ye Afganistan veya 'İslami ve Ulusal Devrim Hareketi' olduğu için adını biraz değiştirdi. 5 Ocak 1990'ların ortalarında Tanzim'in üyeleri neredeyse tamamen Taliban'a sığındığından bu zamana kadar Tanzim'den pek bir şey kalmamıştı (Ludwig, 2011: 111).

İlgili Gruplar: Peşaver Yedi ittifakı üyesi (1979-92).

Karşı savaştığı yerler: Komünistler/Sovyetler (1980'ler-1992).

3.4.6. İttehad-e İslami (Seyyaf)

Diğer İsimler: Afganistan İslam Birliği (IUA), Afganistan'ın Kurtuluşu İçin İslam Birliği, Etihad-e İslami.

Faaliyet Yılı: 1980'ler-1996.

Liderler: Abdul-Rassul SAYYAF (genel lider ve ideolog). Diğer liderler arasında Haji Shir Alam, Zalmay Tufan, Abdullah Shah ve Molla Taj Mohammad vardı.

Yerleşik: Kabil ve Paghman'da yerleşmektedir.

Destekleyen: Suudi Arabistan'daki Vahabiler tarafından finanse edilen Peştunlar.

Tarihçesi: Fraksiyon; militan, köktendinci ve Şii karşıtıdır. Lideri Abdul-Rassul Sayyaf'ın radikal İslamcı inançlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. IUA, Suudi Arabistan dışındaki Vahabi mezhebi tarafından büyük ölçüde finanse edildi. Sayyaf, örgütünde cihat için motive olmuş Arap gençlerini işe almasıyla biliniyordu. Bu parti, diğer Mücahid gruplarından daha küçüktü ve komünist hükümete karşı savaşta çok az rol oynadı. Cemaat ile ittifak hâlindeydi ve 1992-96 Afgan hükümetinin bir parçasıydı ve 1993'te Kabil'de Hazaralara yönelik Afşar katliamındaki rolüyle tanındı. 1996 yılında Taliban tarafından mağlup edilen parti, Taliban'ın düşüşüne kadar Kuzey İttifakı'nın bir parçası olarak kaldı. Sayyaf, 2002'den beri mevcut Afgan hükümetinde aktif olarak görev yapmaktadır (Australian Government, 2013).

İlgili Gruplar: Peşaver Yedi ittifakı üyesi (1979-92). Jamiat ve 1992-96 Afgan hükümetinin bir parçası ve 2001'den beri Taliban sonrası hükümetin müttefiki.

Karşı Savaşılanlar: Komünistler/Sovyetler (1980'ler-1992); Hizb-i İslami (Hikmetyar) (1992-96), Hizb-i Wahdat (1993-1995), Taliban (1995-2001) (Ruttig, 2018).

3.4.7. Jeephe-e-Nejat-i-Melli Afganistan (Mojaddedi)

Diğer isimler: [Jeephe- Nejat-Melli Afganistan (Mojaddedi)] Afganistan Ulusal Kurtuluş Cephesi, Jabha-Yi Milli Beraye Najat-i-Afganistan.

Faaliyet Yılı: 1978-1996 arasında faaliyet göstermiştir.

Liderler: Profesör Sebqhatullah MOJADEDDI (Müceddidi).

Yerleşik: En gücü olanları Güney ve Doğu Afganistan'da Paktia, Kunar eyaletlerinde bulunmaktadır ancak Kandahar ve Zabul'da da grupları bulunmaktadır.

Destekleyen: Hem Peştu hem de Dari konuşanlardır.

Tarihçesi: Afganistan Ulusal Kurtuluş Cephesi, Sebqhatullah Mojaddedi tarafından kurulan ılımlı bir partiydi. Öncelikle seküler, kabilelerden, eski sosyal düzenden ve Güney'in Sufi tarikatlarından beslendi. Parlamenter demokrasiye sahip geleneksel bir İslam devleti çağrısında bulundu. İdeolojik olarak Nabi ve Gailani'ye yakındı. Peşaver Yedili ittifakındaki yedi Tanzim'in en zayıfı olduğu söyleniyordu. Mojadiddi ailesi, 1974'te Kral'ın devrilmesine yardım etti. 1978 darbesinden sonra komünistler tarafından hedef alındı. Parti, 1980'den itibaren Sovyet/hükümet güçlerine karşı savaştı. 1992'de Müceddedi iki ay süreyle geçici cumhurbaşkanı olarak görev yaptı,

ardından Rabbani'ye karşı çıkan iç savaşta Hikmetyar'ı destekledi. 1996'da Taliban hükümetini tanımıştır (Thomas, 2006).

İlgili Gruplar: Peşaver Yedi ittifakı üyesidir. İdeolojik olarak Nabi ve Gailani'ye yakındır. 1992-96 yılları arasında Mücahid hükümetine karşı Hizb-i İslami (Hikmetyar) ile savaştı.

Karşı savaşılınlar: Komünistler/Sovyetler (1980'ler-1992); Hizb-i İslami (Hikmetyar) (1992-96).

3.4.8. Mahaz-e-Melli (Gailani)

Diğer İsimler: Afganistan Ulusal İslami Cephesi, Mahaz-i-Milli-Yi-Afganistan.

Faaliyet Yılı: 1979- günümüz.

Lider: Pir Sayed Ahmad GAILANI (Qadira Sufi kardeşliğinin başkanı).

Merkezi: En güçlüsü güney ve güneybatıda özellikle Paktia, Paktika, Ghazni ve Kandahar vilayetlerinde.

Destekleyen: Peştunlardan bir dizi aşiret lideri partiyi desteklemektedir. Birincil güç üssü Zadran, Mangal, Jaji, Ahmadzai, Tareen, Kochi ve Sulemankhel kabilelerinden gelmektedir.

Tarihçesi: Afganistan Ulusal İslami Cephesi, Sebqhatullah Mojadeddi tarafından kurulan ılımlı bir partiydi. Öncelikle seküler kabilelerden, eski sosyal düzenden ve Güney'in Sufi tarikatlarından beslendi. Parlamenter demokrasiye sahip geleneksel bir İslam devleti çağrısında bulundu. İdeolojik olarak Nabi ve Gailani'ye yakındı. Peşaver Yedili ittifakındaki yedi Tanzim'in en zayıfı olduğu söyleniyordu. Mojadiddi ailesi, 1974'te Kral'ın devrilmesinde yardım etti. 1978 darbesinden sonra komünistler tarafından hedef alındı. Parti, 1980'den itibaren Sovyet/hükümet güçlerine karşı savaştı. 1992'de Mücadeddi iki ay süreyle geçici cumhurbaşkanı olarak görev yaptı, ardından Rabbani'ye karşı çıkan iç savaşta Hikmetyar'ı destekledi. 1996'da Taliban hükümetini tanımıştır (Amstutz, 1986: 111). Parti, 2001 sonrası seçimlere büyük ölçüde "Tek kişilik gösteri" olarak katıldı (aşağıda Thomas Ruttig'e göre); Taliban iktidara geldikten sonra Ulusal Cephe hükümetlerine karşı çıkarak Kuzey İttifakı'na dâhil olmuştur. Bu parti ve lideri Pirahmad Gilani, Hamid Karzai hükümeti döneminde onun destekçileri arasındaydı ve 2013 Afganistan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Eşref Ghani Ahmedzai'yi desteklemiştir. Gilani, kuruluşundan bu yana bu partinin lideri olmuştur. Abdurrahim Vardak, Burhanuddin Rabbani hükümetinde Mücahidlerin zafer kazanmasından sonra Savunma Bakanı olarak atanan ve Afganistan'ın Savunma Bakanı olarak görev yapan Milli Cephe'nin önde gelen üyelerinden ve Afganistan'ın 2004 ve 2012 yıllarında etkili siyasetçilerindendir (BBC, 2021).

İlgili Gruplar: Peşaver Yedi ittifakı üyesi, ideolojik olarak Nabi ve Gailani'ye yakındır. 1992-96 yılları arasında Hizb-i İslami (Hikmetyar) ile Mücahhid hükümetine karşı savaştı (Globalsecurity, 2011).

Karşı Savaşılanlar: Komünistler/Sovyetler (1980'ler-1992); Hizb-i İslami (Hikmetyar) (1992-96).

3.5. Tacik Ağırlıklı Gruplar

3.5.1. Cemaat-i İslami (Rabbani)

Diğer İsimler: Afganistan İslam Cemiyeti, JIA, Jamiat-i İslami-yi Afganistan.

Faaliyet Yılı: 1973'ten günümüze kadar.

Liderler: Burhanuddin RABBANI (Eylül 2011'de öldürülene kadar kurucu ve lider). En ünlü komutanları Panjšir Vadisi'ndeki Ahmed Shah Masood (Eylül 2001'de öldürüldü) ve Herat eyaletindeki İsmail Han'dı.

Merkezi: Kuzey Afganistan (Panşir Vadisi ve Kuzeydoğu Afganistan hiçbir zaman Sovyetler veya Taliban tarafından fethedilmedi). Ayrıca Afganistan genelinde üyeleri vardı ve özellikle Herat, Logar, Samangan, Faryab, Farah ve Nimroz vilayetlerinde güçlüydü.

Destekleyenler: Ağırlıklı olarak etnik Tacikler, saflarında Özbekler ve Peştunlar vardır. Dinî ve laik devlet okullarından ve kuzeydeki Sünni dinî okullarından ve kuzeydeki Sufi tarikatlarından askere alınanlar geldi.

Tarihçesi: Cemaat 1971'de kuruldu ve tarihinin büyük bölümünde Kabil Üniversitesinde eski ilahiyat profesörü olan Burhaneddin Rabbani tarafından yönetildi. İslamcı veya "ılımlı köktendincidir" (Globalsecurity, 2011). Bir İslam devletinin kurulmasını teşvik eder. En eski, en büyük, en iyi organize edilmiş, en uzun ömürlü ve en etkili Mücahid partilerinden biriydi. Parti büyük ölçüde Peştun değildi ve çoğu üye Dari dilini konuşuyordu. Kuzey ve Kuzeybatı Afganistan'da en güçlü olanıdır ancak güneyde de faaliyet göstermektedir. Genel olarak Cemiyet-i İslami, Sovyetlerle savaş sırasında, özellikle Gulbuddin Hikmetyar gibi komutanlarla karşılaştırıldığında önemli bir ABD yardımı almamıştır. Cemaat, 1978-1992 yılları arasında Sovyetlere ve komünistlere karşı etkili bir şekilde savaştı; 1992-1996 Hükümeti'ndeki en büyük partiyi kurdu ve 1996'dan 2001'e kadar Kuzey İttifakı'nın ana partisi olarak Taliban'a karşı direndi. 2001'in sonlarında ABD kuvvetlerinin desteğiyle Kuzey İttifakı güçleri, Taliban'ı Afganistan'dan çıkararak yeni bir hükümetin kurulmasını sağladı. 2001'den beri Cemaat hükümete katılmıştır ve üyeleri birçok kilit görevde ve bakanlıkta görev almıştır (Australian Government, 2013). Partiyeye Taliban dönemi (1996-2001) dışında

1980'lerden beri Cemaat güçlerine saldıran Hikmetyar'ın Hizb-i İslami'si sürekli olarak karşı çıkmıştır. Yeni anayasaya göre bu parti, Rabbani liderliğinde 7 Eylül 2005'te Afganistan Adalet Bakanlığı tarafından resmî olarak kaydedilmiştir. Burhanuddin Rabbani'nin 20 Eylül 2011'de öldürülmesinin ardından Cemaat-i İslami partisinin üyeleri, oğlu Salahuddin Rabbani'yi geçici olarak partinin başına getirmiş ve daha sonra 3 Mart 2016'da liderlik konseyi olarak atamışlardır. Bu atama ile parti üye sayısı 9'dan 64'e çıkmıştır. Liderlik konseyi üyeleri Afganistan'ın çeşitli etnik gruplarından gelen kişilerden oluşmaktadır (Vafaei, 2022).

İlgili Gruplar: Peşaver Yedi ittifakının (1979-92) üyesi, 1992-1996 yılları arasında İttihad'ın müttefikiydi. 1996'dan sonra Kuzey İttifakı'nın lideriydi. Shura-e Nazar, Jamiat ile örtüşen askerî bir organizasyondur.

Karşı Savaşılanlar: Komünistler/Sovyetler (1980'ler-1992); Hizb-i İslami (Hikmetyar) (1980'lerden 1996'ya ve 2001'den sonra); 1993-1996 yılları arasında Wahdat, Jombesh ve Taliban'a ve 1996-2001 yılları arasında Taliban'a karşı savaştı.

3.5.2. Shura-e Nazar (Mesud)

Diğer İsimler: Kuzey Denetleme Konseyi, Shoora-i Nazar, Shura-i Nazar veya Shura-yi-Nazar-i Shamali.

Faaliyet Yılı: 1984-2001 arası faaliyet göstermiştir.

Liderler: Ahmad Shah MASSOUD (lider, başkomutan); diğer komutanlar Mohammad Qasim Fahim (Amniat-e Melli'nin başı), Baba Jan, Enver Dargar, Kadda Muhammed, Baba Jalander, Hacı Almas, Gül Haydar, Bismillah Han'dır. 2001 sonrası hükümette etkili olan Abdullah Abdullah ve Yunis Qanooni de üyeydi.

Merkezi: Kuzey Afganistan, aslen Panjshir Vadisi'nde ancak daha sonra birçok Kuzey eyaletine yayılmıştır.

Tarihçesi: Shura-e-Nazar 1984 ile 2001 yılları arasında Kuzey Afganistan'da faaliyet gösteren, büyük ölçüde Tacik kökenli bir askerî-politik örgüttü. Cemiyet ve Kuzey İttifakı içinde ayrı bir örgüttü. Rabbani'nin askerî komutanı Ahmad Shah Mesud yaklaşık beş ilde Cemaat'e bağlı 130 komutanı koordine eden ve aynı zamanda bölge çapında kuvvetler oluşturan bu sofistike askerî-politik örgütü kurdu. SCN, Komutan Mesud'un 1988 ortalarında Sovyet birliklerinin geri çekilmesinin ardından ele geçirdiği Takhar eyaletinin merkezi olan Taloquan'daki üssünden bölgesel bir yönetimi denetledi. SCN, farklı siyasi partilerin, etnik grupların ve milislerin üyelerini içeriyordu. Mesud, Sovyetlerin geri çekilmesinden sonra ülkeyi istikrara kavuşturmak ve yeniden inşa etmek için birleşik bir İslami Afgan ordusuna dönüştürülebilecek bir güç yaratmayı amaçladı. Shura-e

Nazar, askerî bir ittifak olmanın yanı sıra sonuç olarak siyaset, sağlık ve eğitim yapılarını organize eden siyasi bir ittifaktı. Mesut, kontrolü altındaki bölgelerde demokratik olarak yapılandırılmış özerk bir yönetim oluşturdu. Bu, diğer komutanların bölgelerini kontrol etme şeklinden farklıydı. İdari sistem, farklı bölgelerde yaşayanların kendi kaderlerini tam olarak belirlemelerine izin verirken Mesut'un tüm direniş güçlerinin birleştirilmesine konsantre olmasını sağlamıştır (Gutman, 2008: 46 - 47).

Ahmad Shah Mesud, Dünya Ticaret Merkezi saldırılarından iki gün önce, 9 Eylül 2001'de bir intihar saldırısında öldürüldü. Mesut'un öldürülmesinden sonra Jamiat ve Shura-e Nazar güçleri, Mohammad Qasim Fahim (2001'den sonra savunma bakanı), Yunis Qanooni (daha sonra cumhurbaşkanı adayı ve Temmuz'a kadar Başkan Karzai'nin kabinesinin bir üyesi) dâhil olmak üzere üst düzey komutanlarının ve danışmanlarının kontrolü altına girdi. Taliban 2001'in sonlarında Kuzey İttifakı kara kuvvetleri ve NATO özel kuvvetleri tarafından iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra yerini aşağı yukarı Birleşik Cephe'ye bırakmış olan SCN bir örgüt olarak dağılmıştır (Human Rights Watch, 2004).

İlgili Gruplar: Jamiat ile ve 1992-96 Afgan hükümetinin bir parçası ve 2001'den beri Kuzey İttifakı ve Taliban sonrası hükümetin müttefiki.

Karşı Savaşılanlar: Komünistler/Sovyetler (1980'ler-1992), Hizb-i İslami (Hikmetyar) (1992-96 ve 1980'lerdeki çatışmalar), Hizb-i Wahdat (1993-1995), Taliban (1995-2001) (Gutman, 2008).

Ahmad Masoud, Afgan siyasetçi ve efsanevi lider Ahmad Shah Masoud'un oğludur. 22 Haziran 1989'da doğmuştur. 2015 yılında Masoud Vakfı'nı yönetmesi için seçildi ve Aralık 2019'da memleketi Panjshir'de babasının halefi olarak tanıtıldı. Mesud Vakfı, babası Ahmad Shah Masoud'un mirasını sürdürmek ve Afganistan'ın istikrarı, barışı ve kalkınması için çalışmak amacıyla kurulmuş bir kuruluştur. Ahmad Masoud, babasının mirasını devam ettirerek Afganistan'ın istikrarını, barışını ve kalkınmasını hedefleyen bir lider olarak bilinmektedir (Delgram, 2023).

3.6. Özbek / Türkmen Ağırlıklı Gruplar

3.6.1. Jumbish-e Melli İslami (Dostum)

Diğer İsimler: Afganistan Ulusal İslami Hareketi, Cümbeş-i Melli, Cümbeş-i Melli İslami-ye Afganistan, Junbeş-i Milliye İslami.

Faaliyet Yılı: 1992-günümüz.

Lider: Marshal Abdul Rashid DOSTUM (Covcan eyaletinden bir Özbek olan Dostum, bir petrol firmasında çalıştı ve 1980'de eğitim için Sovyetler Birliği'ne gitti. Daha sonra komünistler altında Devlet Güvenlik Bakanlığına katıldı ve Cevizcan'daki 374. Birim'in komutanı oldu).

Merkezi: Kuzey Afganistan, özellikle Jowzjan, Faryab ve Sâri Pul vilayetleri ayrıca Belh ve Mezar-ı Şerif.

Destekleyen: Özbekler ve Türkmenlerdir.

Tarihçesi: Jombesh, İslamcı Tanzim gibi askerî-siyasi bir örgüt olsa da farklı geçmişi nedeniyle ayrı ayrı ele alınmalıdır. Başlangıçta komünizm yanlısı bir hükümet milisi olan Jombesh, 1992'de Kuzey İttifakı ile ittifak kurdu. Jombesh, o zaman resmî olarak bir parti olarak kuruldu. 1980'lerde General Dostum, Kabil Komünist hükümeti için Covzjan, Faryab ve Sarı Pul vilayetlerini korumakla görevlendirilen, çoğu Özbek olan yaklaşık 20.000 düzenli ve milis askerinden oluşan Covzjani 'Dostum Milisleri' komuta etti. Afganistan Cumhuriyeti Kahramanı unvanını aldı ve Komünist Parti merkez konseyinin bir üyesiydi. 1992'de o ve bir dizi general, Başkan Necibullah'a karşı çıktı ve Kabil'in fethinde Mücahidlere yardım etti. Dostum'un yandaşları, daha sonra Taliban'ın bölgeyi fethine kadar Belh, Faryab, Cevizcan ve Samangan vilayetlerinin çoğunu kontrol eden Jombesh adlı bir parti kurdu. Başkan Burhanuddin Rabbani, Dostum'a bir kabine görevi vererek konumunu meşrulaştırmak istemediğinde Dostum, Gulbuddin Hikmetyar ile güçlerini birleştirdi. Mayıs 1996'da Dostum, Taliban'a karşı Kuzey İttifakı'na yeniden katıldı ancak bir süreliğine Jombesh ile ittifak kuran Özbek rakibi General Abdul Malik tarafından devrildi. Malik yeniden taraf değiştirip Mezar-ı Şerif'te Taliban'a saldırdığında Dostum geri döndü, 1998'de Taliban tarafından devrildi ve ülkeyi terk etti (Abadis, 2010).

Dostum, 2001'de Afganistan'a döndü ve ABD'nin Taliban ve El Kaide güçlerine yönelik hava saldırılarını destekledi (ayda 250.000 dolar ödeme karşılığında). Kuzey-Orta Afganistan'ın bazı bölümlerinin kontrolünü yeniden ele geçirmeyi başardı. Hamid Karzai'nin geçici hükümetinde kaybettiği bir pozisyon olan geçici hükümette savunma bakan yardımcısı olarak görev yapmıştır. 1 Mart 2005'te Dostum, genelkurmay başkanlığına atandı. Şubat 2008'de Ekber Bai'nin kaçırılması nedeniyle görevinden uzaklaştırıldı. Dostum, korumalarından birini vurarak Akbar Bai ve bazı yandaşlarını yakaladı. Polis, Kabil'deki yerleşkesini çevrelediğinde onları serbest bırakmak zorunda kaldı. Görevinden uzaklaştırıldı ve Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldı. Başkan Hamid Karzai, Dostum'un 2009 Afganistan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin arifesinde dönmesine izin vermiştir (Australian Government, 2013). General Dostum, ulusal birlik hükümetinin başlangıcından beri Afganistan'ın habercilerinden birisidir. 2013 cumhurbaşkanlığı seçimleri önce oy bankası ve belirleyici olarak yorumlansa da Eşref Ghani liderliğindeki geçiş ve süreklilik ekibinin iktidara gelmesi ve Dostum'un başkan yardımcısı olması sonrasında Cumhurbaşkanı Ghani'nin politikalarını eleştirenlerden biri olmuştur. Yani General Abdul Rashid Dostum, Ashraf Ghani'nin ilk başkan

yardımcısıdır. Ardından Afgan teröristlerin bastırılması kararıyla ülkenin kuzeyine giderek birkaç ilde Taliban'a karşı savaşmıştır ve 2017 yılında General Dostum'un Faryab eyaletinin Qaisar ilçesi, Ghormach ilçesine hareket ederken Taliban tarafından pusuya düşürüldü. General Dostum, Qaisari ilçesine bağlı Gharisban Bazar bölgesinde 10 Taliban'ın öldürüldüğü ve 13'ünün tutuklandığı bu saldırının baştan planlandığı iddiasında bulundu. Bu saldırıdan sonra hükümetteki bazı kişileri bu olaydan sorumlu tuttuğunu ve birçok kez Milli Güvenlik Kurulu danışmanının performansını dolaylı olarak eleştirdiğini söyledi. Bu olaydan sonra Masoom, Ulusal Güvenlik Direktörü Stanekzai'yi bir arayıcı olarak belirtmiş ve saldırıyı Ulusal Güvenlik Danışmanının teröristlerle gizli anlaşması olarak nitelendirmiştir. Kabil'deki Amerikan Büyükelçiliği de birinci başkan yardımcısı General Dostum'a yönelik suçlamaların ciddi bir hukuki mesele olduğunu ve siyasi veya etnik bir renk verilmesi hâlinde Afganistan'da hukukun üstünlüğünü zedeleyeceğini söylemiştir (Navandiş, 2018). Abdal Rashid Dostum, 2017 yılında hareketi partisinin eski siyasi müttefiki Ahmed İşi'ye cinsel taciz ve işkencede bulunduğu iddiaları nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 2018'de ülkeye dönüş yolunda Daiş tarafından Kabil havaalanındaki bir intihar bombacısından kurtarılmıştır. 2019'da seyahat ettiği konvoyu düzenlenen Taliban saldırısından kurtarılmıştır. Dostum, Cumhurbaşkanı Ghani ile Abdullah Abdullah arasındaki siyasi anlaşmanın ardından 2020 yılında mareşal rütbesine terfi ettirilmiştir (RFERL.ORG, 2018).

Müttefikler: Komünistler/Sovyetler (1980'ler-1992), Cemiyet (1992-3 ve 1996-2001), Hizb-i İslami (Hikmetyar) ve Wahdat (1994-6). Kuzey İttifakı (1996-2001).

Karşı Savaşılanlar: Kuzey Afganistan'daki mücahit grupları (1980'lerden 1992'ye), komünistler (1992); Hizb-i İslami (Hikmetyar) (1980'lerden 1996'ya ve 2001'den sonra), 1993-1996 yılları arasında Wahdat, Jombesh ve Taliban'a ve 1996-2001 yılları arasında Taliban'a karşı savaşmıştır (Peszowski ve Ibrahimi, 2012).

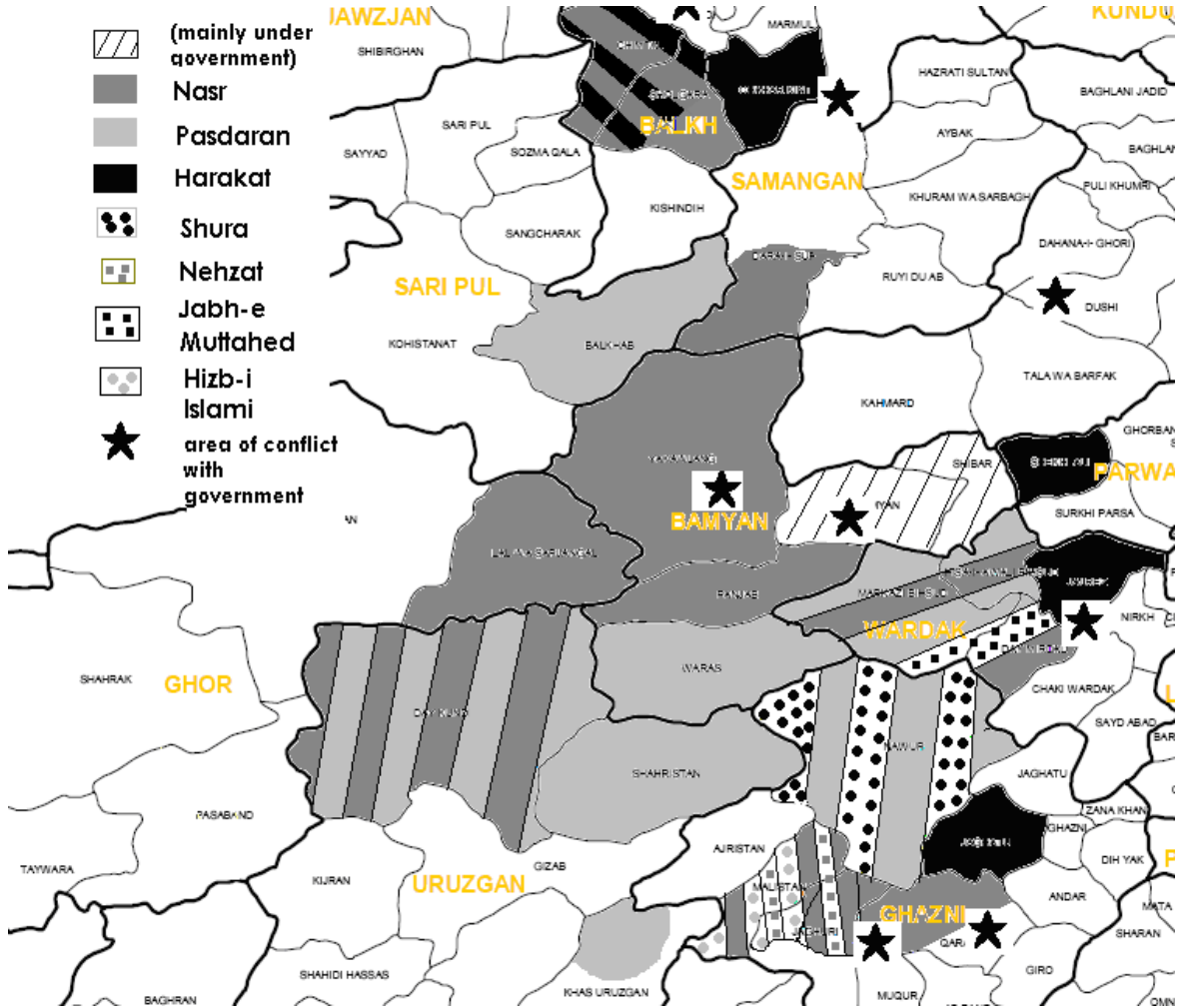
3.7. Hazara ve Şii Ağırlıklı Gruplar

3.7.1. Hazara Partilerinin Arka Planı ve 1980'lerin Hazara İç Savaşı

1979'da Hazarajat'ta (Orta Afganistan'ın Hazara nüfuslu bölgesi) komünist hükümete karşı kendiliğinden ayaklanmalar oldu ve 1979'dan komünist rejimin sonuna kadar Hazarajat fiilen bağımsızlığın tadını çıkardı (Af.sputniknews, 2018). İlk başta, Seyyid Ali Beheshti liderliğindeki geleneksel liderlerden oluşan seçilmiş bir şura (konsey), savaş öncesi Afgan hükümetinin tüm işlevlerini devraldı. Beheshti vergi topladı, Mücahid güçlerine adamlar aldı ve kendi bürokratik müessesesini kurdu. Kısa süre sonra İran tarafından desteklenen yeni İslamcı partiler onun otoritesine meydan okudu ve Hazarajat, bir dizi grup bir hükümet kurmak için savaşırken iç savaşa girdi. Nasr, Nahzat, Pasdaran ve Jabhe Muttahed adlı İran yanlısı İslamcı gruplar; Shura, Harakat ve daha sonra Hizb-i İslami'ye karşı mücadelede birbirlerine yardım ettiler. Harakat'ın 1985'te Gazne'de Karabağ'da Nasr'a yenilmesinin ardından Humeyni örgütleri Jaghori ve Malistan bölgelerinde Hizb-i İslami'nin

üstünlüğüne karşı çıkmak için birleştiler. Nasr, Nahzat ve Hizb-i İslami arasındaki iç çekişme 1980'lerin sonlarına kadar devam etmiştir (Atayee ve Shahwand, 2012). Bu harita 1980'lerdeki durumun karmaşıklığını göstermektedir.

Şekil 1: 1980'lerin Sonunda Hazaralar Üzerinde Hizip Kontrolü

Kaynak: Peszkowski ve Ibrahim, 2012: 15.

3.7.2. Wahdat Partisi

Diğer Adları: Hizb-i Wahdat (Khalili), Hizb-i Wahdat, Birlik Partisi.

Faaliyet Yılı: 1989'dan günümüze, şimdi adı Hizb-i Wahdat (Khalili).

Aşağıdaki yan partiler Hizb-i Wahdat liderleri tarafından oluşturulmuştur:

1994 – Hizb-i Wahdat (Akbari) – şimdi Hizb-i Wahdat Milli İslami Afganistan.

2004 – Hizb-i Wahdat-e İslami-ye Mardom-e Afganistan (Mohaqqeq).

2005 – Hizb-i Wahdat-e İslami-ye Millat-e Afganistan (Erfani) (Australian Government, 2013).

Liderler: Abdul Ali MAZARI (ilk lider - 1995'te Taliban tarafından öldürüldü - Nasr), Abdal Karim KHALILI (Afganistan'ın şu anki lideri ve Başkan Yardımcısı - Nasr), Hacı Muhammed MOHAQQEQ (Kuzey Afganistan'daki Hazara lideri/Mazar-ı Sharif - son cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yarıştı - Nasr), 'Ustad' Muhammed Akbari (Sepah lideri-1994-95'te Wahdat'tan ayrıldı) (Ibrahimi, 2015).

Yerleşik: Hazarajat, Kuzey Afganistan, Kabil.

Tarihçesi: Hizb-i Wahdat veya 'Birlik Partisi', Şii Hazara etnik grubundan toplanan Şii direniş hareketlerinin bir koalisyonuydu. Parti, Temmuz 1989'da 1978'den beri Hazarajat'ta çatışma hâlinde olan birçok Hazara siyasi partisini birleştirerek kuruldu (Hazara Partilerinin Arka Planı ve 1980'lerin Hazara İç Savaşı). Sovyet birlikleri Şubat 1989'da Afganistan'dan çekildikten sonra İran, Afganistan'daki Sünni Mücahid partilerine Şii bir karşı ağırlık sağlayacak olan Hizb-i Wahdat'ı kurmaları için Hazara partilerine baskı yaptı. Hizb-i Wahdat aşağıdaki sekiz gruptan oluşuyordu (Bergh ve Zaman, 2009):

- Sazman-i-Nasr/Zafer Teşkilatı (radikal)
- Sepah-i Pasdaran (Pasdaran-i-Jihad-i-İslami) İslami Kutsal Savaş Muhafızları
- Daawat-i-İttihad-i-İslami
- Nazhat-ı İslami
- Shura-i-İtttefaq/Birlik Konseyi (aşırı muhafazakâr)
- Jabha-i-Mutahed-i-İnqelabi-i-İslami
- Sazman-i-Mücahidin-i-Mustazafin/Mülksüzlerin Savaşçıları Örgütü
- Sazman-ı-Nayro-i-İslami

Sekiz hareketin bir araya gelerek Hizb-i Wahdat'ı oluşturduğu gruplar arasında Sazman-i-Nasr en büyük ve en etkilisidir. Hizb-i Wahdat'ın siyasi ve askerî liderlerinin neredeyse tamamı önceden Sazman-i-Nasr'ın üyesiydi. Abdul Ali Mazari, Abdol Karim Khalili ve Haji Mohammed Mohaqeq gibi önde gelen isimler bu grup içinde yer alıyordu. Hizb-i Wahdat'ın bir diğer önemli üyesi ise Pasdaran-i-Cihad-i-İslami'nin kurucusu 'Ustad' Muhammed Ekberi idi. Ayrıca, Ayetullah Asef Mohseni liderliğindeki Harakat-i-İslami ve Hizbullah gibi siyasi Şii hareketlerden birçok etnik Hazara, 1989 yılında Hizb-i Wahdat'a katıldı. Ancak Harakat-i-İslami ve Hizbullah hiçbir zaman Hizb-i Wahdat'ın bir parçası olmadılar ve kendi bağımsız faaliyetlerine devam ettiler (Payam Aftab, 2011). Hizb-i Wahdat'ın ana üssü Bamiyan kasabasında bulunuyor. 18 Temmuz 1989'da Bamiyan'da

Meesaq-i-Vahdat (Birlik Sözleşmesi) başlıklı ve yirmi maddeden oluşan bir parti sözleşmesi imzalandı. Yeni parti İslami dayanışmanın üzerinde Hazara kimliğini vurguladı. Ayrıca partinin asıl amacı, savaşan tüm Şii birlikleri arasında birlik oluşturmak; Kuran ve sünnet kurallarına dayalı İslami bir hükümet kurmaktır. 1991'deki bir konferansta Mazari, partinin genel sekreterliğine seçildi. Mohaqeq, Hizb-i Wahdat'ın Afgan iç savaşında savaşan taraflardan biri olarak yer almaya başladığı 1992'den beri Hizb-i Wahdat'ın en yüksek askerî komutanıdır. 1992 post-komünist hükümetinin bir parçası olmasına rağmen Sayyaf'ın Şii karşıtı ittifak ve daha sonra cemiyet ile mücadele etmesi, Wahdat'ın Aralık 1992'de geri çekilmesine ve Gulbuddin Hikmetyar'ın Hizb-i İslami ile ittifak kurmasına neden oldu. Wahdat, Kabil'in batısındaki bazı bölgelerin yanı sıra Kabil Üniversitesinin bazı kısımlarını ve Kabil Politeknik yerleşkesinin tamamını kontrol ediyordu. Şubat 1993'te Cemaat'in desteklediği İttihad-ı İslami, Batı Kabil'in Afşar bölgesine geniş çaplı bir saldırı düzenleyerek yüzlerce Hazara'yı öldürdü. 1994 yazında Şii gruplar ilk kez karşı karşıya geldi. Hizb-i Wahdat ve Harakat-i-İslami, Kabil'in güneybatısındaki mahallelerin ve banliyölerin kontrolü için savaştı. O dönemde Taliban, Afganistan'ın güneyinden Kabil'e ilerlemeye başladı. Eylül 1994'te Hizb-i Wahdat iki rakip gruba ayrıldı (Kabulpress, 2010). Ekberi, Rabbani'nin yanında yer aldı ve Cemiyet-i İslami ve Harakat-i İslami ile ittifak yaptı. Mazari'nin fraksiyonu ise Hizb-i İslami ile ittifak kurdu ve bunun üzerine Afganistan'da aktif olan iki Hizb-i Wahdat partisi vardı. Akbari'nin hizbi, sayısal olarak önemsizdi ve iç savaşta çok az etkiye sahipti. Mazari'nin grubu, Hazaraların yaşadığı bölgelerde başlıca Hizb-i Wahdat fraksiyonu olarak kaldı. 1994-1995 döneminde Ekberi'nin dâhil olduğu koalisyon, Mazari'nin Hizb-i Wahdat fraksiyonu ile şiddetli bir çatışmaya girdi. Bu çatışma çok sayıda sivil zayıat verdi (Kabulpress, 2010).

Hikmetyar'ın güçleri Şubat 1995'te Kabil'den sürüldüğünde Cemiyet zayıflamış olan Wahdat'ın topraklarını ele geçirdi ve Mazari, Taliban ile ittifak yaptı. Yukarıdaki anlaşmaya uygun olarak Taliban birlikleri Mart 1995'in başında Batı Kabil'e girdiler. Anlaşmanın aksine Taliban, Hizb-i Wahdat birliklerini silahsızlandırmaya başladı. Sonunda Taliban, Kabil'deki Cemaat-i İslami birlikleriyle savaşamayacağını kanıtladı. 1995 yılının Mart ayının ortalarında Batı Kabil, Rabbani'nin hükümet birliklerinin eline geçti ve Hizb-i Wahdat, Mazari ve en yakın sırdaşlarından bazılarının Taliban birlikleri tarafından kaçırılmasıyla Kabil'den sürüldü. Helikopterle Kandahar'a nakledilirken şüpheli koşullar altında ölümleriyle karşılaştılar. Parti, Halili'yi Mazari'nin halefi olarak seçti. Taliban Eylül 1996'da Kabil'i almayı başardıktan sonra Halili, Taliban'a direnmek için 10 Ekim 1996'da General Dostum ve Komutan Mesud ile ittifak kurdu. 1997'de bu ittifak, Kuzey İttifakı oldu. 1996'da Kabil'in Taliban tarafından ele geçirilmesinden sonra Hizb-i Wahdat'ın artık Kabil'de resmî bir temsilciliği yoktu. Üyelerinin çoğu şehri çoktan terk etmişti. Mezar-ı Şerif'in Ağustos 1998'de Taliban tarafından fethinden sonra komutan Mohaqeq, Belh eyaletinin kırsalına kaçtı. Ekberi'nin büyük ölçüde etkisiz olan Hizb-i Wahdat fraksiyonu, Mezar-ı Şerif'in düşüşünün ardından Ağustos 1998'de Cemiyet-i-İslami ve Harakat-i-İslami ile bağlarını kopardı. Akbari, Kasım 1998'de Taliban'a katılmadan önce ilk olarak Bamiyan'a sığındı. Hazara milisleri Taliban'a dâhil edildi ve Hazarajat'ta düzeni sağlamaktan sorumluydu.

13 Eylül 1998'de Halili'nin Hizb-i Wahdat'ın üssü olan Bamiyan, Taliban'ın eline geçti. Hizb-i Wahdat savaşçıları 21 Nisan 1999'da şehri geri aldı. Taliban 9 Mayıs 1999'da Bamiyan'ı geri almayı başardı ve Afganistan'da Hazaraların geleneksel olarak yaşadığı bölgeler neredeyse tamamen Taliban'ın elindeydi. Hizb-i Wahdat (Khalili), Uruzgan (Day Kundi) eyaletinin kuzeyinde ve Belh, Covzcan, Samangan ve Ghor'un küçük kısımlarında tutuldu. Halili'nin Mayıs 1999'da İran'a kaçtığı ve Hizb-i Wahdat içindeki gerçek gücün Mohaqeq ve kişisel yardımcısı İrfani'ye düştüğü iddia edilmektedir. Kasım 2001'de Taliban'ın Kuzey İttifakı ve ABD güçleri tarafından yenilgiye uğratılmasının ardından Hizb-i Wahdat hükümetin bir parçası oldu ve Halili Afganistan'ın Başkan Yardımcısı oldu.

İlgili Gruplar: Başlıca kurucu partiler: Sazman-i-Nasr; Sepah-i Pasdaran; Daawat-i-İttihad-i-İslami; Nazhat-i-İslami.

Müttefikler: 1993-96 Hizb-i İslami, Jombesh, Talibandır. 1996-2001 Kuzey İttifakı (Camiat; Jombesh).

Karşı savaşılınlar: 1993-96 Cemiyet, İttihat; 1996-2001 Taliban'dır.

3.7.3. Hizb-i Wahdat (Akbari)

Diğer İsimleri: Hizb-i Wahdat.

Faaliyet Yılı: 1994-günümüz.

Liderler: Ustad Muhammed Akbari.

Yerleşik: Hazarajat (Bamiyan'ın Waras semtinde en güçlüsü).

Destekleyen: Bazı Hazaralar, özellikle Sepah-i Pasdaran'ın eski üyeleri (İbrahimi, 2009).

Tarihçesi: 1994 yılında Hizb-i Wahdat, iki rakip gruba ayrılmıştı. Mazari'nin fraksiyonu (Nasr), 1992'nin sonlarında Cemaat-i İslami liderliğindeki hükümetten ayrılarak Hizb-i İslami ile ittifak kurmuştu. Muhammed Ekberi ve destekçileri ise Eylül 1994'te Cemaat ve Harekat-i-İslami ile ittifak yaparak ayrı bir Hizb-i Wahdat fraksiyonunu oluşturmuştu. Bu durumda iki ayrı Hizb-i Wahdat mevcuttu. Ekberi'nin fraksiyonu sayısal olarak daha küçük olup iç savaşta sınırlı etkiye sahipti. Mezar-ı Şerif'in düşmesiyle birlikte Ekberi'nin fraksiyonu Ağustos 1998'de Cemaat ve Harekat ile olan bağlarını kopardı. Muhammed Ekberi önce Bamiyan'a sığındı ve daha sonra Kasım 1998'de Taliban'a katılmadan önce Hazarajat'ta düzeni sağlamakla görevli olan Hazara milislerini Taliban'a dâhil etti. 2001'den sonra Ekberi'nin fraksiyonu bazı hükümet pozisyonları elde etti ancak iki fraksiyon arasında hâlâ ayrılık vardı (Taqrib, 2022). Etnik bir Kızılbaş olarak Akbari, partide

büyüyen Hazara milliyetçiliğine karşı her zaman Şii İslamcılığı vurguladı ve Vahdat içindeki görece zayıf olan destek tabanını güçlendirmek için sürekli olarak dış ittifaklar aradı.

İlgili Gruplar: Sepah-i Pasdaran (orijinal hizip); Hizb-i Wahdat (üye 1989-94), Hizb-i Wahdat Milli İslami Afganistan (Akbari).

Şunlara karşı savaştı: Hizb-i İslami, Hizb-i Wahdat, Taliban (1994-96).

3.7.4. Shura-e İttifak (Beheshti)

Diğer İsimler: Shura-i İnqilab-i İttifagh-i İslami (Birlik Konseyi), Shuray-e İttifak-e Enqelab-e İslami Afganistan (Afganistan İslam Devrimi Birlik Konseyi), Shora-ye Enqelab, Shura-yi İnqilab, Shura-e-İttifak.

Faaliyet Yılı: 1979-1989.

Liderler: Seyyid Ali BEHİŞTİ, Seyyidler örgütün kontrolünü giderek ele geçirmişlerdir.

Yerleşik: Hazarajat, özellikle Bamiyan, Ghazni, Vardak ve Belh.

Destekleyen: Hazaralar, geleneksel liderler (yaşlılar ve mirler), Seyyedler.

Tarihçesi: 1979'da Hazarajat'ta (Orta Afganistan'ın Hazara-nüfuslu bölgesi) komünist hükümete karşı kendiliğinden ayaklanmalar oldu ve 1979'dan komünist rejimin sonuna kadar Hazarajat fiilen bağımsızlığını ilan etti. Şura-e-İttifak, geleneksel liderlerden oluşan bir konsey tarafından kuruldu ve Seyyid halkı, aşiret reisleri ve bazı eski parlamento temsilcileri de dâhil olmak üzere ulusal düzeyde önde gelen bir dizi Hazara, Seyyid Ali Beheshti liderliğindeki şura ile savaş öncesi Afgan hükümetinin tüm işlevlerini üstlendi. Kısa bir süre içinde Shura-e-İttifak'ın liderliği Seyyid birlikleri tarafından devralındı. Ayatullah Beheshti, meclis başkanı seçildi ve yardımcısı (Ayatullah Hüseyin Nasiri) ve baş askeri komutanı da Seyyidlerdendi. Harpviken, Seyyidlerin hâkimiyetinin başlıca sebebinin, mirlere ve meliklere (devlet dairelerinde cemaatlerini temsil etmek üzere atanan yerel eşraf) karşı genel bir kızgınlık olduğunu söyler. Komünist devlet, Hazarajat'a karşı çıkmayı bıraktıktan sonra mirler ve malikler, hükümete ayrıcalıklı erişime dayanan kozlarını kaybettiler. Aynı zamanda seyyidler, kendi aralarında evlilik, dinî temaslar ve benzerleri yoluyla gayriresmî bağlar kurma avantajına ve Hazaralar arasında dinî figürler, (söylendiğine göre) şifacılar ve kahinler olarak köklü itibar ve nüfuza sahipti (Harpviken, 1996).

1980'lerin başında Şura, kendi idari aygıtını kurarak, askere alınanları ve vergileri toplayarak kimlik kartları ve pasaportlar çıkararak, yabancı istemek amacıyla Pakistan'ın Quetta kentinde ve İran'ın Tahran kentinde ofisler kurarak tüm Hazarajat'a hükmetti. Hazarajat, sivil ve askerî birimlerin birbirinden bağımsız olduğu 36 sivil ve sekiz askerî, idari birime bölündü. Bölge genelinde bir yıl

zorunlu askerlik uygulanıyordu ve sağlık veya ailevi nedenlerle askerlik yapamayanlar para cezası ödemek zorunda kalıyordu. Düzenli silahlı kuvvetlere ek olarak gönüllü bir milis birliği oluşturuldu ve Hazaralar, hasatlarının yüzde 20'sini ödeyerek bunu desteklemek zorunda kaldı. Hazarajat'ta radikal ideolojileri benimseyen yeni siyasi örgütler ortaya çıktıkça Şura'nın direniş hareketi üzerindeki etkisi azalmaya başladı. Liderleri arasındaki kişilik çatışmalarıyla birleşen ideolojik farklılıklar, Hazara'nın silahlı mücadelesine rehberlik edecek, tutarlı bir siyasi çizgiyi ifade edebilecek tek bir partinin oluşumunu etkili bir şekilde engelledi. 1983'te Sazman-e-Nasr ve Sepah-e-Pasdarane ortaya çıktı ve Sayed Ali Behishi'yi Waras'taki üssünden kovmayı başardılar, böylece 1984'e kadar Hazarajat içindeki konumlarını sağlamlaştırdılar (Bregadir ve Mark, 2015).

İlgili Gruplar: 1989'da Hizb-i Wahdat'a (Birlik Partisi) katıldı.

Mücadele ettikleri: 1980'lerde İslamcı Hazara partileri: Nasr, Pasdarane, Nahzat, vb.

3.7.5. Sazman-ı Nasr

Diğer Adları: Nasr Partisi/Örgütü, Zafer Örgütü.

Faaliyet Yılları: 1983-89 ardından Hizb-i Wahdat'ın önde gelen bir fraksiyonu olarak.

Liderler: Shaikh Mir Husain SADEQI (ilk lider), daha sonra Hizb-i Wahdat için şu liderleri sağladı: Abdul Ali Mazari, Abdol Karim Khalili, Haji Mohammed Mohaqeq.

Merkezi: Hazarajat, Kuzey Afganistan, Kabildir. Özellikle Ghor, Bamiyan, Vardak, Parwan, Gazni, Belh ve Kabil vilayetlerinde faaliyet göstermektedir.

Tarihçesi: Nasr Partisi, 1989'da Hizb-i Wahdat'ı (Birlik Partisi) oluşturmak için birleşen 1980'lerde İran yanlısı Hazara partilerinden biridir. Parti, Saur İsyanı'ndan sonra Shaikh Mir Husain Sadeqi tarafından kuruldu. Radikal İslamcı bir görünüme sahiptir. Yandaşlarını İran'da yaşayan Hazaralardan topladı ve İran'dan bir miktar maddi destek aldı. Sonunda Hazarajat'ta büyük bir güç olmayı başardı; Nahzat, Pasdarane ve Jabhe Muttahed ile ittifak kurarak gelenekçi Şura'yı (Seyyid Ali Beheshti başkanlığındaki) bölgenin çoğundan kovmayı başardı. 1980'lerde Şura; Harakat'a, Hizb-i İslami'ye ve daha sonra 1990'ların başında Nahzat'a karşı savaştı. 1989'da Hizb-i Wahdat'ın kurulmasından sonra Nasr baskın hizip hâline geldi ve partinin tüm ana liderlerini sağladı: Mazari, Khalili, Mohaqeq ve Irfani hepsi Nasr'dandı (History, 2015).

Aşağıdaki Sazman-i-Nasr Merkez Konseyi üyeleri idi:

- Mir Hussain Sadiqi, Parwan Eyaleti.
- Abdul Ali Mazari, Belh Vilayeti.

- Azizullah Şafak, Vardak Vilayeti.
- Syed Hussaini, Samangan Eyaleti.
- Muhammed Karim Halili, Parvan Eyaleti.
- Kurban Ali Urfani, Bamyān Vilayeti.
- Yusuf Waezi, Uruzgan (şimdi Dai Kundi) Eyaleti.
- Seyyid Abbas Hâkimi, Gazni eyaleti.
- Muhammed Nateqi, Bamyān Eyaleti.

İlgili Gruplar: 1989'da Hizb-i Wahdat'a (Birlik Partisi) katıldı.

Şunlara karşı savaştı: Shura-e-İttifak (Beheshti), Harakat Hizb-i İslami (1980'ler), Nahzat (1990'ların başı).

3.7.6. Sepah-i Pasdaran

Diğer İsimler: Sepah, Pasdaran, Pasdaran-i-Jihad-i-İslami/İslami Kutsal Savaş Muhafızları. Şimdi Hizb-i Wahdat (Akbari).

Faaliyet Yılı: 1983-89, ardından Hizb-i Wahdat'ın bir fraksiyonu olarak faaliyet göstermiştir.

Liderler: Ustad Muhammed Akbari.

Merkezi: Hazarajat, Kuzey Afganistan, Kabil özellikle Ghor, Helmand, Bamiyan, Ghazni ve Parwan eyaletleri.

Destekleyen: Hazaralardır.

Tarihçesi: Pasdaran (veya Sepah) Partisi, 1980'lerde birleşerek 1989'da Hizb-i Wahdat'ı (Birlik Partisi) oluşturan birkaç Hazara partisinden biridir. Sepah-i Pasdaran, radikal İslamcı bir Şii grubuydu. 1983'te Hazarajat'ta yerleşen İranlı Pasdaran (İran Devriminin Koruyucuları) tarafından destekleniyor. Liderlerinden Ustad Akbari, Nasr'dan Mir Husain Sadeqi ile iş birliği yaptı ve 1984'te Seyyid komutasındaki Şura'nın sınır dışı edilmesini başardı. Hazarajat'ın çoğundan Ali Beheshti. Akbari, Bamian'ın Waras bölgesindendir. Şura-i-İttifak siyasi hareketine 1979'da bir direniş savaşçısı, bir askerî komutan olarak katıldı. 1980/1981 civarında bağımsız olarak ancak İran'ın desteğiyle Hazara direniş hareketi Pasdaran'ı kurdu: Cihad-ı İslami. Kısa bir süre içinde bu hareket, bir dizi taraftar toplamayı başardı ve Afganistan'ın komünist hükümetiyle mücadelede aktif rol aldı (Emadi, 1997). Pasdaran, İran'daki Hazaras sakinlerinden ve Hazarajat'ta Şura'dan ayrılan yerel militanlardan İran'ın desteğiyle askere alındı. 1989'da Hizb-i Wahdat'a katılmadan önce 1980'lerde Şura, Harakat ve Hizb-i İslami'ye karşı savaştı. 1994'te Akbari partiden ayrıldığında birçok Sepah üyesi Hizb-i Wahdat'ın Akbari fraksiyonuna katıldı (bkz. Hizb-i Wahdat Akbari).

İlgili Gruplar: Hizb-i Wahdat, Hizb-i Wahdat (Akbari).

Şuraya karşı savaştı: Shura-e-İtifaq (Beheshti), Harakat Hizb-i İslami (1980'ler).

3.7.7. Nahzat-ı İslami

Diğer İsimler: Nahzat-i-İslami (İslami Diriliş), Nahzat (İlerleme), Nehzat-ı Afganistan (Afganistan İslam Gücü) ve Nuhzat-e-İslami-e-Afghanistan (Afganistan İslami Hareketi).

Faaliyet Yılı: 1979-89, ardından Hizb-i Wahdat'ın (Birlik Partisi) bir fraksiyonu olarak.

Liderler: Liderler Jaghori'dendi; en dikkate değer olanı Shiekh Ali Yawar İftikhari ve onların Peşaver'deki temsilcisi Aqai Ali Rahimi idi. Ana Nahzat komutanı Vasık idi.

Merkezi: Gazne'nin Jaghori bölgesi ve Herat'ta yerleşmektedir.

Destekleyen: Hazaralar (Jibraili ve Al-Katani, 2017).

Tarihçesi: Nahzat Partisi, 1989'da Hizb-i Wahdat'ı (Birlik Partisi) oluşturmak için 1980'lerde birleşen birkaç Hazara partisinden biridir. Merkezi, Gazni eyaletinin Jaghori ilçesindeydi ve liderlerinin çoğu Jaghori'dendi. 1989'da Hizb-i Wahdat'a katılmadan önce 1980'lerde Şura-i İttifak, Harakat ve Hizb-i İslami'ye karşı savaşmıştır. Nahzat-e İslami, liderlerinin anlaşmasına rağmen birleşmeyi reddeden askerî komutanlara iyi bir örnektir. Üst düzey liderleri birleşme sürecine katıldı ve toplantılardan birini Gazne'nin Jaghouri semtindeki kalelerinde düzenledi. Ancak Nehzat'ın ilçedeki baş askerî komutanı Vasık, askerî yapısını dağıtmayı reddetti ve Nahzat adı altında faaliyetlerine devam etti. Bu, Hizb-i Wahdat adına savaşan eski Nasr komutanlarıyla askerî bir çatışmaya neden oldu. Çatışma, 1993'te Nahzat'ın ve bu bölgedeki diğer küçük örgütlerin tamamen yenilgisiyle sonuçlandı (Jibraili ve Al-Katani, 2017).

İlgili Gruplar: Hizb-i Wahdat (Birlik Partisi).

Şuraya karşı savaşanlar: Harakat, Hizb-i İslami (1980'ler), Sazman-i-Nasr (1993).

3.7.8. Davet-i İslami

Diğer İsimler: Hizb-i Da'wat-e İttehadi İslami Afganistan (Afganistan İslam Birliğine Davet Partisi), Daawat-i-İttihad-i-İslami, Sazman-e Daawat.

Faaliyet Yılları: 1986-89, ardından Hizb-i Wahdat (Birlik Partisi) fraksiyonu olarak.

Liderler: Rahman Ali Mohaqeq (Angori, Jaghori, Ghazni vilayeti).

Yerleşik: Gazni eyaletinin Jaghori ilçesindeki Angori.

Tarihçe: 1989'da Hizb-i Wahdat'a (Birlik Partisi) katılan küçük bir Hazara partisidir. Bu partini destekleyenler de Hazaralardır.

İlgili Gruplar: Hizb-i Wahdat (Birlik Partisi), Birleşmeden sonra Sazman-ı-Nasr hizbini takip etti.

3.7.9. Harakat-i İslami

Diğer Adları: Harakat-e İslami (İslami Hareket).

Faaliyet Yılı: 1978'dan günümüze.

Liderler: Ayetullah Muhammed Asef MUHSINI (MOHSENI) (lider), Seyyed Husain Anwari (2003'te yeni bir parti kurmak için ayrıldı).

Merkezi: Gazni, Kandahar, Vardak, Parwan, Bamyan ve Samangan vilayetleri.

Destekleyen: Şiiler- hem Hazara hem de Hazara olmayan.

Tarihçesi: Ayetullah Muhammed Asef Muhsini başkanlığındaki Harakat, Hizb-i Wahdat'ın (Birlik Partisi) dışında kalan (sadece Hazara olmasa da) bir Şii grubudur. Burhanuddin Rabbani'nin Kabil hükümeti ile ittifak kurdu ve Gulbuddin Hikmetyar'ın partisinde temsil edildi. Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı Seyyid Hüseyin Enveri'nin kabinesini yönetti. Harakat-e İslami, 1979'da PDPA'nın iktidara gelmesinden sonra kurulan gelenekçi bir dinî partidir. İran'ın Kum kentinde Kandaharlı bir Kızılbaş Şii olan Şeyh Muhammed Asif Mohseni Qandahari (Mohseni) tarafından kuruldu. HI, Hazaralar arası çatışmalarda özellikle yıkıcı ve bölücü bir rol oynamaya başladı. HI liderliği ile İranlı yetkililer arasındaki anlaşmazlığın ardından parti genel merkezi 1980'lerin sonunda Pakistan'daki Peşaver'e taşındı. 1989'da HI, WP'yi oluşturmak için diğer 6 ana Şii ve Hazara partisine katıldı. Ancak kısa süre sonra koalisyondan ayrıldı ve RP'ye muhalefet etmeye başladı. 1993'ten beri HI önemli ölçüde zayıfladı ve takipçilerinin çoğu WP'ye sığındı. 1990'ların başında Burhaneddin Rabbani hükümeti ile ittifakı nedeniyle pek popüler olmasa da siyasi varlığını sürdürmeye devam etti. 1996'da Kabil'in Taliban'a düşmesinin ardından HI, bir liderlik mücadelesiyle karşı karşıya kaldı ve bunun sonucunda Sayed Hussain Anwari (şu anda tarım bakanı), Mohseni'nin liderliğine resmen meydan okudu ve kendisini lider ilan etti. Artık yaşlı ve hasta bir adam olan Mohseni, HI içinde çok marjinal bir varlığa sahip olmaya devam ediyor ve şu anda Rabbani ve Sayyaf gibi diğer partisiz eski liderlerin yanında yer alıyor. HI'nin kendisi daha iyi durumda değil, şu anda etkili bir askerî veya siyasi varlığı yok, hatta artık hiçbir yerde parti karargâhı mevcut değil. 2003 yılında Harakat, Mohseni'nin geleneksel adını koruyan ve onun ruhban kanadını temsil eden kanadı ve askerî -ve daha

laik- bileşenini temsil eden Seyyid Hüseyin Anwarî'nin Harakat-e İslami-ye Mardom-e Afganistan adlı kanadı ile iki gruba ayrıldı. 21 Şubat 2005'te Mohseni parti liderliğinden istifa etti ve Karzai'nin 2001 sonlarında Bonn'da kurulan ilk kabinesinin bakanı olan Hücetullah Seyyid Muhammed Ali Jawed'e devretti (Mizanoline, 2017).

İlgili Gruplar: 1980'lerin Hazara iç savaşlarında Şura-i İttifak ve Hizb-i İslami ile müttefik. Kuzey İttifakı'nın bir parçası ve 1990'larda Jamiat'ın bir müttefiki. 1980'lerin Hazara iç savaşlarında Nasr, Pasdaran ve Nahzat'a karşı savaştı.

3.7.10. Shula-e-Cavid

Diğer Adları: Shula-e-Cavid (Ebedi Alev); Shola'i; Sazmani Demokratiki Navin-e-Afganistan (Neo-Demokratik Organizasyon NDM); Jam'iat-i Demukrati-yi Nawin (Yeni Demokrat Parti); Shula-I-Cavaid Ya Demokrateek-I-Nevin Şula-e-Cavid için şu yazım varyasyonları bulundu: Shula-e-Cavid, Shula-e-Jawid, Shula-i-Cavid, Shula-i-Jawid, Shola-e-Javid, Shola-e-Jawid, Shola-i-Cavid, Shola-i-Jawid, Shula-i-Cevaid, Shola-i-Cavaid, Sholay Jawid, Sholay Jawid, Sholay Javid, Sholay Javid, Sholay Javaid, Sholay Javaid, Sholay Javeyed, Sholay-i Jawaid, Sho'laye Jawid, Shu'la-Yi Cavid, Shula-i Jamid, Sholay-i Jawaid, Shola-e Javed, Shu'la-Yi Javid, Sholay (Sholajawid, 2007).

Faaliyet Yılı: 1968-1980'ler.

Liderler: Dr. Rahim Mahmoodi, kardeşi Dr. Abdur Rehman Mahmoodi ve yeğeni Dr. Hadi Mohamoodi (kurucular – Kabil), Mohammad Sadiq Yari ve Mohammed Akram Yari (Jaghori).

Yerleşik: Kabil ve özellikle Gazne'nin Jaghori bölgesi.

Destekleyen: Solcu Hazaralar ve diğer solcular.

Tarihçesi: Shula-e-Cavid; 1960'larda kurulmuş, yabancılaşmış entelektüeller ve profesyoneller ile Şii Müslümanların özellikle de çoğunluk Sünni Müslümanların elinde sert ayrımcılığa maruz kalan Hazaraların garip bir birleşiminden destek alan, Maocu bir gruptu. Grup, devrim için bir model olarak Çin'e baktı. Anti-Sovyet ön yargısı 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki yoğun Çin-Sovyet düşmanlığını yansıtıyor ve kuzey komşularının gücünden korkan Afganları cezbediyordu. Militan sınıf mücadelesine ve köylülerin kitlesel seferberliğine Maocu bir vurgu vardı. 1967'de bölünmeye yol açan PDPA içindeki çatışmalardan doğdu. Şula'yı kuranların motivasyonu, siyasi ideolojideki farklılıklar kadar Peştun hegemonyası korkusuydu (Sholajawid, 2016). Şula, diğer etnik azınlıkların da önemli desteğiyle büyük ölçüde Hazara'nın hâkimiyetindeydi. Parti, propagandasında sınıf ayrımcılığından çok azınlığı vurguladı. Shula, aynı isimle bir gazete yayınladı ve 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde çok sayıda grev düzenledi. Shula-i Jawid, 1970 civarında Khalq ve Parcham'ın toplamından daha büyük bir üyeye sahipti. Akram Yari kardeşler, yerellik ve aile

bağlarına dayalı olarak büyük bir yerel takipçisi olan Gazni'nin Jaghori semtinden Şula'nın Hazara liderleriydi. Nisan 1978'de Sovyet yanlısı rejimin kurulmasının ardından Akram Yari ve ortakları tutuklandı ve idam edildi. Yari kardeşler, hareketi kurmanın yanı sıra Jaghori'deki ve Hazarajat'ın geri kalanındaki birçok insanın siyasallaşması üzerinde kişisel olarak büyük bir etki yarattı. Maoist bir hareket olarak Şula, ülkenin dinî liderliği özellikle Hazara ve Şii din adamları tarafından komünist bir hareket olarak kınandı. Sonuç olarak Jaghori entelijansiyası, 1980'lerde Mücahidler arası çatışmalarda büyük kayıplar verdi. Bu süre zarfında Sang-e Masha'da (Jaghori) solcu entelektüeller ve Mücahidler arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Bu sırada Sang-e Masha, bölge üzerinde iktidar mücadelesine kilitlenmiş diğer Hazara ve Şii gruplar arasındaki iç çatışmaların da savaş alanıydı.

Şula'nın, PDPA'nın (Afganistan Halkın Demokratik Partisi) Parcham fraksiyonundan kopan bir grup olduğu iddia edildi. Saur İsyanı'ndan sonra parti, Halki rejimine karşı çıktı ve bir mücahit grubu kurdu; kısa sürede yok edildi ve üyelerinin çoğu yurt dışına kaçtı veya öldürüldü. Komünistlerin yönetimi ele geçirmesi ve Rus işgalinin ardından Şula üyeleri, 1980'ler boyunca savaşa katıldılar ve hem komünistlere hem de İslamcılara (özellikle Hizb-i İslami) karşı savaştılar. 1981 yılının Ağustos ayında Karmal hükümeti, sayıları sadece yüzlerce olduğu iddia edilen üyelerinin çoğunu tutukladı.

Shula-e-Cavid'in en başarılı ardıl gruplarından biri, 1979 yazında Abdul Majid Kalakani tarafından kurulan Sazman-e Azadibakhsh-e Mardom-e Afganistan (SAMA) veya "Afganistan Halk Kurtuluş Örgütü" idi. Genel olarak "Maoist" olarak etiketlense de aslında eski Şula'nın, efsanevi lideri gibi konformist olmayan solcuların ve onun tarafından politize edilen kanun kaçağı grupların bir karışımıydı. Ocak 1980'de SAMA, bazı eski Shula'lı ve eski Settami gruplarını, solcu Peştun milliyetçilerini ve Herat eyaletinden Pir of Obeh gibi dinî liderleri içeren Jabha-ye Muttahed-Melli-ye adlı daha geniş bir ittifak başlattı: Kalakani'nin cumhuriyetçi ideallerini takip etmeye devam eden Afganistan veya 'Afganistan Ulusal Birleşik Cephesi (NUFA)'. SAMA çok geçmeden Cemaat ve Hizb'in askerî baskısı altına girdi. Kalakani, Şubat 1980'de tutuklandı ve dört ay sonra idam edildi. Bazı SAMA liderleri, hükümetle daha fazla bölünmeye yol açan bir teslim olma pazarlığı yaptı. 1982'de SAMA organizasyonu, Nimruz vilayetindeki bir grupla ve Parwan vilayetindeki iki köyde çok aktif olmayan gruplarla sınırlıydı.

İlgili Gruplar: Ardıl grup – Sazman-e Azadibakhsh-e Mardom-e Afganistan (SAMA) veya 'Afganistan Halk Kurtuluş Örgütü'.

Şunlara karşı savaştı: Komünistler ve İslamcı mücahitler.

3.8. Anti-Sovyet Gruplar (Mücahit Tanzim)

Komünistlerin 1978'deki radikal politikalarına ve 1979'daki Sovyet işgaline tepki olarak hem Afganistan'da hem de Pakistan'da direniş grupları örgütlendi (Nemati, 2014). Çoğu grup, esas olarak

tek bir amaç için savaştı: Emperyalist bir yabancı gücü ortadan kaldırmak ve İslam'ı ve geleneksel Afgan yollarını korumak. Bu gruplar ve savaşçıları, Mücahidler veya 'kutsal savaşta (Cihat) savaşçılar' olarak bilinir hâle geldiler (Afgan direniş savaşçıları, gayrimüslim (Komünist/'kâfir') bir düşmana karşı cihatla savaştıkları için bu tanımı benimsediler). Tanzim (örgüt) terimi, çoğu Afgan tarafından 1978 ve 1992 yılları arasında PDPA rejimi ve Sovyetlere karşı savaşan Sünni mücahit gruplar için kullanılır. Bugünlerde Batılı kaynaklar onları bazen 'cihatçı gruplar' olarak adlandırıyor. En ünlü Tanzim, Peşaver Yedilileri'ydi. Çoğu grup esasen şu ya da bu muhalefet liderinin takipçilerinin bir araya gelmesiydi ve liderlerin isimleri genellikle siyasi programdan daha önemliydi.

Bu bölüm, ana anti-Sovyet grupları listelerdir. Çoğu grup etnik temelli olduğundan aşağıda etnik kökene göre sınıflandırılmıştır. Bu gruplar arasındaki ana ittifaklar da belirtilmiştir.

Tablo 2: Sovyet'e Karşı Çıkan Gruplar

Peştun Ağırlıklı Gruplar	Tacik Ağırlıklı Gruplar	Hazara ve Şii Ağırlıklı Gruplar
Hizb-i İslami (HIG) (Hikmetyar)	Jamiat-i İslami (Rabbani)	Hizb-i Wahdat
Hizb-i İslami (HIK/HIA) (Khales)	Shura-e Nazar (Massoud)	Hizb-i Wahdat (Akbari)
Harakat-e-İnqilab-i-İslami (Nabi)	Özbek/Türkmen-egemen gruplar	Shura-e-İtifaq (Beheshti)
İttehad e İslami (Sayyaf)	Jombesh-e Melli İslami (Dostum)	Sazman-i Nasr
Jebh-e-Nejat-i-Melli (Mojadeddi)		Sepah-i Pasdaran
Mahaz-e-Melli (Gailani)	İttifaklar	Harakat-i-İslami
	Peşaver Yedi (Yedi İttifakı)	Nahzat-e İslami
Taliban Hareketi (2001'e kadar) (Ömer)	Afgan Mücahid Hükümeti (1992-96)	Da'wat-e İslami
	Kuzey İttifakı	Shu'la-e-jawed

Kaynak: MRT ve RRT, 1978: 10.

Bu grupların çoğu 1992'de Komünist hükümetin düşmesinden sonra da var olmaya devam etti ve bazıları bugün hâlâ siyasi partiler veya isyancı gruplar olarak faaliyet göstermektedir.

3.8.1. Davud Han, Sovyetler ve İç Savaş

1973 yılında, başbakanlık rolü 1964 Anayasası tarafından kısaltılmış olan Zahir Şah'ın kuzeni Prens Davud, Kral yurt dışındayken monarşiyi devirmek için şiddet içermeyen bir darbe düzenledi. Afganistan Cumhuriyeti'ni kuran Davud, kendisini başkan olarak seçti ve Kral Anayasası'nı iptal etti. Seçimler onun rejimi sırasında yapıldı ama büyük ölçüde hileli olarak kabul edildi ve siyasi muhalefet kovuşturuldu. 1978'deki Saur Darbesi, Davud'un öldürülmesi ve Sovyet destekli Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin (PDPA) öne çıkmasıyla sonuçlandı. PDPA'nın hem Halk hem de Perçem gruplarının etkisiyle liderlik herhangi bir zamanda partinin Sovyet patronlarıyla olan ilişkisine bağlı olarak sürekli değişse de bu on yıl sürecekti. Bu dönemde kayda değer olan, laik hükümete yapılan vurgu ve Pakistan'da yerleşmiş olan, Servisler Arası İstihbarat (ISI) aracılığıyla ve Birleşik Devletler gibi Sovyet karşıtı uluslararası güçlerden hatırı sayılır destek alan, İslamcı gruplara yönelik devam eden zulümdür (Thomas, 2006: 10). Sovyetlere karşı silahlı direniş, on yıl boyunca İslamcılar ve mücahit gruplar tarafından yürütülmüş olsa da Sovyetler Birliği'nin gerilemesi ile direniş ancak 1980'lerin sonlarına doğru güç kazanmaya başlamıştır. Rus birlikleri, 1989'da Afganistan'dan ayrıldığında taraflar bir güç paylaşımı anlaşması geliştirdiler (Pardakhti ve Mejari, 2019b). Ancak Gülbuddin Hikmetyar gibi isimler geçici hükümette yer almayı reddettiği için bu durum dağıldı. Kabil şehrinin büyük çaplı yıkımıyla sonuçlanan iç savaş başladı. Bu bağlamda bir düzen, onur ve dindarlık duygusunu benimseyen yeni bir fraksiyonun -Taliban- açıklamaları nispeten iyi karşılandı fakat ilk kabuller uzun sürmedi ve bu grubun köktenci ve otoriter eğilimleri artarak devam etti.

3.8.2. Bonn Konferansı ve Ötesi: 2001'den Günümüze

2001 sonlarında Taliban rejiminin devrilmesini Bonn Anlaşması ve ardından Afganistan kurumlarının savaş sonrası yeniden inşasını başlatan bir mekanizma olan Bonn Süreci izledi. Anlaşma tartışmalarına katılanların çoğu, eski Kuzey İttifakı temsilcileri ve Tanzim'i içeriyordu (Kamolnick, 2017). 1990'ların başında Sovyetleri deviren ve daha sonra yaygın sivil kayıplarla sonuçlanan bir iç savaşa katılan liderlerin 1990'ların sonlarında Taliban'a karşı mücadeleleri onlara Bonn'a katılmaları için meşru zemin vermiş gibi görünüyordu; yine de birçok Afgan için Taliban rejiminden önce işledikleri vahşet hâlâ taze anılardı. Bununla birlikte Bonn süreci, cihatçı grupların kendileri için yeni bir kimlik yaratmaları gereken ve siyasi parti kaydı şeklinde var olacakları yeni bir dönemin başlangıcını da işaret etti. 2003 yılında 1968'de meclisten geçen yasadan bu yana ilk siyasi parti yasası cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak partilerin ilk kez Adalet Bakanlığına resmî kurumlar olarak kaydolmalarına izin verildi. Kanun, kaydolmak isteyen taraflar için bir dizi koşul öngörmüştür: faaliyetlerinin İslam ilkelerine uygun olması ve farklı sosyal gruplar arasında şiddeti kışkırtmaması. 2004 Anayasası ayrıca partilerin etnik köken, bölge, dil veya mezhep temeli oluşturmamalarını belirtti (AFG Gov, 2004).

3.8.3. Afganistan'da Siyasi Partilerin Rolü

Partiler için en önemli zorluklardan biri, 'Afganistan'daki siyasi partilerin şu anki rolü nedir?' sorusunun cevabını vermek olmuştur. Bazıları için bu, resmî bir parti olarak kaydolmaktan fazlasını oluşturmuştur. Diğerleri için cihat sonrası bir kimliği yeniden inşa etme ihtiyacının kabulü olduğu açıktı ve bu bir değişim zorunluluğu yaratmaktaydı. Şimdiye kadar katılımcıların bu soruyu yanıtlamak için aldıkları en yaygın yaklaşım, mevcut bağlamda siyasi rollerinin eksikliğini açıklamaktır (Anna, 2015: 11). Afganistan'da siyasi partilerin rolü konusunda belirli zorluklar ve kısıtlamalar yaşanmıştır. Hamid Karzai'nin liderlik ettiği hükümetin kurduğu sistem, bireysel odaklıdır ve tüm güçler merkezîyetçi bir şekilde yönetilmektedir. Bu nedenle siyasi partilere görünür bir rol verilmesi konusunda belirli zorluklar mevcuttur. Modern toplumlarda ve demokratik sistemlerde siyasi partiler, demokrasinin gelişmesinin temel dayanaklarından biridir. Partiler, farklı ideolojilere, politikalara ve seçimlerde rekabet eden gruplara ev sahipliği yapar. Ancak Bonn Anlaşması'nın imzalanmasından bu yana siyasi partilere etkili bir rol verilmediği görülmektedir. Hükümet, partilerin aktif bir şekilde katılması için kolay bir yol sağlamamıştır. Geçmişte Afgan Milleti, Masavat İslami, Khalq gibi bazı eski cihat partileri ile ülkenin organize gösteriler, grevler, toplantılar ve diğer faaliyetler gibi farklı siyasi olaylarında pozisyon alan diğerleri vardı. Mevcut ortamda partilerden çok daha aktiftirler. Tarafların destekleyici bir rolü vardır. Partilerin rolü daha çok insanları siyasi olaylara teşvik etmektir. Örneğin bir olay meydana geldiğinde politikacılar harekete geçmek zorunda kaldığında toplantılar düzenlenir veya gösteriler yapılır ve partilerin üyeleri bunları politikacıları desteklemek için yapar. Ama bu, partiler için doğrudan bir rol değildir, bunda dolaylı ve destekleyici bir rolleri vardır. Artık taraflar önemli siyasi olaylar hakkında belirli bir pozisyon almamaktadırlar; Afgan politikacıların görevi, bu önemli konuları tartışmak ve bu konularda istişarelerde bulunmak için toplantılar yapmaktır.

Şu anda Afganistan'da partilerin bariz bir rolü yoktur ancak bazı partilerin bir rolü varsa bunun nedeni hükümetle yaptıkları yasa dışı anlaşmalardır. Partiler kendilerini güçlendirmeye çalışmaktadır fakat hükümet onların gelişimine kısıtlamalar getirmektedir. Bu nedenle genel olarak partiler Afganistan'da aktif değildir.

3.8.4. Partilerin Siyasi Profilleri

Partiye katılanların rolleri kavramıyla bağlantılı olarak siyasi profilleri, onları birbirinden ayıran belirli ideoloji, mesajlar ve politika önerileridir. Bunlar hâlâ geliştirilme sürecindedir ve ulusal ve uluslararası siyasi gözlemcilerin çeşitli partiler arasındaki mesajların ve politika gündemlerinin sınır bozucu benzerliği hakkında yorum yapması nadir değildir. Örneğin neredeyse tüm taraflar, (bir parti veya kurum olarak) bu konuları ele alma yollarını genişletmeden bir şekilde ulusal birlik, güvenlik, eğitim veya istihdam hakkında konuşmaktadır. Bazı görüşmelerde parti üyeleri, bireysel olarak kendi önerilerini ortaya koymuşlardır ancak bunlar partinin tamamı tarafından

paylaşılmamıştır. Bunları söyledikten sonra bu çalışma için partilerin sorularına verdikleri cevaplar daha yakından incelendiğinde son yıllarda gelişmiş gibi görünen parti profilleri arasında bazı açık farklılıklar vardır.

İdeolojideki farklılıklar yani partilerin temel siyasi ilkelerini yansıtan kilit meselelerdeki duruşlarıyla tanımlandığı şekliyle siyasi yönelimi Afgan partileri arasında tespit etmek zordur çünkü büyük ölçüde, yukarıda belirtildiği gibi, birçoğunun tanımlanmış, kolektif duruşu yoktur ve genellikle faaliyetlerine ideolojik bir konum atfetmektedirler. Bazı partiler, Batı demokrasilerinde ideolojik olarak farklılaşmış partilerin adlarını (liberal ve sosyal demokrat) almış olsalar da genellikle onları yabancı muadilleriyle kıyaslayacak çok az şey vardır. Bunun bir istisnası, ideolojik kimliğin temsilcilerinden biri tarafından ABD Demokrat Parti'si ile karşılaştırılan bir parti olan Afgan Milleti'dir. Politikası ve stratejisi, Amerikan demokratlarına yakın biçimde her sivilin temel gereksinimlerinin sağlanması yönündedir; örneğin sağlık tesislerine ihtiyaçları varsa onların bu ihtiyaçları sağlanmaya çalışılmaktadır. Karma bir ekonomi, sosyal adalet ve eşit bir şekilde bölünme istenmektedir. Liberal demokrasinin temel gereksinimleri sermayedir. Batılı bir partiyle karşılaştırılmaktan memnun olmasalar bile genel olarak tüm taraflar arasında devlet merkezli hizmet sunumu ve karma (tamamen serbest piyasa değil) bir ekonomi için bir tercih olma eğilimindedir (İbrahimi Far, 2015).

3.8.5. Parti Destek Üsleri

Partilerin kimliğinin kritik bir unsuru üyelikle ilgilidir. Afganistan'daki partiler hem Afganlar hem de uluslararası gözlemciler tarafından, bazı istisnalar dışında, etnik temelli ve öncelikle kendi gruplarının çıkarlarını desteklemekle ilgili olarak genelleştirilir. Bu, bazı Hazara ve Özbek ağırlıklı partiler için geçerlidir ancak bazıları yalnızca Hazara topluluklarının aksine Şii İslam'a odaklanarak monoetnik bir bileşimin ötesine geçmektedir. Bu, Tacik merkezli başlıca parti olan Jamiat için de genel olarak doğrudur ancak şu anda parti üyeleri hükümete destek veya karşı duruş konusunda birleştiremeye de örneğin liderliğinin önde gelen üyeleri güçlü bir şekilde konumlanmıştır. İki tarafta da tüm partiler, Hazara ve Özbek ağırlıklı partiler hariç, önemli ve yakın zamanda tüm etnik kökenleri temsil ettiklerini ve ulusal birliği desteklediklerini iddia etme eğilimindedir. Bu, üyelerin en az 22 eyalet gelmesi gerektiğini belirten 2009 parti yasası tarafından teşvik edilen ancak uygulanmayan bir duruştur. Bu iddia, partileri büyük ölçüde homojen üyelik kompozisyonlarına göre değerlendiren Afganlar tarafından nadiren ciddiye alınmaktadır (Anna, 2015).

Tablo 3: Bölgelere Göre Partilerin Yaklaşık Destek Üsleri

Küzey	Güney	Doğu	Batı	Merkez
-------	-------	------	------	--------

Tablo 3: Devamı

Jamiat	Hizb-i İslami	Dawat İslami	Afgan Millet	Wahdat İslami
Wahdat Mardum	Afghan Millat	Hizb-i İslami	Jamiat	Wahdat
Harakat		Afghan Millat	Wahdat Mardum	Mardum
Junbish			Wahdat İslami	Harakat
Kangara			Dawat İslami	
Hizb-i İslami				

Kaynak: Anna, 2015: 17.

Afganistan hükümetinin genel yaklaşımı, örneğin anayasa, parti kanunu ve parlamentonun usul kuralları aracılığıyla partilerin etnik yönelimlerini caydırmak olmuştur. Bu, partilerin kurum olarak sahip olabileceği yegâne uyum biçimlerinden birini ortadan kaldırma eğilimindedir. Belki de son zamanlarda tekil destek tabanları hakkında açıkça konuşmaktan daha rahat hâle gelen ve daha fazla sayıda parlamenter güvenliğe sahip olan Hazara partileri tarafından gösterilen bir şeydir. 2010'da önceki seçimlerden daha fazla sandalye bulunmaktaydı. Bu doğrudan bir neden-sonuç durumu değildir ancak kampanyaları stratejik olarak Hazara bölgeleriyle sınırlamak bu başarıya pekâlâ katkıda bulunmuş olabilir. Tarafların, diğer gruplarla soruna dayalı veya ideolojik köprüler kurmaya çalışma sürecinin öncesinde veya sürecin bir parçası olarak destek üslerinin bileşimini gerçekçi bir şekilde değerlendirmesine genel bir ihtiyaç vardır (Anna, 2015). Partilerin, destek üslerinin büyüklüğüne ilişkin tahminlerinde de gerçekçiliğe büyük ihtiyaç var. Genel olarak partiler, kesin üyelik rakamları verememekte veya iller genelindeki destek üslerinin boyutu hakkında konuşamamaktadır. Ayrıca bazı partiler, 'aktif üyeler' ve 'destekçiler' arasında bir ayrım yapsa da çoğu parti sahip oldukları desteğin kapsamını veya niteliğini bilmemektedir. Bazı partiler için 2009 tarihli Parti Yasası bunu biraz değiştirmiştir. 10.000 üye imza toplama zorunluluğuna uymak için aktif olarak üyelerin isim ve kimlik bilgilerini toplamışlardır. Ancak yeniden kayıt işlemi yalnızca 10.000 imza gerektirdiğinden taraflar bu rakamın üzerinde ve ötesinde destek kaydetmemiştir.

3.9. Kurumsal Çerçeveseler

Partilerin kimliği kavramıyla bağlantılı olan, onların iç kurumsal çerçeveleridir. Bunlar, partilerin iç işleyişini, yani etrafında parti faaliyetinin gerçekleştiği yapıları oluşturur. Bunları değerlendirirken taraflar içinde karar almanın doğasını belirlemek ve yapıların kişiliklere karşı mekanizmalara güvenmeyi kolaylaştırıp kolaylaştırmadığını tespit etmek mümkündür. Bu bölümde sırasıyla üç konu tartışılmaktadır:

1) Parti tüzükleri, kuralları ve yönetmelikleri

2) Parti yapıları

3) Parti prosedürleri (Mehrnews, 2013).

3.9.1. Parti Tüzüğü

Burada tüm partiler, temel önceliklerinin veya değerlerinin genel olarak belirtildiği yazılı anayasalara sahiptir. Çoğu, siyasi partiler yasasına uygun olarak İslami ilkelere bağlılıklarının belirtildiği bir ifadeyle başlar. Bazı anayasalar, partinin resmî yapısı ve liderlerin seçilme şekli de dâhil olmak üzere, partinin işleyiş biçimlerini detaylandırmaktadır. Partiye katılanların çoğunun sorulmadan anayasalarına atıfta bulunmaması, belki bunların daha çok arka planda kalan ve genel olarak partinin faaliyetleri üzerinde etkisi olmayan statik belgeler olarak ele alındığının bir göstergesidir. Bu aynı zamanda parti anayasalarının nadiren değiştirilme biçimine de yansımıştır ve bu hem Seçim Yasası'nın hem de parti yasasının çok yakın zamanda değiştirildiği bir bağlamdadır. Çünkü o zamanlar hâlâ cihat misyonu ve farklı hedefler vardır. Şu ana kadar anayasa iki kez değiştirilmiştir (partinin kurulduğu 1966 yılından bu yana). Gerekirse parti kongresinde güncellenecektir çünkü sadece kongre ona değişiklik getirebilmektedir (Subhekabul, 2020).

Anayasalar, partiler için işleyen belgeler değildir. Bu, stratejinin iç gelişimi hakkında konuşan birçok katılımcının ifadeleriyle biraz uyumsuz görünmektedir. Belki de görünüşte gerçekleşmekte olan örgütsel prosedürlerdir. Ayrıca ortalama bir üye için parti tüzüklerinin değiştirilmesine katkıda bulunmak için çok az fırsat vardır. Çoğu partinin yeni üyelerine katılım sırasında anayasanın kopyaları verilir ancak genellikle yapılabilecek herhangi bir değişikliğin dışında tutulmaktadır. Aynı derecede önemli olan, partilerin birçoğunun parti tüzüğünün hükümlerini ayrı parti kanunları, parti kuralları ve/veya parti düzenlemeleri şeklinde geliştirmedir. Bazı partilerin kendi iç seçim ve adaylık yasaları vardır ancak genel olarak durum böyle değildir. Tarafların hiçbirinin; parti yasaları, tüzükleri, yönetmelikleri ve parti yapı ve prosedürlerinin “kullanıcı dostu” bir şekilde sunulduğu yayınları ve/veya üye el kitapları bulunmamaktadır.

3.9.2. Parti Yapıları

Partilerin iç yapıları iki kategoriye ayrılabilir: Bunlar, partinin sırasıyla ulusal, il ve yerel düzeyde örgütlenme biçimini ve bunun içinde parti organlarının, parti yetkililerinin ve idari personelin farklılaşmasını içeren yatay yapılar ile iletişim, danışma ve raporlama mekanizmalarını içeren ulusal, bölgesel ve yerel düzey arasındaki dikey yapılardır. Arka plan ve destek temelindeki farklılıklarına rağmen Afgan partileri, 1970'ler ve 80'lerdeki PDPA hiziplerine gevşek bir şekilde dayanan benzer yatay yapılara sahiptir. Bunlar, parti tarafından yönetilen hiyerarşik bir konsey ve komite düzenlemesinden oluşur. Lider ve yürütme veya yüksek konseydir. Her üç ila beş yılda bir kilit kararların öncelikle liderlik seçimiyle ilgili alındığı bir parti kongresi düzenlenmektedir (Subhekabul, 2020).

3.9.3. Parti Prosedürleri ve Faaliyetleri

Partiler içindeki prosedürler, bir dereceye kadar örgütlenmeyi ifade etmektedir. Bunların varlığı, formül sistemlerin düzenli faaliyetler veya olaylarla başa çıkmak için nasıl tasarlandığına tanıklık etmektedir. Yerleşik demokrasilerdeki partiler, örneğin iç seçimler, parti içindeki liderlik pozisyonları için adaylıklar, parti içinde çatışma çözümü ve politika başlatma prosedürlerini takip etmektedir. Bu prosedürler, parti içinde şeffaflığı sağlamak için yazılıp kamuoyuna duyurulmaktadır. Afganistan'da, kısmen seçimler arasındaki faaliyetlerin genellikle asgari düzeyde olmasının bir sonucu olarak, çok az parti yazılı veya resmî prosedürlere sahiptir. Faaliyetler genellikle bir prosedür formatına göre değil, geçici olarak gerçekleşmektedir. Aşağıdaki tablo, Afgan partilerinin şu anda hem seçimlerde için hem de seçimler arasında uyguladıkları prosedürleri özetlemektedir. Ayrıca listelenen prosedürler ve düzenli faaliyetler arasında ayrım yapmaktadır.

Tablo 4: Afganistan`da Parti Prosedürleri ve Faaliyetleri

Prosedür/aktivite türü	Seçimler için	Seçimler Arasında
Strateji	Prosedürler: Az/hiç Faaliyetler: İllerin bölgelere ayrılması; adayları bölge başına bire indirmeye çalışmak, ancak çoğu zaman başarısız olmak; daha fazla sayıda aday ajan istihdam edilmiştir.	Prosedürler: Az/hiç Faaliyetler: Öncelikli olarak bir sonraki seçimlere odaklanılır, parti faaliyetleri veya sosyal yardım açısından çok az şey yapılır. Yeniden kayıtlarla ilgili faaliyetlerin olası istisnası-strateji, farklı illerde ofis sayısının artmasını içerir.

Tablo 4: Devamı

Bağış	Prosedürler: Yok Faaliyetler: Partinin yurt dışında yaşayan diaspora üyelerine güvenmek; iş adamlarına/zengin patronlara/liderlere güvenmek; daha zengin adaylar, daha fakir olanların kampanyaları için ödeme yapılmasına yardımcı olur; üyelik ücretlerinden çok az kaynak elde edilir	Prosedürler: Yok Faaliyetler: Diasporaya güvenmek Yurt dışında yaşayan parti üyeleri; iş adamlarına/zengin patronlara/liderlere güvenmek; daha zengin adaylar, daha fakir olanların kampanyaları için ödeme yapılmasına yardımcı olur; üyelik ücretlerinden çok az kaynak elde edilir.
Parti yetkilileri seçimi	Prosedürler: Hiçbiri özel olarak seçimler için değildir. Bir seçim kampanyasının başlamasından önceki aylarda sistematik olarak değildir, kongrede seçilen veya seçilen parti yetkilileridir.	Prosedürler: Bazı tarafların, yetkililerin yazılı şartnameleri vardır. Seçimler için özel olarak herhangi bir değişiklik olmaksızın her üç ila beş yılda bir parti kongresinde seçilecek veya seçilecektir. Faaliyetler: Bir kongrenin zamanında yapılıp yapılmaması büyük ölçüde parti finansmanına bağlı olsa da çoğu görevli, parti kongresindeki prosedüre göre seçilir.
Politika girişi ve katkı	Prosedürler: Az/hiç Faaliyetler: Açık bir süreç değil, büyük ölçüde liderlik konseyinin tartışmalarına dayanır. Bazı parti liderleri, seçimlerden önce aldıkları eğitimin bir sonucu olarak dış, uluslararası eğitimcilerin girdilerine daha açıktır.	Prosedürler: Az/hiç Faaliyetler: Seçimlere gelince, yukarıdan dikte edilen açık bir süreç değildir, büyük ölçüde liderlik konseyinin tartışmalarına dayalıdır. Örneğin üyelerin politika oluşturma sürecine erişimi yoktur, sadece talimatları alırlar.

Tablo 4: Devamı

Politika karar verme	Prosedürler: Yok Faaliyetler: Yukarıdaki gibi merkezî liderlik, özellikle seçimlerde partiye hangi adayların ve nasıl seçileceğine ilişkin kararları alır.	Prosedürler: Yok Faaliyetler: Liderlik konseyi altındaki herhangi bir üyenin çok az katılımı vardır. Örneğin politika sonuçlandığında üyeler politika belgelerine erişebilir.
İletişim	Prosedürler: Az/yok Faaliyetler: Liderler, genellikle seçimler arasında olduğundan daha fazla farklı alanları kişisel olarak ziyaret eder. İl personeli merkezle düzenli temas hâlinde. Halkla TV ve radyo aracılığıyla iletişim kurmak için daha fazla çaba gösterilir.	Prosedürler: Az/yok Faaliyetler: Özellikle önemli konular/olaylar etrafında düzenlenen bazı toplantılar vardır. Üretilen yayınlar, kaynak yetersizliği nedeniyle genellikle seyrek olmakla birlikte Hizb-i İslami'nin gazetesi en düzenli çıkan gazete gibi görünmektedir.
Hesap verebilirlik – finansal	Prosedürler: Yok Faaliyetler: Seçimler sırasında çok az mali sorumluluk düşünülür. Adaylara kampanyalar için para verilir (aday başına 2.000 ila 10.000 ABD doları arasında), ancak seçildikten sonra sadakatlerini sağlamanın hiçbir yolu yoktur. Fonlar, parti banka hesabından ziyade büyük ölçüde parti liderinden/zengin patronlardan gelir.	Prosedürler: Yok Faaliyetler: Çok az mali sorumluluk vardır. Çoğu liderin kişisel hesaplarından gelen parti fonlarının durumu hakkında parti içinde iletişim yok. Orta düzey komite başkanlarının mali özerkliği veya parti maliyesi hakkında bilgisi yoktur (ancak bu konudaki şikâyetlerini dile getirirler).

Tablo 4: Devamı

Hesap verebilirlik – politika	Prosedürler: Yok Aktiviteler: Yok. Seçimler politika tartışmaları etrafında yapılmaz. Seçimler sırasında verilen taahhütler, hizmet sunumu ve hükümetin işleyiş şeklini değiştirmeye yönelik fikirler etrafında toplanır ancak politika taahhütlerini içermez. Partiler ve adaylar, son seçildikleri dönemdeki politika performanslarını hesaba katmazlar.	Prosedürler: Yok Aktiviteler: Yok. Liderler, politika konusundaki konumlarından sorumlu tutulmazlar ve çok az sayıda politika pozisyonu belirlenir veya kamuya duyurulur. Basın toplantıları düzenlenmez ve kamuoyuna politika raporlaması için başka hiçbir prosedür uygulanmaz (bazı konferanslar ve/veya mitingler düzenlenir ancak genel olarak politika içeriği yoktur).
Parti adayı adaylığı	Prosedürler: Taraflar arasında farklı prosedürler uygulanır. Parti üyeleri il düzeyindeki ofise şahsen veya yazılı olarak başvurur ve başvurular daha sonra onay için merkezî düzeye sunulur. Bazı partiler bu prosedürleri açıklayan yazılı belgelere sahiptir, diğerleri bu konudaki parti kararlarını adaylara ağızdan ağıza iletir. Faaliyetler: Yazılı prosedürleri olanlar, yukarıda açıklananları takip etme eğilimindedir; Taraflardan bir katılımcıya göre bir parti üyesi prosedüre uymazsa partiden düşürülür. Bu düşmenin tam olarak nasıl veya hangi gerekçeyle gerçekleştiği yazılı prosedürlerde açıklanmamaktadır.	Yok

Kaynak: Anna, 2015.

Esasen, tarafların faaliyetlerini düzenledikleri çok az prosedür mevcuttur. Mevcut olanların çoğu, parti içindeki liderliğin veya seçim adaylarının belirlenmesiyle ilgilidir. Bu, belki de bunların en fazla anlaşmazlık potansiyeli taşıyan alanlar olduğunu gösterir. Bazı partiler, bu pozisyonları yazılı olarak açıklığa kavuşturmak için çaba harcıyıp, bunları parti üyelerine geniş çapta erişilebilir

hâle getirirken diğerleri, sadece daha yüksek liderlik seviyelerinde sahip oldukları birkaç prosedürü tasarlayıp paylaşıyor gibi görünmektedir. Prosedürlerin ne ölçüde izlendiği, büyük ölçüde liderliğe ve parti içindeki kişisel otoritesine bağlıdır. Seçici uygulama, tüm taraflar arasında ortak görünmektedir ve prosedürü takip etmeyenler için çok az sonuç vardır. Prosedürler, özellikle seçimler arasında, düzenli parti faaliyetlerinin seyrek olması nedeniyle az ve uzak kalmaktadır. Yukarıdaki tablodaki bilgilerle açıklandığı gibi parti faaliyetleri ve prosedürleri, seçimler veya parti kongre toplantıları sırasında daha tutarlı ve/veya yerleşik olma eğilimindedir. Taraflardan birinin belirttiği gibi kendisi hakkında bir soruya cevaben partinin seçimler arasındaki stratejisi, partinin bir sonraki cumhurbaşkanlığı seçimi için aday çıkarırken tüm çabasını sarf ediyor. Bu nedenle bu konu üzerinde çalışılıyor ve farklı illerde parti büroları açılıyor. Seçim yılları arasında bunları yapmak için çok az faaliyet veya prosedür var gibi görünüyor. Dikkate değer bir istisna, 2009 Taraflar Yasası kapsamında partilerin yeniden kaydedilmesi ihtiyacından kaynaklanan faaliyetlerdir. Ancak bu etkinlik odaklı yaklaşım, Aralık 2011'de yapılması planlanan 'Bonn 2' Konferansı'na hazırlık gibi diğer önemli zamanlarda parti katılımının teşvik edilmesinde kullanılabilmektedir (Qobadi, 2022: 63).

3.10. Parti Performansı

Partinin son yıllardaki performansı bir dizi farklı göstergeyle ölçülebilir. Bu değerlendirme, yalnızca seçimlerde kazanılan sandalyelere odaklanmanın aksine katılım ve temsil karşılaştırmasını desteklemektedir. Bunlar da sunulur ve tartışılır ancak onlardan önce gelen nitel analizle desteklenmesi gerekmektedir. 'Katılım', burada partilerin siyasi faaliyetlerine halkın ve/veya üyelerin katılımını aktif olarak teşvik etme ve kendilerinin katılan kurumlar olarak ne ölçüde aktif olduğu anlamında kullanılmaktadır. Devletin siyasi işlerinde aynı zamanda partilerin, özellikle kadınlarınkiler olmak üzere, çeşitli görüşleri ne ölçüde kapsadığını da yansıtır. 'Temsil', partilerin farklı siyasi arenalarda üyelerin ve kamuoyunun görüşlerini, çıkarlarını ve ihtiyaçlarını ne ölçüde dinlediğini ve desteklediğini belirtmek için kullanılır. Aynı zamanda tarafların ne ölçüde danıştığını, üyelere ve genel olarak halka ne ölçüde rapor verdiğini de yansıtır. Katılım ve temsil, bu bölümde öncelikle partilerin genel performansına göre ikinci olarak da seçimlerdeki performansına göre analiz edilmektedir (Qobadi, 2022).

3.10.1. Parti Performansı Genel

“Katılım” faktörüne göre partilerin günlük performanslarında büyük eksiklik vardır. Çoğunlukla ulusal düzeydeki partiler, devletin siyasi işlerine kurum olarak veya proaktif bir şekilde katılmamaktadır. Bazı gösteriler yapılar ancak bunlar genellikle tepkiseldir ve etnik olarak bölücü meselelere odaklanır. Birçoğu, toplu bir parti kararının bir sonucu olarak değil; bir liderin istemi temelinde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte ulusal düzeydeki ofisler, 2010 yılında yeniden kayıt sürecine aktif olarak katılmışlardır ve bu çabayı üstlenmeleri için ulusal ve il düzeyindeki farklı parti birimlerinin desteğini istemişlerdir. Pek çok parti, kadınların daha fazla katılımını teşvik edecek

mekanizmalara sahip değildir. Birkaçının partide üst düzey pozisyonlarda kadın üyeleri varken diğerleri (muhafazakâr, dinî bakış açısına sahip olanlar gibi) kadınların liderlik fikrini reddetmektedir.

İl düzeyinde parti katılım seviyesi genellikle gösterilerin düzenlenmesini içerir, ulusal düzeyde örgütlenenlere kıyasla gündeme getirilen konular oldukça yereldir (örneğin bir durumda Herat'ta bir parti özellikle sınır sorunlarıyla ilgili konularda gösteri yapmıştır). Ulusal düzeydeki gösterilere benzer şekilde il düzeyindeki etkinliklerde (kurumlar olarak partilerin aksine) önde gelen, belirli kişiler faaliyete öncülük eder. İl düzeyinde parti katılımı genellikle parti ofisi personeli ile il valisi arasındaki ilişkiye bağlıdır. Bir yönüyle bir il parti ofisi, mali açıdan neredeyse tamamen valinin bağışlarına bağlıdır ve faaliyetlerini mevcut fonlara dayalı olarak belirler. Yeniden kayıt işlemi sırasında taşra teşkilatlarının personeli, kimlik kartlarının ve üyelik bilgilerinin toplanması, harmanlanması ve Kabil'deki merkez ofislere geri gönderilmesinde aktif olarak yer alır. Azınlık katılımı açısından, genel olarak, il düzeyinde kadınların katılımı ulusal düzeye göre çok daha azdır ancak devlet üniversitelerinin bulunduğu şehirlerde partiler genellikle öğrencilere yurt sağlar ve düzenli toplantılar ve seminerler yoluyla öğrencilerin siyasi katılımlarını teşvik eder.

Bu değerlendirmedeki birçok parti, yerel düzeyde parti üyeliğini artırmanın bir yolu olarak yerel şûralar ve yaşlılarla bağlantı kurma ihtiyacını dile getirmiştir. Örneğin Paiwand-e-Milli, İsmaili toplulukları içinde geniş bir bağlantı ağına sahiptir ve aynı şey ülkenin güneyinde ve doğusunda kendi toplulukları içinde bulunan Hizb-i İslami ve Afgan Milleti için de söylenebilir. İlgili destek grupları genel olarak doğrudan parti üyeliğine dayanmaz ve daha çok bu alanlarda yerel seçkinler arasında etkiyi genişletmenin bir yoludur. Menfaat temsiliinde partilerin genel günlük performanslarında boşluklar vardır. Ulusal düzeyde parti liderleri veya parti milletvekilleri, partinin çıkarları hakkında kamuoyu önünde konuşmazlar. Kolektif kurumları değil, bunun yerine coğrafi seçim bölgeleri veya etnik gruplarla ilgili sorunları gündeme getirmektedirler. Bunlar, bazı durumlarda, özellikle etnik olarak daha homojen partilerle ilgili olanlarda, parti çıkarlarıyla örtüşmektedir. Ama hiçbir parti, bütün bir etnik grubun çıkarlarını temsil etmez. Parti belgelerine ve politika pozisyonlarına (varsa) nadiren atıfta bulunulur ve üyelerin parti performansı hakkında rapor vermeleri için çok az mekanizma vardır (Roy, 2003: 7).

İl düzeyinde parti ofisleri, ulusal düzeydeki genel merkezin alt-ulusal temsilcileri ve daha spesifik olarak liderliğin temsilcileri olarak işlev görmektedir. İl üyelerinin çıkarlarının temsili açısından çok az şey vardır ve bu nedenle bu düzeydeki partiler, il kaygılarının parti genel merkezine iletilmesi için nadiren kanal görevi görmektedir. Bir dizi farklı partiden il düzeyindeki katılımcılara göre parti, karar alma süreçlerinde kendilerine danışmamakta ve genellikle onları politika oluşturma dışında tutmaktadır. Bu dışlama, parti hiyerarşilerinde merkezî karar alma organlarından çok uzak olan yerel düzeyde daha da belirgindir. Gerçekleşen herhangi bir yerel temsil, resmî parti bağlantıları olan veya olmayan ilçe ve köy yaşlılarıyla toplantılar yoluyla gerçekleştirilir.

Yukarıda belirtildiği gibi yerel istişarelerin yürütüldüğü belirli bir yapıya sahip olan Afgan Milleti dışında yerel liderlerle toplantılar genellikle geçici olarak yapılır. Sorunu daha da karmaşık hâle getiren şey, bu çalışmaya katılan parti katılımcılarına göre yerel düzeyde vatandaşlar arasında partilerle ilişki kurma ve bir partiyle veya başka bir partiyle bağlantı kurma konusunda genellikle isteksiz olmalarıdır.

Tablo 5: Parti Performansı – Genel Özet Tablosu

	Ulusal	İl	Yerel
Katılım	• Ulusal düzeyde siyasi işlere halkın katılımı çok az parti tarafından teşvik edilmektedir. • Bazı gösteriler düzenlenir ancak genellikle proaktif değil reaktiftir. • 2009/2010 kayıt yenileme sürecinde katılım arttı. • Merkez komitelerinde kadınlar da dâhil olmak üzere bazı partiler proaktiftir.	• Partiler il düzeyinde bazı gösteriler yaptılar. • Tarafların il düzeyinde katılımı, ilgili kişiliklere bağlıdır. • İl müdürlükleri kayıt yenileme sürecine çok dâhil oldular. • Kadınlar çok daha az dâhil edildi (Kabil eyaleti hariç).	• Yerel şûraları ve yaşlıları dâhil etmek için partiler arasında genel bir endişe vardır. • Yerel katılım doğrudan parti üyeliğine bağlı değildir. • Partilerin yerel liderlerle etkileşimi tarafından belirlenir. • Kadınlar parti faaliyetlerine çok az dâhil edilir veya hiç dâhil edilmez.

Tablo 5: Devamı

Temsil	• Milletvekillerinin veya parti liderlerinin konuşmalarında çıkar temsili belirtilir ancak bunlar normalde etnik grupların veya coğrafi seçim bölgelerinin çıkarlarına odaklanır. • Taraflar nadiren parti politikası kararlarına veya belgelerine (parti manifestosu gibi) atıfta bulunarak parti politikası pozisyonlarını temsil ederler. • Politikayla ilgili karar verme sürecinde parti liderliği, eğer varsa kendi çevrelerinin dışındaki çok az üyeye danışır. • Performansı raporlamak için birkaç mekanizma vardır.	• İl müdürlükleri, il parti üyelerinin çıkarlarını temsil etmekten ziyade partiyi yerel düzeyde temsil eder. • Büronun etkinliği ve faaliyetleri genellikle vali ile olan ilişkisine bağlıdır. • Ulusal düzeyde olduğu gibi taraflar, nadiren kararlara veya belgelere ilişkin politika pozisyonlarını temsil ederler. • Politikada il düzeyindeki parti üyelerine danışılmaz. • Karar verme. • Performansı raporlamak için hiçbir mekanizma yoktur.	• Temsil, parti bağlantıları olan veya olmayan yerel seçkinler aracılığıyla gerçekleşir. • İnsanlar genellikle tarafları ifşa etmeye isteksiz olduklarından yerel düzeyde parti temsilcileriyle ilişki kurma konusunda isteksizlik vardır. • Ulusal düzeyde olduğu gibi taraflar, nadiren kararlara veya belgelere ilişkin politika pozisyonları belirler. • Politikaya karar verme sürecinde yerel düzeyde hiçbir parti üyesine danışılmaz • Performansa ilişkin raporlama mekanizmaları mevcut değildir.
--------	--	---	--

Katılım konusunda partilerin seçimlerdeki performansı partilere göre büyük farklılıklar gösteriyordu ancak bazı durumlarda 2010'da 2005'e göre belirgin şekilde daha iyiydi. Ülke genelinde katılım 2010'da çok daha düşük olmasına rağmen partiler, -özellikle de etnik grupları temsil eden Hazara ve Özbek baskın partiler- seçimleri il düzeyinde alenen teşvik ederek ve sınırlı sayıda yüksek düzeyde duyurulan partiyi seçerek önemli seçmen katılımını teşvik etti. 2010'da partiler, seçmenleri teşvik etmeye yönelik kampanyalara 2005'tekinden çok daha fazlasını harcadılar. Çoğunlukla parti belgelerine kampanyalarda atıfta bulunulmamıştır ancak bazı eski partiler, onları tanımlamak için seçtikleri adayların posterlerinde iyi bilinen sloganlarını kullanmışlardır. Özellikle bu adaylar kaydedilmemişse de IEC ve oy pusulasında parti adı ile birliktedir. Hiçbir partinin seçimlerden önce seçmen kaydını teşvik etmek için ulusal, il veya yerel kampanyaları yoktu (Roy, 2003).

Genel olarak il düzeyindeki parti teşkilatları, 2010 yılında il merkezlerinde parti adaylarını halka tanıtmaya aracı olarak benimsenen kapı kapı dolaşmalar ve mitingler veya toplantılar da dâhil olmak üzere daha organize kampanyalar yürütmüştür.

3.11. Diğer Siyasi Aktörlerle Parti İlişkileri

Partileri Afganistan'ın dış siyasi bağlamı içinde konumlandıklarından bu bağlamdaki diğer aktörlere ilişkin konumlarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Partilerin birbirleriyle ilişkilerinin bir akışkanlık, değişken bağlılık ve şiddet geçmişi vardır ve 2001 sonrası dönemde siyasi partiler arasındaki ilişkiler çoğunlukla barışçıl olsa da kalıcı ittifakların oluşumuna karşı bir eğilim devam etmektedir. Yeni yasaya göre kayıtlı taraf sayısı (38) dikkate alındığında bu sorundur. Özellikle 2010 seçimlerinden sonra partilerin diğer aktörlerle ilişkileri de önemlidir.

3.12. Partiler Arası İlişkiler

Afganistan'daki partiler ve özellikle daha küçük, daha yeni kurulmuş olanlar; sıklıkla ayrı siyasi oluşumlar olarak durmanın dezavantajlarını kabul ederler ve ortak bir zemin belirlenirse üzerinde çalışılacak bir şey olarak diğer partilerle koalisyona atıfta bulunurlar. Bununla birlikte bu olasılık genellikle belirsizdir ve buna doğru ilerleme çabaları, uzun yıllardır süregelen 'tartışmalar' açısından tanımlanmaktadır. Bu endişelere rağmen, çok farklı gruplar arasında paylaşılan taraflar için önemli olan bir dizi kilit konu vardır. Bu 'ortak çıkar sorunları', bu değerlendirme için yapılan görüşmelerde açıkça görülmektedir ve geniş bir kolektif kaygılar yelpazesini yansıtmaktadır. Bir parti, örneğin sınırı geçen petrol tankerlerine son zamanlarda İran'ın uyguladığı ambargo konusunda Herat'ta bir gösteri düzenlemişti. Bölgedeki partinin önde gelen bir üyesi tarafından yönetilen bu gösteri iyi organize edilmiş ve barışçıldır.⁸ Aynı partinin farklı coğrafi bölgelerdeki diğer üyeleri tarafından yapılan görüşmelerde de bahsedilmiş ve parti içindeki iletişimin kapsamını ortaya koymuştur. Bununla birlikte görüşülen üyelerin bilmediği şey, başka bir partinin de aynı konuda Kabil'de bir gösteri düzenlediği idi. Daha yaygın bir örnek, seçim sisteminde değişiklik yapma meselesidir. Bu konu, yukarıda belirtildiği gibi çoğunlukla Vahdat partileri hariç partilerin siyasi aktörler olarak daha fazla tanınmasına izin veren bir sistemden yana olan katılımcılardan yoğun şikâyetlere neden olmuştur. Aynı zamanda taraflar arasında üzerinde anlaşmaya varılmış bir alternatifin olmaması, önde gelen liderleri önerilen değişiklik konusunda ikna etme ihtiyacı ve yürütme güçlerinden yaratacağı potansiyel muhalefet nedeniyle bu konu daha karmaşıktır. Yine de meselelere dayalı bir ittifakı teşvik etmenin bir yolu olarak benimsenebilecek ortak bir çıkar olmaya devam etmektedir (Anna, 2015).

⁸ Bu üye aynı zamanda ECC tarafından diskalifiye edilen ve Özel Mahkeme'ye şikâyetle bulunma sürecinde olan bir seçim adayydı. Bu nedenle bu gösteri muhtemelen bireyin bölgeye dayalı desteğinin boyutunu göstermenin bir yolu olarak da işlev gördü. Bununla birlikte, diğer parti üyelerinin kendisine sorulmadan gösteri hakkında konuşmaları ve bunu bir parti olayı olarak adlandırmaları, bunun aynı zamanda önemli bir konu etrafında toplanmada kolektif parti gücünü sergilemenin bir yolu olduğunu göstermektedir.

Bir "koalisyon" fikri hâlâ yıldırııcıdır ve engellerle doludur. Diğer taraflarla çalışma olasılığı konusunda çoğu taraftan kesinlikle bir ilgi mevcuttur ancak bugüne kadar bunu yapabilecekleri mekanizma eksik kalmıştır.

Tüm alıntılarda (ve daha genel olarak görüşmelerde) katılımcılar, 'koalisyonlara' atıfta bulunur ancak 'iş birliği' -belki de tek bir konuyu teşvik etmek için kısa vadeli ittifaklar- daha pratik bir teşvik biçimini tanımlamak için kullanılabilir. Partiler arası ilişkilerin başlangıcı, Dari'de bu İngilizce terimler için farklı kelimeler vardır -sırasıyla koalisyon ve iş birliği için Ehtelaf ve Tahawon- ancak bu çalışma için yapılan görüşmeler sırasında (Ehtelaf'ın daha yaygın olarak kullanıldığı) iki terim arasında net bir ayrım yapılmamıştır. Bu iki terim arasındaki farkın açıklığa kavuşturulması, iş birliğinin "koalisyon" tarafından ima edildiği kadar göz korkutucu bir olasılık olmadığını göstermenin bir yolu olarak taraflara verilen eğitimde yapılabilir.

2003'ten beri farklı biçimlerde var olan resmî bir koalisyon, 13 'yeni demokratik' partinin ittifakı olarak başlayan Ulusal Demokratik Cephe'dir (Anna, 2015: 7). Yazılı bir anayasası ve dönüşümlü liderliği vardır. 2009'dan bu yana üç parti, kendi ayrı ittifaklarını oluşturmak için gruptan ayrılmıştır. Ne asıl grup ne de daha küçük olan ayrılıkçı grup, Adalet Bakanlığı'na resmî olarak kayıt yaptırmamış ve partilerin hiçbir bireysel örgütler olarak bir milletvekili seçmeyi başaramamıştır. Bu nedenle bu değerlendirme için hedef olarak seçilmemişlerdir. Bununla birlikte 10 partinin ittifakı toplanmaya devam etmektedir ancak meseleleri gündeme getirmek veya varlığına dair kamuoyunu bilinçlendirmek için çok az mekanizmaya sahiptir.

2009'dan ve cumhurbaşkanlığı seçimleri için yürüttüğü başarısız kampanyadan bu yana Dr. Abdullah Abdullah, Karzai hükümetine muhalefetin zeminini oluşturmak amacıyla 'Umut ve Değişim Koalisyonu'nu kurmuştur. Bu koalisyon hem bir koalisyon hem de kendi başına bir siyasi parti olarak tanımlanmıştır ancak yeni yasada kayıtlı değildir ve rolünü muhalefet odaklı partileri ve grupları birleştirmenin bir yolu olarak tanımlıyor gibi görünmektedir. Milletvekilleri öncelikle kendilerini Umut ve Değişim ile ilişkilendirmekten ama başka partilerin üyeleri olarak bazıları bu koalisyonu parti olarak desteklemekten bahsetmektedir. Bu nedenle koalisyon bu çalışmada yer alan 21 partiden biri olarak seçilmemiştir.

3.13. Partiler ve Milletvekilleri Arasındaki İlişkiler

Partilerin seçim adaylarıyla bağlantısı, özellikle bu adaylar mecliste bir sandalye kazanmada başarılı olduklarında, kolay değildir. Kazanan adaylar genellikle birden fazla parti tarafından talep edilir ve başarılı olduklarında yeni milletvekilleri sıklıkla siyasi partilerle bağlarını reddeder. Bir parti lideri, seçimde bir sandalye kazanan bir adayı desteklediğini ancak daha sonra kendisini bağımsız bir milletvekili olarak parlamentoya tanıttığını anlatmıştır. İlginç bir şekilde her iki durumda da bu, erkek adayların parti bağlantılarının geçmişte iyi bilinmesinin ve dolayısıyla gizlemenin veya değiştirmenin daha zor olmasının bir sonucu olarak kadın adaylar arasında erkeklere

göre daha sık görülmektedir.⁹ Partilerin parlamentoda resmî bir varlığı olmadığı için bu milletvekilleriyle bağlantıları sürdürmek artık zor bir görev olacaktır.

Buradaki sorun, yine milletvekillerinin meclise girdikten sonra parti bağlantılarını sürdürmeleri için teşviklerin olmamasıyla ilgili görünmektedir. Milletvekillerinin seçimde parti tarafından sağlanan olanaklara artık 'ihtiyaç duymamaları' ve yukarıda açıklandığı gibi parti bağlılığını gizleme veya belirsiz bir pozisyon tutma teşvikleri çok yüksek olabilir. Resmî olarak parlamentonun şu anki yapılanma şekli açısından partiyi korumanın çok az faydası var gibi görünmektedir. Bu durumda partilerin, partiye sadık ve bağlı kalan milletvekillerini çekmek için başka yollar oluşturması gerekecektir. Bazı durumlarda partiler, seçim sırasında sorunu öngörmüş ve sadık kalacak adaylar ortaya koymaya çalışmışlardır. 2005, partiye bağlılığın bir göstergesini içeriyordu. Bazıları, seçimlerden önce MOJ'a yeniden kaydolmuş olsalardı, oy pusulasında görünecek olan resmî, halka açık bir üyelik eksikliği göz önüne alındığında, adaylardan parti üyeliklerinin dâhili kanıtı olarak resmî formları yazılı olarak doldurmalarını isterdi (Da.Azadiradio, 2012). Siyasi partiler, bireysel milletvekillerini partiye çekmek için maddi olmayan bir teşvik kaynağı bulamadıkça lider olmayan milletvekillerini partiye bağlı tutmak zor olmaya devam edecektir (Arash, 2019). Bir öneri, bağımsız milletvekillerinin kolayca erişemeyeceği şekilde parti milletvekillerine kamuoyu hakkında eğitim ve güvenilir bilgi sağlanması olabilir. Örneğin kamuoyu yoklamaları veya odak grupları aracılığıyla elde edilen bilgiler, genel kurul konuşmalarında faydalı olabilir ve parti milletvekillerini uzmanlıkları ve gerçeklere dayalı ifadeleri açısından ayırabilir. Bunlar, politikacılar için çok az ampirik bilginin mevcut olduğu veya politikacılar tarafından kullanıldığı bir parlamentoda özellikle dikkate değer olacaktır. Ayrıca her genel kurul oturumu uluslararası bağış kuruluşları için yazıya dökülüp tercüme edildiğinden bu kuruluşların yurt dışı gezilerinin en yararlı olabileceği milletvekillerini daha büyük bir anlayışla seçmelerinin bir yolu olabilir. Finansal ödüllerle karşılaştırıldığında ancak bu, partilerin parti önceliklerine sadık kalma konusunda daha fazla teşvike sahip seçkin bir temsilciler grubu oluşturmaya başlamasının bir yolu olacaktır.

3.14. Partiler ve Parlamento Grupları (PG'ler) Arasındaki İlişki

Parlamentonun her iki kanadında da soruna dayalı blokların oluşumunu teşvik etmenin bir aracı olarak parlamento iç tüzüğüne dâhil edilen parlamento grupları 2006 yılında kurulmuştur (Assembly, 2006: 12). Başlangıçta 'siyasi gruplar' olarak adlandırılanlar, siyasi partilerle bir bağlantı göstermemek için yeniden adlandırıldılar (başlangıçta parlamentodaki partilerin öncüleri olarak tasarlanmış olmalarına rağmen). Kısıtlayıcı kurallar, bu grupların oluşumunu yasakladı; etnik, bölgesel, dilsel ya da dinsel çizgideydi ve bir grup oluşturmak için en az 21 üyeye ihtiyaç olduğunu

⁹ Erkek adaylar, büyük ölçüde toplumda genç erkekler olarak saygı görmenin zorluğundan dolayı kadın meslektaşlarından ortalama olarak daha yaşlı olma eğilimindedir. Parlamentoda kadınlara ayrılmış koltuk sistemi (68 sandalye kadınlara ayrılmıştır) aynı zamanda daha genç kadın adayların sandalye kazanabilmelerine de katkıda bulunmaktadır.

belirtti. Liderlik mücadeleleri ve bağlayıcı konuların veya platformların yokluğu nedeniyle çok az grup üye oluşturup sürdürebildi.

Bu değerlendirmede, bazı katılımcılar mecliste bir kez meclis gruplarının oluşturulmasının gerekliliğinden bahsetmişler ve bunun için çaba sarf edildiğini belirtmişlerdir. Bunlardan en yakınları, bir parlamenter grup oluşturmaya yönelik somut bir plan açıklayan Mahaz-e Milli'ye yanıt verenler arasındaydı. Bu muhtemelen liderin oğlu Sayed Hamid Geylani'nin görev süresi boyunca Meshrano Jirga'da (Ulusal Meclis'in üst kanadı) çok büyük bir parlamento grubu oluşturabilmesiyle ilgilidir. Diğerleri, belki de Özel Mahkeme'nin dolandırıcılık soruşturmalarının neden olduğu belirsizlik nedeniyle ve belki de bu bilgiyi gizli tutma isteğinin bir sonucu olarak PG'ler için planlar hakkında ayrıntı vermek konusunda daha isteksizdi. Bazı partilerin bu aşamada meclis gruplarının kurulmasına yönelik planları yoktu. Bununla birlikte yeni parlamentoda daha fazla sayıda parti temsilcisi bulunduğu göz önüne alındığında meclis grupları oluşturmak 2005'tekinden daha kolay olabilir. Milletvekilleri ve partiler, artık diğer siyasi aktörlerin grup oluşumunu bozma ve engelleme girişimlerinin daha fazla farkındalar ve bu nedenle bağımsız statülerini korumaya çalışan milletvekilleriyle başa çıkmak için daha hazırlıklılar. Bu grupların oluşturulma biçimlerini sınırlandıran kısıtlamalara rağmen tarafların yasama organındaki varlıklarını güçlendirebilecekleri potansiyel olarak yararlı bir mekanizma sağlamaktadır.

Partiler ve PG'ler (Kalıcı Yer Gözetimi) (Persistent Ground Surveillance) arasındaki ilişkiyi güçlendirmek için bir kazan-kazan durumu yaratmak önemlidir. Sorulması gereken sorular şunlardır: PG'yi daha güçlü ve daha iyi işler hâle getiren PG'ye taraflar ne katkıda bulunabilir? Taraflar, PG ile daha iyi ilişkiler kurarak nasıl daha güçlü hâle gelebilir? Daha fazla araştırma için olası alanlar, tarafların politika başlatma, politika araştırma ve politika geliştirme, politika oluşturma ve politika kararlarında PG'ye katılma rolü olabilir. Sorumlulukların bu şekilde dağıtılması hem partinin hem de PG'nin daha aktif ve daha görünür olmasına, her ikisinin de ulusal gündem belirleme ve politika oluşturmada daha güçlü bir etkiye sahip olmasına izin verebilir.

3.15. Partiler ve Parlamento İlişkisi

Afgan partileri ile Wolesi Jirga arasındaki ilişki doğrudan veya resmi değildir ve partinin büyüklüğüne veya etkisine, parti liderinin bir milletvekili olarak varlığına ve diğer seçilmiş milletvekilleri ile parti lideri arasındaki ilişkiye bağlıdır. Taliban sonrası ilk parlamentonun başlangıcında partilerin konuşulması tabu bir konu olarak kabul edildiğinde bu, bazı milletvekilleri tarafından 'dış partilerle bağlantıları' olarak kabul edildi ancak bunlar parlamentonun işleyişinden ayrı varlıklar olarak kabul edildi ve çok azı kendilerini parti temsilcileri olarak sınıflandırdı (Wordsworth, 2007: 20-21). 2005 seçimleri sırasında oy pusulalarının adayın parti üyeliğine yer vermemesi de buna katkıda bulundu. Bununla birlikte ilk parlamento devam ederken partilerin gayriresmî etkisi ve partiler arasındaki bağlantılar daha net hâle geldi. Bu, partilerin kurumsal olarak

güçlendiği ya da milletvekillerinin partilere daha güvenilir ve açık bir şekilde bağlı hâle geldiği anlamına gelmiyor ancak partilerin meclis grubu ve dış destekçileri arasında kademeli bir asimilasyon meydana geldiğini gösteriyordu. Belirgin hâle gelen bir başka ilginç dinamik de bir milletvekilinin, seçildikten sonra parti içinde mutlaka bir birey olarak statüsünün yükselmediği ancak parti yapıları içinde değil (zaten parti lideri olan milletvekilleri hariç). Belirli bir partinin milletvekilleri içinde mutlak liderden genel sıradan parti üyesine kadar tam bir parti otoritesi yelpazesini tespit etmek mümkündü. 2010'un başlarında ikinci kategorinin hoşnutsuz üyeleri, özellikle parti liderleri ve yürütme üyeleri arasında kapalı kapılar ardında yapılan anlaşmalara tepki olarak, parti içindeki eşitsizlikler hakkında giderek daha fazla ses çıkarmaya başladılar. Tüm milletvekillerinin seçilmiş olması, siyasi otoritenin eşitlenmesine katkıda bulunmamış ve bir dizi eğitilmiş eski parti destekçisinin parti bağlantılarını feshetmeye hazır olmasına neden olmuş gibi görünüyordu.

2010 milletvekili seçimlerinde partiler, 2009 Partiler Kanunu'nda belirlenen yeniden kayıt işlemlerini tamamlamış olmaları koşuluyla partinin resmî temsilcisi olarak aday gösterebilmişlerdir. Zamanında sadece beş kişi kayıt yaptırabilmiş olsa da bu hareket partiler tarafından memnuniyetle karşılandı ve partinin genelinde kampanyalarda faaliyetler daha açık ve uyumluydu. Tüm görüşmelerde parti temsilcileri için meclis sandalyelerinin değeri açıkça belirtilmişti ve birçok katılımcı doğrudan hükümetteki güç veya nüfuzla ilgiliydi. Hangi şekilde verildiği göz önüne alındığında parlamento, beş yıl önce yürütmeye karşı duramayacak kadar zayıf bir yasama organıydı; bu görüşün ağırlığı göz ardı edilmemelidir (OSCE, 2010).

3.16. Partiler ve IEC/ECC Arasındaki İlişki

Partilerin seçim sisteminde tanımlanmış veya resmî bir rolü olmadığından Afganistan'ın iki temel seçim kurumu karşısındaki rolleri belirsizliğini korumaktadır. Partilerin ve Bağımsız Seçim Komisyonu'nun (IEC) veya Seçim Şikâyetleri Komisyonu'nun (ECC) seçim süreçlerini teşvik etmek için birlikte çalışabileceği çok az resmî mekanizma mevcuttur. 2010'da taraflar, IEC web sitesinde bulunan bir formu göndererek parti temsilcilerini ve gözlemcilerini kaydedebilirlerdi (NDI, 2010). Ayrıca sitede partiler için yayınlanmış seçim davranış kuralları da vardı. Kayıtlı taraflarca ECC'ye resmî şikâyetler yapılabilir. Ancak bunun ötesinde seçim veya sayım döneminde çok az iş birliği gerçekleşti. Yukarıda açıklandığı gibi birçok partinin bu organlar hakkındaki görüşleri, kazandıkları veya kaybettikleri sandalye sayısından etkilenmektedir. Daha fazla iş birliği için önemli bir alan vardır. Seçimler arasında seçim organlarına çok az uluslararası finansman veya teknik destek sağlanmakta, bu da önemli ölçüde hareketsizliğe ve personel kaybına neden olmaktadır. Ancak partiler bir araya geldiklerinde ülke genelinde büyük bir etkiye sahiplerdir ve (onlara göre) boş zamanlarında parti çıkarları için çalışmak isteyen birçok gönüllü vardır. Bu insan kaynaklarının yurttaşlık eğitimini teşvik etmek için bir araç olarak kullanılması, sandıklar arasında seçim organlarını teşvik etmenin bir yolu olabilir; aynı zamanda kendi partileri için daha fazla kamu desteği

almaları olasılığı partileri bu ara dönemlerde aktif kalmaya teşvik etmenin bir yolu olabilir. Bu potansiyel olarak resmîleştirilebilir veya uygun bir sertifika ile ulaşılabilecek ikinci bir seviye olarak yeni kayıt sürecine dâhil edilebilir. Seçim organları ve partiler arasında daha yüksek düzeyde koordinasyonu teşvik etmek için yararlanılabilecek önemli bir insan kaynakları havuzu bulunmaktadır.

Ayrıca IEC gibi seçim yönetim organları EMB'ler'in, artık seçim döngüsü yaklaşımı içinde rolleri ve sorumlulukları olduğu uluslararası olarak kabul edilmektedir. Bu, seçimleri bir olay olarak değil, dörtten beşe gerçekleştirilecek kritik işlevleri içeren bir süreç olarak ele almaktadır. Seçim döngüsü yaklaşımındaki başlıca paydaşlar siyasi partilerdir. Artık artan sayıda ülkede EMB'ler ve siyasi partiler arasında irtibat mekanizmaları oluşturulmaktadır. Bu tür mekanizmaların oluşturulması, Mart 2011'de Gaborone'de düzenlenen uluslararası küresel seçim organizasyonu forumu sırasında şiddetle tavsiye edildi. Bu, Afganistan'daki partiler ve IEC arasındaki koordinasyon seviyelerinin iyileştirilmesi için bir model olabilir.

3.17. Partiler ve Yönetici Arasındaki İlişki

Şu anda birkaç partinin yürütme ile daha doğrusu başkan ile gergin bir ilişkisi vardır. Kabine, öncelikle farklı etnik gruplarla stratejik bağlantıları için seçilen bireylerden oluşur ve bu nedenle birleşik, hükümet yanlısı bir blok veya parti olarak mevcut değildir. Bazı partilerin yürütmenin belirli üyeleriyle yakın ilişkileri olsa da tüm taraflar arasında hükümetin partilere karşı tutumu konusunda önemli bir memnuniyetsizlik vardır ve buna başkanın aktif haklarından mahrum bırakıldığı hissi eşlik etmektedir. Örneğin Afgan Milleti, Dawat İslami ve Cumhuriyetçi Parti gibi çeşitli partilerin önemli destek tabanları vardır ve temelde başkanlık sistemine karşı değildirler. Bununla birlikte kendilerini sistemin kurbanları olarak görmektedirler ve hükümet tarafından kendilerine dayatılan kısıtlamaların bir sonucu olarak güçlü siyasi faaliyetten acizdirler. Hazara ve Özbek partilerinin liderliği, 2009 seçimleri öncesinde cumhurbaşkanı ile yakın ittifaklar kurmuştur ancak Hazara partileri, cumhurbaşkanının seçim sırasında verilen sözleri yerine getirme taahhüdünde bulunmadığını algılayınca kısa sürede soğumuştur. Anwari'nin Harakat'ı, bunun yerine Abdullah'ı desteklemeye karar vermiştir ve Hazara partileri içindeki orta düzeydeki önemli sesler de önde gelen bir iş adamı ve entelektüel olan Sayed Ali Kazimi de dâhil olmak üzere Karzai'nin desteklenmesine temelden karşıdır. Yeni parlamentoda daha fazla parti temsilcisi olduğu düşünüldüğünde cumhurbaşkanı ile partiler arasındaki ilişkilerin yeni parlamentoda giderek daha karmaşık hâle gelmesi muhtemeldir. Partiler ve yürütme arasında resmî bir bağlantı, Adalet Bakanlığındaki sosyal kuruluşlar ve siyasi partiler koordinasyon, inceleme ve kayıt ofisi (veya 'Koordinasyon Ofisi') şeklinde mevcuttur. Taraf yasası ve ilgili kayıt yönetmeliği, tarafların bu ofise kaydolmasını gerektirir; taraflar, genellikle denetlediği süreç hakkında olumlu bir görüşe sahip değildir ve birçok durumda kendilerini devlet tarafından ayrımcılığa uğrayan bir kişi olarak görürler. Yönetici içindeki pozisyonunun bir sonucudur (Aqajary ve Karimi, 2013).

3.18. Partiler ve Sivil Toplum İlişkisi

Demokratik toplumlarda siyasi partiler ve sivil toplumun farklı rolleri vardır. Ancak Afganistan'da bu ayrım, bu raporda daha önce tartışıldığı gibi partiler tarafından üstlenilen resmî bir siyasi rolün görece eksikliğinden dolayı o kadar net değildir. Birçoğunun taraflarla gayriresmî bağlantıları olmasına rağmen Afgan STK'ları, tarafsızlık görüntüsünü korumaya çalışır ve bu nedenle taraflarla kolayca ilişki kurmazlar. Birçok ülkede STK'lar ve taraflar, birbirine bağımlıdır ve birbirleriyle önemli derecede koordinasyona sahiptir ve şu anda Afganistan'da olduğundan çok daha büyük ölçüdedir. Daha fazla eşgüdümün Afgan partileri için özellikle yararlı olabileceği bir örgüt, Afganistan'ın başlıca seçim gözlemcisi ve ülkenin en büyük yerel izleme örgütü olan Afganistan Hür ve Adil Seçimler Vakfı'dır (FEFA) (IPCC, 2005).

Bunun: farkındalık eksikliği, STK'ları küçümseme veya yardıma ya da tavsiyeye ihtiyaç duyulmadığı algısı da dâhil olmak üzere birçok nedeni olabilir. Yine de FEFA önemli konularda (örneğin parti finansmanı, seçmen kayıt süreci ve dolandırıcılık gibi) Dari, Peştuca ve İngilizce olarak bazı yararlı araştırmalar üretmiştir.

3.19. Afganistan'da Siyasi Partilerin Taliban ile İlişkisi

3.19.1. Taliban'ın Büyümesi ve Ortaya Çıkmasında Etnik Faktörün Rolü

Bu grubun oluşmasında ve yayılmasında etnik faktör de etkili olmuştur. 1994'den itibaren Peştunlar, geleneksel olarak Afganistan'da iktidarı ellerinde tutmuşlardır ancak Necibullah rejiminin düşmesiyle grup ortadan kaybolmuştur ve Tacikler iktidara gelmiştir. Taliban kendilerini Peştun gücünün ana mirasçıları olarak görmektedir. Taliban yanlıları ile Rabbani hükümetine bağlı güçler arasında çıkan çatışmada Rabbani hükümetine karşı olan yerel Peştun komutanların çoğu Taliban'la birlikte olmuştur. Peştun olmayan bölgelerin Peştunları (Mazar ve Kuzey çevresindeki Peştunlar gibi), genellikle Taliban'ın beşinci kolu olarak hareket etmiştir ve Taliban bu bölgelere girdiğinde onlarla birlikte olmuştur (Emami, 2000: 90). Taliban, Afganistan tarihinin en büyük güç transferini yapmıştır. Afganistan'da kısa sürede siyasi hâkimiyet kazanan Taliban, İslam'ı kendine özgü yorumlaması ve okumasıyla İslam dünyasında büyük sorunlarla karşı karşıya kalmış ve nihayetinde bölgenin uluslararası sistemi için büyük bir sorun hâline gelmiştir. Etnik köken açısından bu grup, Peştun halkına aittir ve aşırılık yanlısı Taliban hareketinin kökeni hakkında birçok araştırma yapılmış ve bu konuda çeşitli sebeplerden bahsedilmiştir. Örneğin bazı araştırmacılar, yabancı ülkelerin müdahalesini ve küresel kibir komplosunu bu eğilimin gelişmesinde en önemli faktörler olarak görmektedir. Diğerleri, ortaya çıkmasında Afgan toplumunun iç koşullarını dikkate almaktadır. Bazıları, Taliban'ı dinî motiflerin önemli bir rol oynadığı dinî bir canlanma hareketi olarak tanımlamıştır. Kabile kültürünün etnik temellerinin, bileşenlerinin ve özelliklerinin etkisi, Taliban aşırıcılığının yükselişinde daha temel olmasa da en azından eşit bir role sahiptir.

3.20. Taliban'ın Ortaya Çıkış Nedenleri ve Partilere Etkisi

Taliban kelimesi, kavram ve örnek olarak açıktır ancak akademik ve araştırma metinlerinde Taliban, belirsizlik ve tartışmalarla dolu "Taliban" olarak tanıtılıyor. Ancak "köktencilik" kavramının Taliban kavramı kullanılarak Taliban hareketine uygulandığı ve Peştun etnik bileşenlerine dayalı belirli koordinatlara sahip olduğu söylenebilir (Mir Ali ve Mohseni, 2019: 184-185). 20. yüzyılın son on yılında Afganistan'ın sosyopolitik coğrafyasında ortaya çıkan Taliban, şiddet içeren, fanatik ve canice tavır ve yaklaşımlarıyla dünyayı sarsmıştır. Taliban, Afganistan'da iktidara geldikten sonra görünüşe göre ABD askerî müdahalesiyle yok edildi ama son zamanlarda bu hareket Afganistan'ın siyasi arenasına geri döndü ve şimdi bir kez daha Afganistan'ın bazı kısımlarında yani köylerde kontrolü ele almıştır. 1994 yazında Taliban'ın ortaya çıkışını, bugün Afganistan'daki en önemli iktidar değişikliklerinden biri olarak kabul edebiliriz. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiği dönemde çeşitli direniş gruplarına destek verilmiş ve Sovyet işgaline karşı mücadele eden bu gruplar arasında Taliban da yer almıştır. Taliban, öncelikli olarak dinî bir hareket olarak ortaya çıkmış ve İslam'a dayalı bir ideoloji benimsemiştir. Ancak Taliban'ın ortaya çıkışının bir gecede gerçekleşmediğini ve kökenlerini Afganistan'ın tarihinde, kültüründe ve toplumunda bulabileceğimizi söyleyebiliriz (Vaezhi, 2003: 164).

Taliban hareketini inceleyen birçok uzmana göre Taliban, Peştun kabilesine mensuptur. Peştunlar gibi diğer kabileler de geniş bir özerkliğe, kendi hukuk ve yönetim sistemlerine sahiptir (Groh, 2006). Afganistan nüfusunun yarısı Peştun kabilesine mensuptur ve bu nedenle diğer tüm kabilelerden daha kalabalık ve büyüktür. Peştun halkı içerisinde üç ana kabile veya klan bulunmaktadır: Gharaniler, Deraniler ve Gholzailer. Bu kabileler arasında, özellikle Gholzailer ve Deraniler arasında siyasi güç için sürekli bir rekabet yaşanmaktadır (Guilford, 1990: 53). Taliban'ın kendi yönetimi altındaki halka karşı şiddete başvurması, Peştun halkının intikam alma alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Militarizm, Peştun sahasında şevk, cesaret ve erkekliğin öneminden doğan bir başka yaklaşımdır. Ayrıca diyalog, uzlaşma; korku ve korkaklıkla eş tutulmuştur ve bu alışkanlık, Taliban'ın militarizm vurgusunun ve muhalefet anlayışının temelini oluşturmuştur. Peştun etnik alanının alışkanlıkları, Taliban'ın siyasi sistem modelinin nasıl seçildiği konusunda da gözlemlenebilir. Taliban'ın siyasi düşüncesindeki halifelik sistemi, aslen İslami bir model olmasına rağmen İslam dünyası ve modern dünyadaki diğer modeller arasında tek meşru model olarak seçilmesi Peştunların aşiret sistemi modeliyle ilgili olabilir (Mecidi, 2008: 198). Taliban'ın oluşumunu etkilemenin yanı sıra güçlerinin yeniden üretilmesinde de önemli bir rol oynayan en önemli alışkanlık, Peştun halkının iktidar tekeli ve siyasi egemenliğidir. Aslında Afgan hükümetinin kuruluşundan Marksist darbesine kadar siyasi egemenlik Peştun halkının tekelindedir. Bu nedenle Afganistan'daki tüm etnik gruplar arasında kendilerini siyasi güç ve egemenliğin sahibi olarak gören Peştun halkıdır ve bu nedenle etnik gruplar arasında çoğunlukla kanlı çatışmalara neden olmuştur (Shafiei, 2009: 112). Bu sayede birçok işlem ve alışkanlığı kurumsallaştırmıştır. Bourdieu'nün entelektüel sistemindeki iktidar tartışması sermaye konusuyla ilgilidir ve iktidar bir

alışkanlık oluşturma yeteneğine sahip bir sermayedir. Bourdieu'nün kuramında toplumsal sınıflar alanı kadar geniş olmasa da iktidar alanı en önemli alanlarından. Güç alanı, sahiplerinin meşru gücü tanımlamasına veya güç tekeli üzerinde çatışmalara girme yeteneğine sahip olmasına izin veren bir alan olmaktadır (Bourdieu, 1996: 220).

Güç ve siyasi egemenlik arenasında Peştun hükümdarlarının egemenliğine etnik ve siyasi totaliterlik, tekeli fikir ve ideallerin desteklenmesi ve pekiştirilmesi ile eşlik etti ve bu yaklaşım, Afganistan'da yaşayan diğer etnik grupların marjinalleşmesine, baskı altına alınmasına ve şiddetli tecrit edilmesine neden olmuştur. Tacikler, Özbekler, Beluçlar, Türkmenler ve özellikle Hazaralar gibi rejimler tarafından etnik totalitarizm politikasının sürdürülmesi ve yoğunlaştırılması, Peştun cemaatinin söz konusu azınlıklara karşı hâkimiyet, zorlama ve saldırganlık ruhunun güçlenmesine ve eğitilmesine neden olmuştur. Peştun göçebeler tarafından bu politikanın ve diğer kabilelerin yaşam biçimlerinin ve otlaklarının en belirgin tezahürü, iktidardaki hükümetler tarafından desteklenen bir strateji olan sosyal "toprak işgali" idi. Bu politikanın ve etnik egemenliğin devamında ve tamamlanmasında Özbeklerin ve özellikle Hazaraların birçok ülkesi Peştunların eline geçmiştir (Vaezhi, 2003: 55). Taliban'ın ortaya çıkmasında büyük rol oynayan iki ana faktör bulunmaktadır: etkili bir iç faktör olarak alışkanlık ve dış bir faktör olarak Pakistan tarafından verilen eğitimler. Çeşitli eylemler şeklinde meydana gelen dış yapıların çoğaltılması yoluyla bakabiliriz. Her halükârda alışkanlığın inşa derecesi, alışkanlığın kendisini inceleyerek ve ayrıca alışkanlığın oluşumunda rol oynayan güçlerin yanı sıra tarihsel bağlamları ve çerçeveleri dikkate alarak anlaşılabilir. Bu bakış açısına göre, normal koşullar altında toplumsal yapıların, güçlerin nihai sınırına sahip olarak onu öyle bir şekilde yarattığı baskın bir alışkanlık olarak ta görebiliriz. Kurumsallaşan ve inşa edilen bu alışkanlığı yeniden üretmektedir. Üretiminde yer alarak onları daha güçlü kılmasına yardımcı olmaktadır (Jalae Pour ve Mohammadi, 2010).

Taliban'ın partilere etkisi, genellikle diğer politik aktörlerin varlığını baskı altına alması ve alternatif politik partilerin faaliyetlerini sınırlaması şeklinde olmuştur. Taliban, kendi ideolojisine sadık olan bir anlayışla hareket ederek diğer siyasi partileri veya muhalif grupları bastırmış ve engellemiştir. Bu durum, demokratik süreçlerin ve çeşitli politik aktörlerin gelişimini olumsuz etkilemiştir.

3.21. Komünist Parti Darbesi

Sovyetler Birliği döneminde (1922-1991) Doğu Avrupa, Asya ve Afrika'da birçok komünist ülke bulunmaktaydı. Bu ülkeler, kendi başlarına küresel aktörler hâline gelen ve hâlâ öyle olan ülkeler arasındaydı. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti bu ülkelerden biridir. Diğer taraftan Doğu Almanya gibi bazı komünist ülkeler ise Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş dönemindeki uyduları olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Komünizm hem politik bir sistem hem de ekonomik bir sistemdir. Komünist partiler, politik olarak genellikle hükümet üzerinde mutlak güce sahiptir ve seçimler tek parti rejimiyle gerçekleşir. Ekonomik olarak ise ülkenin ekonomik sistemini kontrol

eder ve özel mülkiyet genellikle yasaklanmıştır. Ancak bazı ülkelerde, örneğin Çin gibi, komünist yönetim bu yönde değişikliklere gitmiştir ve özel mülkiyetin bazı biçimlerine izin verilmiştir (Kartal24, 2020).

1963-73 yılları arasında Afganistan'da çeşitli ulusal, İslami ve Marksist hareketlerin baharı hatırlanabilir. Davud'un zamanında Zahir Şah'ın yeğeni Afganistan başbakanı olarak iktidardaydı. David, bir anayasanın hazırladığı ve birkaç tur serbest seçimin yapıldığı "yeni bir demokrasi" ilan etmişti. Bu dönemde parti faaliyetleri biraz serbestti. Bu koşullar, Afganistan'daki istikrarsız durumdan, idari ve mali yolsuzluklardan, Peştulara uygulanan baskıdan vb. etkilenmiştir. Partiler ve gruplar, daha iyi bir dönemi ve daha iyi bir kaderi bu süreçten geçerek elde etmeyi umdular ancak 1972'de etkisizliğini daha da fazla gösteren Afgan hükümetine ağır bir darbe vurulmuştur. Büyük bir değişiklik daha fazla meşruiyet kazanmak için David, Temmuz 1973'te Zahir Şah'a karşı bir darbe düzenlemiş ve onun yerine geçmiştir. 17 Nisan 1978 darbesiyle komünist partiler iktidara geçmiştir. Komünistlerin yolunda hem ulusal hem de Müslüman güçleri görülmüştür. Ulusal güçler ve eski monarşist rakipler hemen ortadan kaldırılmıştır. Sovyet işgaline giden dönemde komünist hükümet, Afgan halkının aşiret ve İslami görüşleriyle açıkça çelişen ve Afganistan'da İslami ayaklanmalara yol açan bir dizi toprak ve sosyal reform gerçekleştirmiştir (Faizi, 2010).

Örneğin, İslam ilkelerine aykırı cinsel ilişkiyi teşvik etmiştir. Başka bir örnekte aşiret reislerinin ve büyük toprak sahiplerinin politikalarıyla bağdaşmayan toprak eşitliği talep etmişlerdir (Barnett, 1995). Komünist Parti, 1978'de Afganistan'da iktidarı ele geçirdiğinden beri ülke üç rejimi deviren (1992, 1996 ve 2001'de), birbirini izleyen askerî ayaklanmalara ve iç savaşlar yaşamıştır. Bu rejimlere karşı çıkmak için oluşturulan gruplara bazen 'partiler' (hezb/hizb) ancak daha çok 'örgütler' (tanzim, sazman veya kanun), 'hareketler' (harakat, tehrik, nohzat, jombesh), 'toplumlar' (cemaat) veya 'cepheler' (jabha ve mahaz) deniyordu. Bu grupların çoğu askerî amaçlarla ortaya çıktıklarından birçoğu ayrıntılı bir siyasi program veya felsefeden yoksundu. Çoğu İslamcı olsa da birçok grup, güçlü bir liderin etrafında şekillendi. Son derece hiyerarşik ve otoriter olan bu gruplar, genellikle etnik, kabilesel veya mezhepsel çizgiler boyunca örgütlendi. 2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesinden bu yana bu örgütlerin çoğu, askerî örgütlerden ziyade daha geleneksel siyasi partiler hâline gelmeye çalışmıştır.

1978 darbesinden bu yana aşağıda özetlendiği gibi çeşitli grupların karşı çıktığı dört rejim olmuştur (MRT ve RRT, 1978: 3):

Tablo 6: 1978 Darbesinden Sonra Çeşitli Grupların Karşı Çıktığı Dört Rejim

Yıllar	Rejim	Karşı Çıkan
1978-1992	Komünist (PDPA)	Çeşitli mücahid grupları
1992-1996	Mücahid hükümeti	Mücahid karşıtları, ardından Taliban

Tablo 6: Devamı

1996-2001	Taliban hükümeti	Kuzey İttifakı
2001-2013	Karzai demokrasisi	Taliban ve diğer isyancı gruplar

Kaynak: MRT ve RRT, 1978: 3.

Komünist dönemde, Mücahid hükümeti döneminde ve Taliban hükümeti döneminde çatışmalara katılan örgütler ve partiler, çoğu kuruluş (komünistler hariç) belirli etnik grupların egemenliğine girme eğiliminde olduğundan kuruluşlar etnik kökene göre gruplandırılmıştır. Bu grupların çoğu veya onların soyundan gelenler bugün önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

Tarihçesi: PDPA, 1965'te kurulan Sovyet yanlısı bir komünist partiydi. 1973'te parti, Afganistan'ın eski başbakanlarından Muhammed Daoud Khan'ın kuzeni Kral Muhammed Zahir Şah'ı devirmesine ve Afganistan Cumhuriyeti'ni kurmasına yardım etti. Nisan 1978'de Afgan ordusunun yardımıyla PDPA, Saur Devrimi olarak bilinen olayda Davud'dan iktidarı ele geçirdi ve PDPA lideri Nur Muhammed Taraki, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Başkanı oldu. Onların ele geçirilmesinin ardından PDPA, toprak reformunu ve diğer birçok değişikliği yürürlüğe koydu ve eski hükümet yetkililerini, diğer siyasi muhalifleri tutukladı veya öldürdü. Birçok orta sınıf Afgan bu tutuklamalara yakalandı ve komünist gizli polisi binlerce muhalife işkence yaptı ve onları öldürdü. Komünistlerin gaddarlığı ve izledikleri radikal politikalar, komünizm karşıtı mücahit grupların direnişine yol açtı. Artan direniş ve Hafızullah Amin'in kışkırtıcı acımasızlığı, Sovyetler Birliği'nin komünist rejimi desteklemek için 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmesine yol açtı. Sovyetler, yeni lider olarak daha etkili Babrak Karmal'ı destekledi. Sovyetler 10 yıl boyunca ABD ve Pakistan'ın desteklediği Mücahidleri yenmeye çalıştı. Sovyet güçleri sonunda Şubat 1989'da geri çekildi. PDPA adını Vatan Partisi olarak değiştirdi ve Dr. Necibullah liderliğinde 1992 yılına kadar Afganistan'ı yönetmeye devam etti. Rejim, Nisan 1992'de Kabil'i alan birleşik anti-komünist mücahit grupları tarafından yenilgiye uğratıldığında düşmüştür (Ludwig, 2011).

3.22. Afganistan'da Büyük Partiler Nasıl İşliyor?

Afganistan'da siyasi partiler tartışmalıdır. Son zamanlardaki çatışmalar ve etnik veya askeri gruplarla bağlantılı olarak, halk veya Afgan Hükümeti tarafından potansiyel ve olumlu bir güç olarak kabul edilmemektedir. Aşiret, bölgesel, dinî veya etnik kimliklerle güçlü bağlar, sınıf bilincinin olmaması ve entelijansiyanın çok küçük boyutu Afganistan'da siyasi partilerin oluşumunu sınırlamıştır. Ayrıca patron-müvekkil ilişkileri (kavm), hâlâ siyasi partilerin tam gelişimini sağlamaya çalışmaktadır ve bu konuda başarılı olmaktadır. Nitekim kavm, o kadar önemlidir ki herhangi bir etnik, dinî veya aile bağına geçersiz kılar. Bu nedenle 'siyasi parti' teriminin birtakım çağrışımlarını vermektedir. Yerleşik demokrasilerde partiler gibi siyasi olarak aktif olan bir örgüt anlamına gelmeyebilir. Bugün siyasi faaliyetin ayırt edilebilir, ideolojik akımları mevcut olsa da çok

az parti bireyselleştirilmiş, tanımlanabilir platformlara veya uyumlu iç yapılara sahiptir. Birçoğunun daha önce Afganistan'daki sivil çatışmada aktif olan eski mücahit askerî gruplarla bağlantıları vardır. Bu partiler için daha doğru bir terim 'birincil partiler'dir çünkü daha yaygın olarak partilerle ilişkilendirilen kurumsallaşmadan yoksundurlar (Teijgeler, 2009: 1-49).

2001'deki Bonn Konferansı'ndan sonra ortaya çıkan Yeni Demokrat Partiler (NDP), mücahit partilerden daha ılımlı devlet inşası veya ulusal birlik platformlarını benimsemeleri açısından farklıdır. Eski direniş hareketinin güç yapılarıyla doğrudan bağları yoktur; aksine STK'lar, avukatlar veya sosyal-politik dernekler tarafından desteklenirler.

3.23. Afganistan Birincil Partileri

1940'larda Kral Zahir Şah'ın (1933-1973) modernleşme politikaları birtakım partilerin oluşmasına yol açmıştır. Afganistan'da olgun siyasi partilerin gelişimi 1960'lara kadar gerçekleşmemiştir, 1964 Anayasası'nda onların oluşum haklarını yasal olarak tanıyan ve sadece Afgan Milleti'nin kaldığı bir hükmü takiben ancak daha sonraya kadar oluşumlarına izin verecek hiçbir yasa onaylanmamıştır. Son on yılda Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin (PDPA) en önemli olduğuna ancak Afganistan'daki birçok sol siyasi hareketin tarihi kısa olan çeşitli sol partilerin oluşumuna tanık olmuştur. Bu partilerin gelişimi, halkı siyasi faaliyete dâhil edememeleri, ulusal çıkarları desteklememeleri ve aşırılıkçılığa eğilimleriyle sınırlıydı. Ayrıca 1980'lerin ortalarındaki direnişte asgari düzeyde önemliydiler. Bu faktörler, Kral'ın Taraflar Yasası'nı imzalamayı reddetmesine ve daha sonra önceki liberalleşme politikalarını tersine çevirmesine katkıda bulunmuştur (Teijgeler, 2009: 1-49).

1973'te Kral'ın eski Başbakan Muhammed Davud Khan tarafından devrilmesinin, PDPA liderliğindeki Mayıs 1978'deki Saur Devrimi'nin ve sonraki yıl Sovyet işgalinin ardından Sovyet yönetimine direnmek ortak hedefiyle yedi mücahit partisi kurulmuştur. Davud, PDPA'yı (Parcham şubesi) yalnızca İslamcı sağdan gelen tehdide karşı siyasi bir araç olarak kullanmıştır. Ardından 1978'deki PDPA devrimi kötü bir şekilde başarısız olmuş ve yıl bitmeden ülkenin geniş bölgelerindeki nüfus, rejimin aceleci ve üzerinde düşünülmemiş reformlarına karşı ayaklandırmıştır. İslam'ın reformu, kırsal bölgeyi dönüştürmek için tasarlanan kapsamlı reformlar gibi başarısız olmuştur. 1979'da müdahale eden Sovyetler, Afganistan'da 10 yıldan fazla kalmış ve nüfusun sadece %3-5'i tarafından desteklenmiştir (Hamidzadeh, 2020).

1986'da Sovyet kukla başkanı Necibullah, daha önce yeni bir siyasi partiler kanunu ile siyasi ortamı açmıştır (Old.moj, 2021). Yine de bu "kontrollü demokrasi"de yer almayı seçen partilerin çoğunluğu solcudur ve 1988 seçimleri PDPA adaylarını tercih edecek şekilde belirlenmiştir. Geriye dönüp bakıldığında yeni yasa çok geç sunulmuştur. On yılın sonunda Sovyetler ayrılmış ve PDPA hükümeti çökmüştür. Bu noktaya kadar sol partiler, siyasi olarak aktiftir; genellikle yayınlar basmakta ve kadın kolları ile gençlik hareketlerini kurmaktadır ancak birleşik veya kurumsallaşmış bir siyasi güç değildir.

3.24. Partilerin Etnik Farklılıkları

3.24.1. Afganistan'da Etnik

Afganistan toplumu, farklı dil ve dinlere sahiptir; farklı etnik grup ve kabilelerden oluşmaktadır. Her klan, bazen birbirleriyle rekabet eden (Abdallılar ve Gholzailer gibi) birkaç kola ayrılmıştır. Afganistan toprakları ve ülkesi "Etnisite Müzesi", "Etnik Köken Hazinesi" ve "Etnik Köken Mozaği" gibi başlıklarla anılmaktadır. Çeşitlilik ve etnik heterojenlik açısından bu topraklar, Asya'da dördüncü (Hindistan, Çin ve Malezya'dan sonra) ve dünyada otuz yedinci ülkedir. Ahadi'ye göre Afganistan'da yaklaşık elli yedi kabile, birkaç farklı dil ailesine ait kırk ila elli dil ve lehçe yaşamaktadır. Ünlü bir Afgan araştırmacı olan Arpaval, Afganistan'da aşağıdaki kabilelerin isimlerini vermiştir (Yazdan Panah ve Ahmedi, 2022).

Afganistan, çok etnikli ve kabile toplumu olan bir ülkedir. Bu ülkenin nüfusu, Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, İmak, Türkmen, Baloch, Pishai, Nuristani, Gujar, Arap, Brahui, Qazalbash, Pamir, Kırgız, Sadat, Hindu dâhil olmak üzere çeşitli etnik ve dilsel gruplardan oluşmaktadır. Afganistan'ın millî marşı ve Afganistan Anayasası on dört kabileye atıfta bulunmaktadır (Afghan-Web, 2005). Afganistan milletine dâhil olan ülkelerin tartıştığı konulardan biri de Afgan kelimesini Peştun ismiyle ilişkilendirmektir ancak doğrudan buna atıfta bulunarak Afganistan'daki etnik farklılıkların ateşini uzun vadeli çıkarlarını güvence altına almak için yakmaktadırlar. Tarihî kaynaklarda Afgan kelimesi Sanskrit süvarilerinde, Gana'nın Prakrit dilinde, eski Osata Ogani dilinde ve Afganca okunup yazılan Sasani Pehlevi dilinde kullanılmış; Peştuca ve Dari dillerinde popüler olmuştur (Navid, 2016). Afganlar tarihsel olarak Peştun halkına atıfta bulunmaktadır. Ancak yarım asırdan fazla bir süredir bu kelime Afgan anayasasına göre tüm Afgan vatandaşlarına uygulanmaktadır (Hakimi, 2015). Nadir Şah zamanında Fars dili yerini Peştuca'ya bıraktı. Tarihsel kanıtlar, Afgan kelimesinin aslen bugün Peştun olarak adlandırılan bir Afgan kabilesinin adı olduğunu göstermektedir. Bu sebeple 1925 yılında Osmanlı ordusu hakkında yazdığı isimlerin takdiminde Abdul Rahman Han, Afganistan halkına hitaben şöyle demiştir: "Ben, Amir Abd al-Rahman, ey Afganistan halkı, ilan ederim ki, siz Derani, Gholjai, Fars, Hazara ve Türküsünüz (Haqani, 2019: 51).

1964 Anayasası'nda "Afgan" kelimesi Wolesi Jirga ve Levi Jirga da Afganistan'ın her sakininin ulusal kimliği olarak onaylanmıştır. Afganistan'ın yeni anayasasında "Afgan" kelimesi vatandaşların genel kimliği olarak tanıtılmış ve yasama makamları tarafından onaylanmıştır.

3.25. Etnik Gruplar

Afganistan, birçok farklı etnik gruba sahip bir ülkedir ve bu etnik gruplar arasında ortak bir Afgan kimliği inşa edilmiştir. Bu etnik gruplar, Afganistan'ın demografik yapısını oluşturur ve ülkede farklı kültürel ve sosyal dinamiklerin varlığını gösterir. Afganistan'da bu etnik grupların temsil edildiği siyasi yapılar da bulunmaktadır ve bu şekilde farklı etnik grupların çıkarlarının

gözetilmesi amaçlanır. Ancak, ulusal birliğin ve ortak Afgan kimliğinin güçlendirilmesi süreci devam etmektedir.

Ülkedeki etnik unsurların dağılımı şu şekildedir:

Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin 2017 nüfus sayımına göre toplam Tacik %45,6, Peştunlar %26,4, Hazaralar %13,1, Özbekler %7,1, Türkmenler %2,2 ve diğer etnik gruplar -Afganistan halkı- %5,5'tir (Payom, 2022). Peştunlar, Afganistan'ın en büyük etnik grubu olup %42'lik bir orana sahiptir. Ardından Tacikler (veya Persler) %27'lik bir oranla gelmektedir ve Hazara %9, Özbek %9, Türkmen %3, diğer gruplar %8'i bulmaktadır. Afganistan'ın nüfusunun %99,7'si Müslümandır ve çoğunluğu Sünni Hanefî mezhebine mensuptur. Pew Araştırma Merkezi'ne göre nüfusun %90'ının Sünni, %7'sinin Şii ve %3'ünün diğer mezheplere mensup olduğu bilinmektedir. CIA'nın verilerine göre ise %89,7'si Sünni ve %15'i Şii olduğu tahmin edilmektedir. Michael Yezidi ise nüfusun %70'inin Sünni İslam'ı, %25'inin İmami Şii'yi, %4,5'inin İsmaili Şii'yi benimsediği ve %0,5'inin diğer dinlere mensup olduğunu tahmin etmektedir (Minorityrights, 2021). Afganistan'da farklı etnik kökenlere sahip gruplar bulunmaktadır. Bazıları Afganistan'da doğal olarak yer alırken diğerleri Peştunlar, Özbekler, Tacikler gibi komşu ülkelerde yaşarlar ve bu durum bazen sorunlara neden olabilir. Elbette bu durum, Afganistan halkı arasında milliyetçilik duygusunun olmadığı anlamına gelmez. Ancak Afganistan ve komşu ülkeler arasındaki etnik gruplar arasında bağlar bulunması, ülkede sorunlara yol açabilir. Örneğin, Pakistan gibi bir ülkenin Peştunları desteklemesi veya Orta Asya ve Rusya gibi ülkelerin Peştun olmayan grupları desteklemesi gibi durumlar ortaya çıkabilir.

3.25.1. Peştunlar

Peştunlar, Afganistan'daki en büyük etnik gruptur. Afganistan'ın Peştunları, çoğunlukla Sünni Hanefi dinini ve küçük bir azınlık Oniki Şiileri takip eden Müslümanlardır. Peştuca (Peştuca: Paştun ya da Pahtun, Hintçe: Pathan, Farsça: Afgan), Güneydoğu Afganistan ve Kuzeydoğu Pakistan'da yaşayan bir İran milletini oluşturmaktadır. Konuştukları dil, İran dillerinden biri olan Peştuca'dır. Afganistan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Peştunlar, tüm Afganlar için Afgan ismini kullanmaya başlamadan önce bu ismi kullanmışlardır. Paştun halkı, 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında Afganistan'da bir şariat rejimi kuran Taliban'ın ana unsurunu oluşturmuşlardır. Afganistan'da çoğu Sünni Müslüman Peştun Peştuca konuşmaktadır. Bu grup 18. yüzyıldan beri hükümeti kontrol altına almıştır. Taliban grubunu da çoğunluğunda Peştunlar oluşturmaktadır. Ayrıca ABD destekli hükümetlerde devlet başkanlığı yapmış olan Hamid Karzai ve Eşref Ghani bu kabileye mensuptur (Euro News, 2021).

3.25.2. Tacikler

Tacikler, genellikle Afganistan, Tacikistan ve Özbekistan'da yaşayan, Orta Asya'da Farsça konuşan bir halktan oluşur. Tacikler, Tacikistan'da en büyük etnik grup olup Afganistan ve

Özbekistan'da ise en büyük ikinci etnik gruptur. Farklı Farsça ve Batı İran dillerini konuşurlar. Tacikistan'da ise 1939'daki Sovyet nüfus sayımından bu yana küçük Pamir ve Yehnobitnik gruplar olarak kabul edilmektedir. Çin'de ise bu terim, İran'ın Doğu Pamirleri'nde yaşayan Pamir kabilelerini ifade eden Sincan'ın Tacikleri olarak kullanılır. Afganistan'da ise Pamirler ayrı bir kabile olarak bilinir (Farsi Alarabiya, 2019).

Tarihsel olarak Tacikler, Orta Asya'da şu anki yaşadıkları bölgeden daha geniş bir alanda yerleştiler. Global Facts Report'a göre Tacikler, Afganistan'ın nüfusunun yaklaşık %27'sini oluştururken bazı kaynaklara göre bu oran %37-39 arasındadır. Encyclopedia Britannica'ya göre ise nüfusun yaklaşık beşte birini oluştururlar. Afganistan'ın en büyük dört şehri (Kabil, Mazar-e-Sharif, Herat ve Ghazni) ile Belh, Takhar, Badakhshan, Samangan, Parwan, Panjshir ve Kapisa'nın kuzey ve batı vilayetlerinde en büyük etnik grubu temsil ederler. Ayrıca Baghlan, Ghor, Badghis ve Herat gibi diğer bölgelerde de yaşarlar. Afganistan'daki Tacikler, kendilerini kabilelere göre organize etmezler ve kendilerine ait oldukları bölge, il, şehir, kasaba veya köy adını kullanırlar: Badakhshi, Baghlani, Mazari, Panjshari, Kabuli, Herati vb... Geçmişte Tacikler arasında Peştuca konuşmayan bazı gruplar da bulunuyordu. Taciklerin çoğunluğu Sünni Hanefi mezhebini takip etmektedir ancak dağınık gruplar hâlinde İsmaili ve Oniki İmam Şiiilerin küçük azınlıkları da bulunmaktadır. Ayrıca Buhara Yahudileri olarak bilinen küçük Yahudi toplulukları, geçmişten beri Semerkant ve Buhara şehirlerinde, daha az sayıda ise Herat ve Kabil gibi yerlerde yaşamaktadır. 20. yüzyılda Tacik Yahudileri İsrail ve ABD'ye göç etmiş olsalar da göçmenlerin çoğu köklerine bağlı kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da Hristiyan misyonerlerin ortaya çıkmasıyla birlikte Tacik Hristiyan nüfusu da bulunmaktadır (Eligasht, 2019).

3.25.3. Hazaralar

Hazaralar, Afganistan'da en büyük yerli etnik gruplardan biridir. Hazara Jatlar olarak bilinen göçebe topluluklar, Afganistan'ın her yerinde ve çoğunlukla ülkenin merkezinde yaşamaktadır. Hazaralar, Farsça'nın yanı sıra Türkçe kelimeleri de içeren Hazara lehçesini konuşurlar. Hazara nüfus istatistiklerinde iki önemli sorun bulunmaktadır:

1. Geçmişteki sistematik ayrımcılık nedeniyle Hazaraların kendilerine ait bir şehirleri yoktur ve nüfusları diğer iller ve ilçeler arasında bölünmüştür.
2. Herat, Badakhshan, Badghis, Helmand, Kandahar gibi birçok bölgede Hazara nüfusu sayılmamaktadır.

1978'deki Halk Komünist Partisi'nin iktidara geldiği darbenin ardından Hazaralar, diğer Afgan vatandaşları ve Hazara liderlerine kıyasla eşit vatandaşlık hakları için kademeli olarak mücadele ettiler. Abdul Ali Mazari, siyasi bir parti kurdu. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi ve komünist hükümetin Dr. Necibullah'ın ölümüyle birlikte iç savaşın patlak vermesiyle Hazaralar da bu savaşa dâhil oldular. Hazaralar, siyasi güçlerini korumak için Hizb Vahdat adlı bir parti kurarak hareket ettiler. Yeni parti siyasetinde dinin önemi azalmıştı ve tüm Hazara güçleri arasında genel bir

birlik oluşturmak için daha fazla çaba gösterildi. Hazara Jat, 1893'te Abdul Rahman'ın güçleri tarafından işgal edildi. Kölelik, 1923'te Şah Amanullah Han tarafından resmen kaldırıldı. Ancak bin yıldan fazla bir süredir zulüm devam etti. Hazaralar; siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan marjinalleşme, Hazara kültürü ve kimliğinin baskılanmasıyla karşı karşıya kaldı. 1890'ların Hazara Jat'ında Peştun göçebeleri, bölgenin kontrolünü yavaş yavaş ele geçirerek Afganistan'ın diğer bölgeleriyle ticaret ve diğer ekonomik faaliyetlerde üstünlük sağladı. En önemli Hazara siyasi grupları, 1980'lerde Sovyet işgaline karşı direniş sırasında ortaya çıktı. Bu on yıllık süreçte birleşen birkaç grup, 1989'da Hizb Wahdat Islami Afganistan (Hizb-i Wahdat-i Islami Afghanistan) adını alarak bir araya geldi. Nisan 1992'de son Sovyet yanlısı hükümetin çökmesinden sonra Mücahidler olarak bilinen eski Sovyet karşıtı direniş grupları yeni bir ulusal hükümet konusunda anlaşamadılar. Bu gruplar, Kabil ve diğer bölgelerin kontrolü için kanlı iç savaşlar yaşadılar.

Taliban hükümeti, ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin 2001'de Afganistan'a girmesiyle devrildi. Uluslararası toplumun desteğiyle hazırlanan yeni anayasa, tüm Afgan vatandaşlarının hükümet sistemine katılmasına izin verdi. Bu sayede Hazaralar, 2011 seçimlerinde Afgan parlamentosunda sandalyelerin %20'sini kazanmayı başardılar. Yeni yasalar, tüm vatandaşların eşit haklara sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak Hazara halkına karşı ırkçı saldırılar Afganistan, Pakistan ve İran'da devam etmektedir. 2007'de göçebe aşiretlerin Hazara köylerine yönelik saldırıları sonucunda binlerce Hazara yerinden edilmiş ve her yıl onlarca insan hayatını kaybetmiştir. İran'da çoğunluğu Hazara olan ve genellikle yasa dışı yollarla İran'a giden Afgan göçmenler, İran hükümeti ve polis güçleri tarafından taciz edilmektedir. Sivil toplum kuruluşları, kuşağın vatandaşlık haklarının ihlal edilmesi ve ırkçı saldırılara karşı uyarılarda bulunarak konuya dikkat çekmiştir (Majidi, 2023).

3.25.4. Özbekler

Özbekler, Orta Asya Türk boylarından biridir. Özbekistan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Özbekler, Kuzey ve Batı Tacikistan ve Güney Kırgızistan'ı, Doğu Türkmenistan'ı ve Kuzeybatı Afganistan'da Amu Derya sahilini kapsayan Fergana Vadisi'nde geniş bir nüfusa sahiptir. Özbekler, Türk dil ailesinden Özbek dilini konuşur ve bunların çoğu Hanefi mezhebine mensup Sünni Müslümanlardır. Sovyet yönetimi altındaki etnik gruplar arasında Rus kültürel asimilasyonundan (Ruslaştırma) en az zararı Özbekler almıştır. Çoğu Özbek, dilini ana dili olarak bilmektedir. Özbek adının, Altın Türklerin güçlerinin çoğunu kazandığı Moğol Hanı Özbek'e (Özbek) atıfta bulunduğu inanılmaktadır. Özbekler, eski İran sakinlerinin 11. ve 15. yüzyıllar arasında bölgeyi işgal eden çeşitli Moğol veya Türk göçebe kabileleriyle karışmasından ortaya çıkmıştır. İlk etnik olarak Tacik'ti ve ikincisi Kapçakları, Karlukları ve Semerkant Türklerini (nispeten daha fazla Moğol grubu) içermektedir. Üçüncü bir unsur, 16. yüzyılın başlarında Muhammed Shibani Han tarafından yönetilen göçebe Moğol kabilelerinin akınıyla eklenmiştir (Britannica, 2022).

3.25.5. Türkmenler

Afganistan'ın ikinci Türk toplumu olan Türkmenler de kuzeyde Kunduz'dan batıda Herat'a kadar uzanan bölgede Türkistan Afganistan'da yaşamaktadır. İran ve Türkmenistan Türkmenlerinden farklı olarak Afganistan Türkmenlerinin çoğu Arsari boyundandır. Çoğunlukla Müslümandırlar ve Sünni Hanefi dinini takip etmektedirler. Bu etnik grup, geçmişte çeşitli imparatorluklar tarafından yönetilmiş ancak 20. yüzyıla kadar genellikle Orta Asya'da göçebe bir yaşam sürmüşlerdir. Zamanla yavaş yavaş köylere ve şehirlere yerleşmişlerdir. Afgan Türkmenleri, kültürlerini ve dillerini hâlâ muhafaza etmektedirler. Geçmişte Afganistan Türkmenleri, Harezm gölü ile Sır Dilam Nehri arasındaki çölün geniş alanlarında yaşıyorlardı. Geçmişte bu etnik grubun bugünkü Türkmenistan'dan daha büyük olan Maru adında bir devleti vardı. Türkmenlerin çoğu Kabil, Maimane, Sheberghan, Kunduz, Mazar-e-Sharif, Samangan, Herat gibi şehirlerde yaşamaktadır (Ayan ve Koyuk, 2021).

Afganistan'ın işgalini kolaylaştıran ve bu ülkenin gelişmeyip tek başına bir güç hâline gelmemesine neden olan iç faktör, Afganistan'ın heterojen ve çok farklı bir etnik yapıya sahip olması ancak buna nispeten yakın olmasıdır. Dış müdahaleler için Afganistan sürekli bölünmekte ve Afganistan'ın dış güçlere ihtiyacı ve müdahaleleri iç savaşlara neden olmaktadır. Örneğin Sovyetler Birliği'nin işgalinden sonra Mücahidler, kendi aralarında güç paylaşımı konusunda anlaşamadılar ve ülkeyi iç çatışmaya sürüklediler. Afganistan henüz istikrara kavuşamadı ve sürekli iç çatışmalarla uğraşmak zorunda kaldı. Taliban, Pakistan'ın Servisler Arası İstihbarat (ISI) desteğiyle 1994 yılında Kabil'e girdi. Militanlarının neredeyse tamamı Peştun olan Taliban, Peştunlar tarafından desteklendi ve Peştun milliyetçiliğini destekledi. Kabil'in kuzeyindeki Tacik mahallesinin kuyularını zehirledi ve birçok sivil öldürdü. Aynı şekilde kuzeyde Özbekler ve Hazaralar zulüm görmüştür. Ağustos 1998'de Taliban, Mazari Sharifte ev ev dolaşarak Hazaraları ve sahip oldukları her şeyi yok ederek onları öldürmüştür. Öte yandan Hazaralar ve Özbekler kuzeyde ittifak kurarak Taliban'a direnmişlerdir. Taliban en çok Hazaralar'a zulmetmiştir. Taliban'ın temel amacı, tek bir Peştun etnik kökenine dayalı bir güç yaratmaktır. Bu nedenle Peştunların yaşadığı bazı bölgelerde hâlâ gücünü korumaktadır. Taliban'ın siyasi amacını zaman zaman dile getirdiği (Özbek pa Özbekistan, Tacik pa Tacikistan, Hazara pa Goristan / Özbekler Özbekistan'da, Tacikler Tacikistan'da Hazaralar Kabristan'da) sloganından anlamak mümkündür (Hazaraogrencilerdernegi, 2022).

3.26. Etnikçiliğin Tarihi

1747'de Ahmed Şah Dürrani'nin saltanatı sırasında iktidar ile Peştun halkı arasında tarihî bir bağ kurulmuştur. Ancak tarihî kökleri 1880-1900 yıllarına, yani Amir Abdul Rahman Khan'ın bu ülkede etnik kutuplaşmaya dayalı bir merkezî hükümet kurmaya çalıştığı, Peştunlara önderlik yaptığı ve onları Peştun olmayanlara karşı seferber ettiği yıllara kadar dayanmaktadır. Aralarında birçok Hazar'ın da bulunduğu Hazara Şiileri öldürülmüş, yağmalanmış ve köle olarak satılmıştır (İranicaonline, 2022). Bu durum, etnik gruplar arasında soğukluğa neden olmuştur. Afganistan'ın

Sovyet ordusu tarafından işgali sırasında farklılıklar kısa bir süreliğine ortadan kalkmıştır. Etnisite yerini milliyetçiliğe bırakmış ve tüm etnik gruplar işgalci güçlere karşı birleşmiş ve Afganistan'da komünist hükümetin düşmesiyle ülke yeni bir döneme girmiştir. 1992-1996 yılları arasındaki iç savaşların etnik kökenleri Peştunlar adına Hizb-i İslami Hikmatyar ve İttehad Seyyaf-e-İslami, Tacikler adına Cemaat-i İslami Rabbani ve Ahmed Şah Mesud, Vahdat adına Vahdat Hazaralar ve Meli Dostem hareketi Özbeklerle karşı karşıya gelmiş; aralarında savaş olmuştur. 1996'da iç savaşlar Taliban'ın zaferiyle sona ermiştir. Ancak Taliban'ın Peştun bir yapıyla iktidara gelmesi etnik bölünmeler neden olmuştur. 2001'deki Amerikan saldırısı ve Taliban'ın düşüşü, farklı bölge ve etnik grupların elitlerine bu ülkedeki çeşitli siyasi farklılıkları ortadan kaldırmaları için uygun bir fırsat sağlamıştır. Cumhurbaşkanı seçilen Hamid Karzai'nin 30 üyeli kabinesinde Peştun aşireti 11 Peştun, 8 Tacik, 5 Hazara, 3 Özbek ve 3 diğer etnik azınlıktan oluşuyordu. Yeni dönemdeki temel sorun, etnik çatışmaları etnisiteyi ortadan kaldırmaya çalışmadan çözmeye çalışmalarıydı. Bu da ülkenin kalkınması ve güvenliği (Qadirpour, 2020).

Tarihsel olarak Afgan toplumunun sosyal yapısında daha fazla tarihsel boşluk bulunmaktadır. Afgan toplumu, güçlü bir etnik toplumdur ve içinde farklı etnik gruplar yaşar ancak etnik köken ve etnisite bu toplumda hâlâ çok etkili bir rol oynamaktadır. Çünkü bugünkü anlamda ulus inşası süreci hiçbir zaman başarıyla tamamlanmamıştır. 2001 sonrası Afganistan'da meydana gelen uluslararası ve yerel gelişmelerle birlikte toplumun kültür ve siyasi davranışı üzerinde uluslararası toplumun iş birliği ile Afganistan'da aşiret ve etnik yapılardan ulus inşa sürecine bir tür geçiş gerçekleşecektir. Ama ne yazık ki kısa vadede etnik yaklaşımların geri dönüşüne ve yeniden ortaya çıkışına, etnik köken ve kabilenin Afganistan'da siyaset ve yönetim üzerindeki etkisine tanık olmaktayız. Bu nedenle Afganistan'daki siyasi ve sosyal hayatın altyapısının hâlâ derin etnik ve aşiret köklerine sahip olduğu, bazen dış ve bazen de iç etkenlerle güçlendirilip zayıflatılabileceği ancak yine de bir yangın gibi gizlendiği söylenebilir. Ne yazık ki bu ülkede insanların büyük çoğunluğunun şehir hayatından uzak yaşadığı Afganistan'ın coğrafi konumu, halkın okuryazarlık ve bilinç düzeyinin düşük olması gibi faktörlerin yanı sıra dış etkenler de olumsuz etki yapmıştır. Bu şart, Afganistan siyasetinde ve hükümetinde etnik ve aşiret tutumlarının vurgulanmasında önemli bir rol oynamıştır (IESS, 2018). Yani 2001 yılından sonra uluslararası toplumun Afganistan'daki varlığına rağmen yabancı ülkelerin Afganistan'a bakışları farklı olduğundan bu ülkelerin her biri Afganistan'daki bazı etnik grupların desteğini ve yaklaşmasını garanti etmeye çalıştı ve güçlenmesine tanık oldu. Afganistan kendi perspektifiyle siyasette, hükümette ve siyasi sistemde etnik ve aşiret yapısının devamı hâline geldi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SİYASİ PARTİLERİN PATOLOJİSİ

Bu bölüm, araştırmanın temel noktalarını oluşturan kısım ve başlıktan da anlaşılacağı gibi Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliğine odaklanmaktadır. Bu bölümde araştırmanın bulguları ayrıntılı bir şekilde sunulurken Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizlikleri tartışılmaktadır.

4.1. İç Savaş

Afganistan'da özellikle 1990'larda meydana gelen iç savaş, ülkenin gücü ve kontrolü için yarışan çeşitli siyasi partileri ve hizipleri içeriyordu. Bu hizipler genellikle etnik, kabilesel ve ideolojik hatlara göre örgütlenmişti ve aralarındaki etkileşimler, çatışmanın gidişatını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştı. İç savaşa katılan bazı belli başlı siyasi partiler ve hizipler şunlardır (COI, 2022):

Tablo 7: İç Savaşa Katılan Belli Başlı Siyasi Partiler

Parti	Açıklama
Jamiat-e İslami Afganistan (Afganistan İslam Cemiyeti)	Burhanuddin Rabbani ve Ahmed Şah Mesud liderliğindeki ağırlıklı olarak Tacik partisi, Sovyet işgaline direnmede çok önemli bir rol oynadı ve daha sonra iç savaş sırasında önemli bir grup hâline geldi. Genellikle Kuzey İttifakı olarak bilinen Afganistan'ın Kurtuluşu için Birleşik İslam Cephesi'nin bir parçasıydılar.

Tablo 7: Devamı

Hizb-i İslami Afganistan (Afganistan İslam Partisi)	Gulbuddin Hikmetyar liderliğindeki bu parti, başlangıçta Sovyet güçlerine karşı savaştı ancak daha sonra iç savaşta önemli bir grup hâline geldi. Hizb-i İslami Afganistan, öncelikle Peştunlardan oluşuyordu ve güçlü İslamcı ideolojisiyle biliniyordu. Hikmetyar'ın güçleri, hükümet ve Kuzey İttifakı da dâhil olmak üzere diğer gruplarla sık sık çatıştı.
İttihad-e İslami Afganistan (Afganistan İslam Birliği)	Abdul Resul Sayyaf liderliğindeki bu İslamcı grup, esas olarak Peştunlardan oluşuyordu ve iç savaşa karışmıştı. Arap İslamcı gruplarla yakın bağları vardı ve yabancı kaynaklardan destek alıyordu.
Harakat-e Enqelab-e İslami Afganistan (Afganistan İslami Devrimci Hareketi)	Mevlevi Muhammed Nabi Muhammedi liderliğindeki bu grup, iç savaş sırasında bir başka önemli oyuncuydu. Hizb-i İslami Afganistan ile ideolojik benzerlikleri olan ve hükümet güçlerine ve diğer gruplara karşı savaşan Peştun ağırlıklı bir gruptu.
Wahdat-e İslami Afganistan (Afganistan İslam Birliği Partisi)	Hazara etnik grubunun çıkarlarını temsil eden bu hizip Abdul Ali Mazari tarafından yönetiliyordu. Taliban'a direnmede çok önemli bir rol oynadılar ve kendi silahlı kanatlarına sahiptiler.

Kaynak: COI, 2022.

4.2. Yasal Eksiklikler ve İlgili Yasalara Uyulmaması

Afganistan, siyasi partilerle ilgili yasal eksiklikler ve zorluklarla karşı karşıyadır ve ilgili yasalara uyulmaması yaygın bir sorundur. Bu sorunlar kısacası ve sırayla aşağıda tartışılmaktadır (Ahmadi ve Ismailzadeh, 2013).

Kapsamlı yasal çerçeve eksikliği: Afganistan, siyasi partilere yönelik kapsamlı ve sağlam bir yasal çerçeveye sahip değildir. Bu durum; parti kaydı, operasyonları ve finansmanı gibi konularda belirsizliklere ve tutarsızlıklara yol açabilir. Net yönergelerin ve düzenlemelerin olmaması, siyasi partilerin faaliyetlerini sürdürme ve işleyişlerini düzenleme konusunda zorluklar yaşamasına neden olmaktadır.

Yetersiz parti kayıt süreci: Afganistan'da siyasi parti kayıt süreci külfetli ve uzun olabilir. Kayıttaki gecikmeler, yeni partilerin katılımını kısıtlayabilir; canlı ve çeşitli bir siyasi ortamın gelişmesini engelleyebilir.

Parti finansmanına ilişkin yetersiz düzenleme: Afganistan'da siyasi parti finansmanına ilişkin kapsamlı düzenlemeler bulunmamaktadır. Bu durum, siyasi partiler içinde şeffaflığı ve hesap verebilirliği zayıflatan, açıklanmayan veya uygun olmayan finansman kaynaklarını da içeren şeffaf olmayan mali uygulamalar riskini ortaya çıkarır. Bu eksiklik, parti finansmanının izlenmesi, raporlanması ve denetlenmesi konusunda belirsizliklere ve sorunlara yol açmaktadır.

Sınırlı gözetim ve uygulama mekanizmaları: Afganistan, partiyle ilgili yasa ve yönetmeliklere uyumu etkin bir şekilde izleme ve uygulama konusunda zorluklarla karşı karşıyadır. Zayıf gözetim kurumları ve ihlalleri soruşturma ve ele alma konusundaki sınırlı kapasite, uyumsuzluğa ve yasa dışı uygulamaların sürdürülmesine katkıda bulunur.

Parti i  yönetişim sorunları: Siyasi partiler, şeffaf i  karar verme süreçlerinin olmaması, zayıf hesap verebilirlik mekanizmaları ve parti yapılarında demokratik ilkelere sınırlı ba lılık dâhil olmak üzere genellikle i  yönetişim sorunlarıyla karşı karşıya kalır. Bu sorunlar i  bölünmelere, hizip ili e ve demokratik normlara uyulmamasına katkıda bulunabilir.

Seçim yasalarının tutarsız uygulanması: Siyasi partiler; kampanya finansmanını, siyasi reklamları ve seçim sürecinin diğer yönlerini düzenleyen seçim yasalarına tabidir. Ancak bu yasaların tutarsız bir şekilde veya adil rekabeti engelleyecek şekilde uygulanması, siyasi partiler arasında eşitsiz bir oyun alanı oluşturabilir (Ahmadi ve Ismailzadeh, 2013).

Yasal eksikliklerin giderilmesi ve ilgili yasalara uyumun iyileştirilmesi, kapsamlı reformlar gerektiren çok yönlü ve kapsamlı bir süreçtir. Bu reformlar, siyasi partiler için kapsamlı bir yasal çerçevenin geliştirilmesini, parti kayıt süreçlerini iyileştirmeyi, etkili izleme mekanizmaları kurmayı ve şeffaflık, hesap verebilirlik ve demokratik ilkelere bağlılığı sağlamak için uygulama mekanizmalarını g lendirmeyi içerir. Siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumları dâhil olmak üzere ilgili paydaşlar arasında diyalog ve i  birliğinin teşvik edilmesi çok önemlidir. Bu diyalog ve i  birliği, Afganistan'daki siyasi partilerin rolünü ve bütünlüğünü g lendirecek reformların geliştirilmesi ve uygulanması amacıyla gerçekleşmelidir. Bu nedenle bu reformların ilerletilmesi için siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumları arasında aktif ve sürekli i  birliğinin gerekliliği fazlasıyla göze çarpmaktadır. Bu i  birliği, yapıcı bir ortam oluşturabilir ve tüm paydaşların siyasi reformlarda etkin rol oynaması ve Afganistan'ın dayanışma ve daha fazla kalkınma kabiliyetini getirecek olumlu bir sonuca ulaşması için tartışma, görüş alı veri i ve politika belirleme alanı yaratabilmektedir.

4.3. Gücün Kişiselleştirilmesi

Çoğunluğu İran ve Pakistan'da bulunan, bazıları misyon beyanı veya anayasa olmadan cihatçı partidir. En başından beri yıkıma, çöküşe ve milyonlarca insanın ölümüne neden olan ve ülkeyi kanlar içinde bırakan iç savaflara neden olmuştur. Ulusal veya popüler hedefleri olmayan aile ve kişisel partiler hâline gelmektedir. Afganistan'daki siyasi partilerin başarısız olmasının temel nedenlerinden biri, siyasi istikrarsızlığa neden olan dış etkidir. Afganistan'da siyasi partilere mali kaynak sağlayan ülkeler, onlara siyasi ve hatta askerî misyonlar atfetmekte; bu da krizlere ve iç çatışmalara neden olmaktadır (Ahmedi, 2021). İktidar kişisel bir statü kazandığında ve belirli bir kişi veya etnik grup tarafından tekelleştirildiğinde, partilerin iktidarın mahremiyetine sızmaları için hiçbir teşvik yoktur ve iktidar için savaşmak yerine partiler rekabeti devlet işleri olarak övmek için kullanırlar. Milletin ve hükümetin arabuluculuğu ve iktidarın elde edilmesi olan etkinlikten mahrumdur, bu da siyasi partiyi etkilemektedir. Afgan siyasi partileri genellikle gücün kişiselleştirilmesi ve geleneksel, modern değerlerin çatışması ile ilgili zorluklarla karşı karşıyadır. İşte bu dinamiklere genel bir bakış (International Crisis Group, 2022):

Afganistan'da siyasi partiler, genellikle kurumsal süreçleri gölgede bırakarak kendi saflarında güç ve karar alma mekanizmalarını pekiştiren karizmatik liderlerden sıklıkla etkilenirler. Gücün bu şekilde kişiselleştirilmesi, karar vermenin katılımcı ve kolektif olması gereken kapsayıcı ve demokratik parti yapılarının gelişimini engellemektedir.

Ek olarak Afganistan'daki siyasi partiler, bazen destek toplamak ve güç tabanlarını korumak için himaye ağlarına güvenirlir. Bu ağlar; siyasi liderlerin, parti üyelerinin ve destekçilerinin bağlılığını güvence altına almak için kaynakları, konumları ve ayrıcalıkları dağıtmasıyla geleneksel karşılıklılık ve sadakat normları üzerinde çalışır. Sonuç olarak, himaye ağları, gücün kişiselleştirilmesini güçlendirir ve taraflar içinde liyakate dayalı karar verme fırsatlarını sınırlar.

Ayrıca Afganistan; geleneksel, kültürel ve dinî değerler ile modernleşme ve toplumsal değişim özelemleri arasında bir çatışma yaşamaktadır. Siyasi partiler, birbirinden farklı bu değer sistemleri arasında bir denge kurmakla uğraşırlar. Bazıları geleneksel değerleri korumaya öncelik verirken diğerleri ilerici ve modern idealleri savunur. Bu çatışma, genellikle siyasi partiler içinde ideolojik bölünmelere yol açar ve çeşitli sosyal, kültürel ve toplumsal cinsiyetle ilgili konulardaki politika konumlarını şekillendirir (Bittlingmayer vd., 2019).

Ayrıca Afganistan'ın önemli genç nüfusu değişim ve daha kapsayıcı bir siyasi sistem istemektedir. Ancak tipik olarak eski nesillerin ve yerleşik güç yapılarının hâkim olduğu yerleşik siyasi partilerde anlamlı katılımın önünde engellerle karşılaşılır. Genç üyeler, daha fazla temsil ve etki aradıkça bu nesil ayrılmış partiler içindeki gerilimlere ve zorluklara katkıda bulunur.

Ek olarak Afgan toplumu, geleneksel olarak ataerkil normlara bağlı kalarak kadınların siyasi katılımını sınırlar. Kadınların siyasette ve siyasi partilerdeki temsilini artırmak için çaba

gösterilmesine rağmen cinsiyet eşitsizlikleri devam etmektedir (Kristensen, 2016). Bazı siyasi partiler, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini ve kültürel normları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi zorunluluğuyla uzlaştırmaya çalışmaktadır; bu da parti platformları ve uygulamalarında gerginliğe neden olmaktadır.

Özetle Afganistan'ın siyasi manzarası; gücün kişiselleştirilmesi, himaye ağlarına güvenme, geleneksel ve modern değerler arasındaki çatışmalar, gençlerin katılımının önündeki engeller, partiler içindeki kuşaksal ayrımlar ve kadınların temsili ve toplumsal cinsiyet rollerini ele alma mücadeleleri gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Afganistan'da demokratik ilerlemeye ve istikrara katkıda bulunabilecek kapsayıcı ve etkili siyasi partilerin geliştirilmesi için bu zorlukların ele alınması çok önemlidir. Bu zorlukları etkili bir şekilde ele almak, demokratik değerleri destekleyen, siyasi partiler içinde şeffaf karar alma süreçlerini kurumsallaştıran, marjinal grupları güçlendiren ve nesiller arası diyalogu teşvik eden kapsamlı bir yaklaşımı gerektirir. Kadınların, gençlerin ve farklı seslerin parti yapılarına aktif katılımını teşvik etmek, geleneksel ve modern değerler arasındaki uçurumu kapatmak, daha kapsayıcı ve temsili partilere yol açmak için hayati önem taşımaktadır.

Ayrıca siyasi partiler için de hesap verebilirliği, şeffaflığı ve iç demokrasiyi geliştirmek için çaba gösterilmelidir. Partiler, gücün kişiselleştirilmesini azaltarak ve toplu karar alma süreçlerini teşvik ederek demokratik temellerini güçlendirebilirler. Bu, adil ve kapsayıcı uygulamaları sağlamak için düzenli parti seçimleri, açık davranış kuralları ve bağımsız gözetim gibi mekanizmalar aracılığıyla başarılabilir.

Ayrıca demokratik ilkeler, insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında eğitim ve farkındalığın teşvik edilmesi, toplumsal normları ve beklentileri değiştirmek için gereklidir. Bu, geleneksel değerlerin ilerici ideallerle uzlaştırıldığı, daha bilinçli politika pozisyonlarına ve kapsayıcı parti platformlarına yol açan bir ortamı teşvik edebilir. Ayrıca kadınlar ve gençler de dâhil olmak üzere marjinal grupların güçlendirilmesi, kapasite geliştirme programları, mentorluk fırsatları ve parti yapılarında ayrılmış koltuklar veya kotalar gibi hedefe yönelik girişimleri gerektirir. Bu gruplara gerekli desteği ve kaynakları sağlayarak sesleri ve bakış açıları partiler içinde daha iyi temsil edilebilir ve daha dengeli, çeşitli bir siyasi manzaraya katkıda bulunabilir.

Son olarak siyasi partiler içinde nesiller arası diyalog ve iş birliği teşvik edilmelidir. Farklı yaş grupları arasında açık ve saygılı iletişimi kolaylaştırmak, nesiller arası uçurumu kapatmaya, anlayışı geliştirmeye ve her neslin benzersiz güçlerinden ve bakış açılarından yararlanmaya yardımcı olabilir. Afganistan, bu yaklaşımları benimseyerek gücün kişiselleştirilmesi, kültürel çatışmalar, sınırlı gençlik katılımı ve cinsiyet eşitsizliği gibi zorlukları ele alan daha kapsayıcı, demokratik ve dirençli siyasi partiler inşa etme yolunda önemli adımlar atabilir.

4.4. Etnik Zorluklar

Etnik ve bölgesel mozaikler Afganistan'da yeni bir keşif değil. Bu çoğulculuk aslında ülkeyi her zaman farklı etnik grupların ve ayrı coğrafi bölgelerin bir toplamı olarak tanımlayan bir kimlik kartıdır. Özellikle son 25 yılda yaşanan tarihi, siyasi eğilimler ve olaylar bu çeşitliliği tüm boyutlarıyla yansıtmıştır. Halkın fraksiyonları; bayrak, siyasi veya ideolojik farklılıklardan ziyade etnik eğilimlerle ayrılmaya devam etmektedir. Bu savaşlarda Peştun, Tacik, Hazara ve Özbek grupları arasında açıkça anlaşmazlık bulunmaktadır. Etnik kimlikle öne çıkan Taliban, hâlen aynı kimlikle anılıyor. Etnik meydan okumalar ve bölünmeler, diğer sosyal bölünmeler gibi zaman bağlamında ve tarihin akışı içinde oluşmaktadır ve etnik milliyetçilikle yakından ilişkilidir. Milliyetçiliğin bu yönü, bir ulusun sınırını belirli bir etnik grubun sınırıyla tanımlayarak sınırlamaktadır. Milliyetçilik, insanın içinde doğduğu bir toplumu vurgular ve bu nedenle ortak ataları bir ulusun en belirgin özelliği olarak görmektedir (Moss, 2005: 202). Bu nedenle Afganistan'daki tüm etnik gruplar arasında kendilerini siyasi güç ve egemenliğin sahibi olarak gören Peştun halkıdır ve bu nedenle etnik gruplar arasında çoğunlukla kanlı çatışmalara neden olmuştur. Partilerin verimsizliği ve başarısızlığının sebebi partilerin kendileri olduğu iddia edilemeyecektir ancak partilerin etkisizliğinde bir takım sebep ve faktörler söz konusudur ve sorun bu sebep ve faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Etnik zorluklar, ülkenin çeşitli etnik yapısı göz önüne alındığında Afganistan'daki siyasi partiler için önemli bir zorluktur. Aşağıdaki noktalar, Afganistan siyasi partilerinin karşılaştığı bazı etnik zorlukları özetlemektedir (Schetter, 2005; Siddique, 2004):

Etnik kökene dayalı partiler: Afganistan'daki siyasi partiler, belirli etnik grupların çıkarlarını ve özelemlerini temsil ederek genellikle etnik hatlar doğrultusunda hareket ederler. Bu, öncelikle belirli bir etnik topluluğun üyelerine hitap eden etnik temelli partilerin oluşumuna yol açabilir. Bu tür partiler, kendi etnik gruplarını savunmayı amaçlarken geniş tabanlı destek toplamakta ve çok etnikli koalisyonlar kurmakta zorluklarla karşılaşabilirler.

Etnik kutuplaşma: Etnik bölünmeler ve gerilimler kutuplaşmış bir siyasi ortam yaratabilir. Etnik çizgiler boyunca siyasi güç için rekabet, etnik gruplar arası rekabeti şiddetlendirebilir ve farklı etnik gruplar arasındaki bölünmeleri derinleştirebilir. Etnik kutuplaşma, taraflar arasındaki iş birliğini ve uzlaşmayı zorlaştırarak istikrarlı ve kapsayıcı hükümetlerin oluşumunu engelleyebilir.

Güven ve temsil eksikliği: Afganistan'daki etnik azınlıklar, daha büyük etnik grupların hâkim olduğu siyasi partilerde gerçek bir temsil ve katılım eksikliği algılayabilirler. Karar alma süreçlerinde ve politikalarında marjinalleştirilmiş veya yetersiz temsil edilmiş hissedebilirler. Bu, bir yabancılaşma duygusuna ve etnik topluluklar arasında daha fazla bölünmeye yol açabilir.

Etnisiteye dayalı seferberlik: Partiler, siyasi avantaj elde etmek için etnik duygulara ve çıkarlara hitap ederek etnik kimliğe dayalı desteği seferber etmeye başvurabilirler. Bu, etnik

bölünmeleri güçlendirebilir ve partilerin daha geniş ulusal hedefler peşinde koşmak yerine kendi etnik seçmenlerinin çıkarlarına öncelik verdiği parçalanmış bir siyasi manzaraya katkıda bulunabilir.

Etnik oy verme kalıpları: Etnik köken, Afganistan'daki oy verme kalıplarını önemli ölçüde etkileyebilir. Seçmenler, kendi etnik kökenleriyle uyumlu partileri destekleme eğiliminde olabilir; bu da etnik temelli partilerin hâkimiyetini daha da güçlendirir ve etnik gruplar arası ittifakların oluşumunu engeller. Bu, partilerin etnik hatlar boyunca destek çekme kabiliyetini sınırlayabilir.

Güç paylaşımı zorlukları: Etnik çeşitlilik, güç paylaşımı düzenlemeleri ve istikrarlı hükümetlerin oluşumu için zorluklar yaratır. Etnik temelli partiler, farklı etnik toplulukları temsil eden partilerle ittifak kurma konusunda isteksiz olabilirler; nüfuzlarını kaybetmekten veya etnik çıkarlarının seyrelemesinden korkarlar. Farklı etnik grupların endişelerini ele alan güç paylaşımı anlaşmalarının müzakere edilmesi karmaşık olabilir, kapsayıcı ve şeffaf süreçler gerektirebilir.

Afganistan siyasi partilerindeki etnik zorlukların ele alınması, kapsayıcı siyasetin teşvik edilmesini, etnik gruplar arası diyalogun teşvik edilmesini ve ulusal birlik ve uzlaşmaya öncelik verilmesini gerektiriyor. Çok etnik gruptan oluşan partilerin ve koalisyonların oluşumunun teşvik edilmesi, etnik ayrılıkların giderilmesine ve ülke için ortak bir vizyonun geliştirilmesine yardımcı olabilir. Tüm etnik grupların siyasi partilerde adil bir şekilde temsil edilmesini sağlama, eşitlikçi politikaları teşvik etme ve şikâyetleri ele alma çabaları, Afganistan'da daha kapsayıcı ve istikrarlı bir siyasi ortama katkıda bulunabilir.

4.5. Mali Zorluklar

Siyasi Partiler Kanunu'na göre partilerin yabancı ülkelerde siyasi üyelikleri ve dış kaynaklardan finanse edilmesi yetkisiz olup Siyasi Partiler Kanunu'nun 6. maddesi hükümlerine aykırıdır. 2003 yılında kabul edilen Anayasa'nın 35. maddesinin partilerin kurulmasını tanımasına ve partinin dış kaynaklara bağımlı olmadığını ve mali kaynaklarının kamuya açık olduğunu (Afganistan Anayasası'nda) belirtir. Ortak uygulama ile kayıtlı siyasi partilere oy, aday veya sandalye sayısına dayalı mali destek her ülkenin yasalarına tabidir ancak Afganistan partilerinin mali desteği ne kamu ne de hükümettir. Bağımsız siyasi partilerin mali zayıflığı başarısızlık ve verimsizlikle sonuçlanmaktadır (Vahid, 2003). Siyasi parti liderlerinin dış ilişkileri ve gizli ekonomik ilişkileri, partinin en zorlu konularından biri olarak kabul edilen ve parti üyelerinin memnuniyetsizliğine ve protestosuna neden olan unsurlardır. Gücün özgünlüğü fikri, paranoya hastalığı, ekonominin özgünlüğü fikri, başkalarının güçlenmesi ve başkalarını kıskanması korkusu gibi parametrelere kadar uzanmaktadır. Sonuç olarak siyaset; Machiavelli, Hobbes ve Morgenthau'nun entelektüel ve teorik kurucuları olduğu ahlaki insan doğasından yoksundur; bu tür bir düşünce ise modern siyasi akılcılık ve Afganistan toplumu çağının gereklilikleri ile bağdaşmamaktadır (Nebevi, 2009).

Mali zorluklar ve siyasi partilerin yapısal zorlukları gibi unsurlar, siyasi partilerin etkinliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Çoğu ülkede siyasi partiler, gelir elde etmek için tipik olarak üç ana

yönteme güvenirlir. Yıllar geçtikçe bu yaklaşımlar çeşitli siyasi partiler ve gruplar tarafından yaygın olarak kullanılmıştır (Fouladgar, 2017).

İlk olarak parti üyeleri, genellikle ekonomik faaliyetlerinden elde ettikleri kazançların bir kısmını partiyi finanse etmek için kullanırlar. Ancak bu uygulama, partinin seçim başarısı kazanması durumunda katkıda bulunan şirketlere yönelik potansiyel kayırmacılık konusunda endişelere yol açabileceğinden sorunlu olabilir.

İkinci yöntem, partinin operasyonlarını desteklemek için üyelik ücretleri toplamasını içerir. Ancak özellikle seçimler sırasında parti teşkilatıyla ilgili önemli harcamalar nedeniyle üyelik aidatlarından elde edilen gelir, çoğu kez partinin genel harcamalarını karşılamada yetersiz kalmaktadır.

Üçüncü yaklaşım, varlıklı bireylerden veya hayırseverlerden mali destek aramayı gerektirir. Bu strateji, gerekli fonları sağlayabilirken partiyi bu gruplara borçlu bir konuma da getirebilir ve potansiyel olarak parti iktidara geldiğinde belirli faydaların veya ayrıcalıkların dağıtılmasına yol açabilir.

Afgan siyasi partilerinin karşılaştığı mali zorluklar birkaç faktöre bağlanabilir (Fouladgar, 2017):

Sınırlı devlet finansmanı: Afganistan'daki siyasi partiler, faaliyetlerini ve kampanyalarını desteklemek için devlet finansmanına güveniyor. Bununla birlikte Afgan hükümeti, siyasi partilere yeterli finansman sağlama yeteneğini sınırlayan zayıf bir gelir tabanı, yolsuzluk ve kötü yönetim dâhil olmak üzere önemli mali zorluklarla karşı karşıyadır.

İç mali kaynak eksikliği: Afganistan'daki birçok siyasi parti, kendi mali kaynaklarını yaratma mücadelesi verir. Genellikle operasyonlarını ve kampanyalarını sürdürmek için yeterli olmayabilecek bireysel katkılara büyük ölçüde güvenir. Sınırlı kaynak yaratma kapasitesi ve parti finansmanında şeffaflık eksikliği mali zorlukları daha da artırmaktadır.

Güvenlik endişeleri: Afganistan'ın istikrarsız güvenlik durumu, siyasi partiler için fon sağlama konusunda zorluklar yaratıyor. Devam eden çatışmalar, silahlı grupların sindirme taktikleri, parti üyelerine ve destekçilerine yönelik tehditler, etkili kaynak geliştirme faaliyetleri yürütmeyi zorlaştırıyor.

Dış finansmana bağımlılık: Afganistan'daki bazı siyasi partiler yabancı kaynaklardan mali destek almıştır. Ancak özellikle uluslararası ilgi ve öncelikler zaman içinde değiştikçe dış finansmanın mevcudiyeti ve sürdürülebilirliği tahmin edilemez olabilir.

Yasal çerçeve eksikliği: Afganistan, siyasi partilerin finansmanına ilişkin kapsamlı düzenlemelerden ve denetim mekanizmalarından yoksundur. Açık yönergelerin ve uygulama

mekanizmalarının olmaması, kaynak yaratma ve harcamalar açısından siyasi partiler arasında şeffaflık, hesap verebilirlik ve adil rekabeti sağlamayı zorlaştırmaktadır.

Ekonomik zorluklar: Yüksek düzeyde yoksulluk ve işsizlik dâhil olmak üzere Afganistan'ın genel ekonomik durumu, bireylerin siyasi partilere katkıda bulunma mali kapasitelerini etkiler. Ekonomik zorluklar, partilerin potansiyel destekçilerinden yeterli mali destek sağlamasını zorlaştırır.

Afgan siyasi partilerinin mali zorluklarının ele alınması, devlet finansman mekanizmalarının güçlendirilmesi, parti finansmanında şeffaflığın teşvik edilmesi, denetim için yasal çerçevelerin oluşturulması ve bireylerin mali olarak katkıda bulunma kapasitelerini artırmak için ekonomik kalkınmanın desteklenmesi dâhil olmak üzere kapsamlı reformlar gerektirir. Ek olarak, güvenlik ve istikrarı artırma çabaları, kaynak yaratma faaliyetlerine ve siyasi angajmana elverişli bir ortam yaratmak için çok önemlidir.

4.6. Siyasi Partilerin Yapısal Zorlukları

Sivil toplumun büyümesini ve üçüncü dünya başarısını engelleyen faktörler Afganistan'da da meydana gelmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda listelenmiştir.

4.6.1. Kabile ve Sosyal Yapılar

Etnik siyasi katılım 1960'larda daha da genişlemiştir. Tacikler, iktidardaki Halkın Demokratik Partisi'nin etnik yapısında en büyük paya sahiptir, Özbekler ise yadsınamaz bir siyasi ve askerî güç kazandılar. 1970'lerin başında siyasi iktidarın tüm yapısı değişti ve Tacikler güç piramidinin zirvesine tırmandı.

Bu değişiklik, Demokratik Halk Partisi'nin etnik yapısındaki değişikliklerden ve Necibullah hükümetinin çöküşünün arifesinde cihatçı grupların etnik düzenlemesinden kaynaklanmıştır. 1979'da Halkın Demokratik Partisi'nin etnik bileşiminde Peştunlar %56, Tacikler %35 ve aşiretlerin geri kalanı %9 iken 1987'de Tacikler %47, Peştunlar %37, Özbekler %8 ve Hazaralar %4 yer kaplar (Antonio, 2009: 148). İktidarın kabile yapısına ve yöneticilerin diktatörlüğüne dayalı etnik ve kültürel bölünmeler, siyasi durgunluğa ve şiddete yol açmaktadır. İsyan ve şiddet, talep ve mücadele yerine sessizce ve demokratik olarak oturur. 268 yıllık tarihinde her zaman aşiret yapısıyla yönetilen bir coğrafyada aşiretler hükmetme fırsatı bulamamışlardır, şimdi alttan baskı ve yukarıdan pazarlık yapmak yerine alttan pazarlık ve yukardan baskı yapıyor. Yumuşak siyasi faaliyetin yolu şiddet ve savaş ortamında yavaşlar ve burada siyasi partilerin genişleme fırsatı yoktur.

4.6.2. Kitle Toplumu

Sivil toplum, bir yandan hükümetin taleplerini karşılamasını isteyen ve başka yandan kamusal alanını genişleten insan ilişkilerinin gönüllü katılımı ve çoğulculuğu için özgür bir sosyal alandır

(Afghanpaper, 2003). Sivil toplumun yokluğu veya zayıflığı, duyguların ve provokasyonun rasyonellik üzerinde egemenliğine yol açmaktadır. Totaliter (otoriter) ve otoriter (otoriter) sistemleri devreye sokmaktadır. Siyasal kültürün zayıflığının ve siyasal bilincin düşük olmasının, kitle demokrasisinin ortaya çıkmasına neden olduğu ve toplumun tüm güçlerinin ve seçkinlerinin egemen güce övgü ve itaatte bulunduğu bir toplumda iktidara gelmek isteyen güçlü ve etkili partilerin faaliyeti, iktidarı elde etmek için bir plan sunmak ve halk desteğinden yararlanmaktan ibaret değildir. Siyasi partiler, sivil toplum bağlamında yükselirlerse ve taleplerini toplumun ulusal özlemlerine uygun olarak sunarlarsa etkili olurlar.

4.6.3. Siyasi Elitlerin Zayıflığı

Siyasi seçkinler, genellikle toplumda kamu politikasının gelişimini etkileyen ve etkisi olan bir insan sınıfıdır. Laswell, siyasetin ilk kurucularından biridir. Ona göre günümüz toplumlarında kararlar seçkinler tarafından alınmaktadır (Torabi, 2020: 115-116). Afganistan'da sosyal-ekonomik statüden yoksun olan ve sivil toplumun desteğini almayan elitler, hâkimiyetlerini kurmak için güç ve yolsuzluğa başvurmaktadır. Afganistan'ın seçkinleri etkisizlikleri nedeniyle yüksek bir sosyal statüye sahip değildirler. Sosyal statü kayıplarını oyunlar, yolsuzluk ve yasa dışı yollarla telafi etmektedirler. Bu nedenle zayıflıkları insanların partiye ve dolayısıyla ajana katılmasını engellemektedir ve parti başarısız olmaktadır.

4.6.4. Siyasal Kültürün Zayıflığı

Diktatörlük sonrasında Afganistan'da bir anda demokratik sistemin ortaya çıkması hazırlıksız siyasal kültürü şaşırtmış ve bunun sonucunda demokratik ortama uygun zayıf parti kültürü, partilere yönelik olumsuz bir zihniyete gebe kalmış ve partiler devreye girmiştir. Afganistan'ın siyasal geçmişi, siyasal sistem ile halk arasındaki çatlağı da etkilemiş; hükümet ile halk arasındaki karşılıklı güven krizi, diktatörlüklere, karizmatik şahsiyetlere ve totaliter partilere yol açmıştır. Bu durumda parti faaliyetleri demokratiktir. İlk sonucu, siyasal istikrarsızlık olan rahatsız edici taraflar arasındaki ayaklanma ve çatışmalar sahnesidir (Vahid, 2003: 120-123).

4.6.5. Liderlik Krizi

Afganistan'da siyasal parti liderleri genellikle siyasal bilgiye sahip olmayan, davranışları toplumun gerçeklerine ve hedeflerine dayanmayan kişilerdir. Görüldüğü gibi öne çıkan isimler, bilimsel, idari ve popüler sicili iyi olan ancak Afganistan'da parti liderleri nitelikli olmayan parti üyeleri, parti başkanı olan kişinin gözetiminde çalışmak zorundadırlar. Ülkenin ünlü partilerinin liderliği, esas olarak iç savaş yıllarının bir ürünü olan büyük mali zenginlik ve geleneksel etki nedeniyle partiyi oluşturabilir. Elbette bilimsel isimlerle yönetilen partiler var ama sayıları çok azdır. Bunun ana nedenlerinden biri, geleneksel liderlik partisinin üyeleri ile onların totaliterliği arasındaki olağan dışı farklılıktır (Hatibi, 2012). Kişiselleştirilmiş partilerin Afgan krizinde karşılaştığı ilk

büyük zorluk, çoğu partinin geleneksel olarak demokratik bir mekanizma olmadan yönetilmesi ve bu liderlerin çoğunun kalıtsal ve yaşam boyu olması ve ne yazık ki ya siyasi bilgiye ya da parti liderliği deneyimine sahip olmasıdır. Toplumun kendisi hareket edemez ve geleneksel nüfuz veya finansal konum yoluyla liderlik konumuna ulaşmıştır ve toplumun ihtiyaçlarını ve yeni atmosferi karşılayamamaktadır. Bu tür liderlerin uzun vadeli yönetimi otoriterliğe, radikalizme, bölünmelere ve ayrışmalara yol açmaktadır.

4.6.6. Verimli ve Tutarlı Organizasyon Eksikliği

Çok sayıda komitenin oluşturulması, düzenli ve tutarlı faaliyetler gerektirir çünkü birçok Afganistan partisi siyasi pozisyonlarda bile gerekli örgütsel koordinasyona sahip değildir. Birden fazla komite veya komitenin faaliyetlerine sahip değildir. Çünkü partilerin faaliyetleri kendi içinde olmalıdır. Oluşturulan kapsamlı yaklaşım da değerli sonuçlar vermemektedir.

4.6.7. Büyük Hedeflerin Olmaması

Hedefler ve ideoloji, siyasi partilere kimlik kazandırmaktadır. Bu tür hedefler, partilerin iç koordinasyonunu belirler ve partilerin mücadele alanına katılma motivasyonuna güç katmaktadır. Partinin çalışmalarına anlam kazandırmak için hedeflerin açık olması gerekir. Ülkedeki siyasi partilerin çoğunun büyük hedefleri olamamasının yanında orta ve küçük hedefleri de yoktur. Her partinin tüzük ve beyanları kendi düşünce ve hedeflerini yansıtmaktadır. Çoğu siyasi partinin tüzük ve beyanlarına yakından bakıldığında birçok zaaflarının olduğunu görebiliriz. Afganistan'da diğer siyasi partilerin amaçları da belirsizdir (Hatibi, 2012). Afganistan'daki siyasi partilerin pek çoğu kararlarında, seçimlerinde ve pozisyonlarında hızlı değişim göstermektedir. Bu durum seçim zamanlarında daha da artmaktadır. Bu dinamik değişim onların belirli bir hedef peşinde koşmadıklarını, amaçsız ve kafalarının karışık olduğunu göstermektedir. Pozisyonlar listesinde parti liderinin adı dâhil bir ideolojiye sahip olmak, partiye kimlik kazandırır ve taraftarlarını cesaretlendirir; gerçeklere ve ihtiyaçlara dayalı ideolojik bir hedefin olmaması, yaygın toplumsal mantıksızlık ve gayri meşruiyete ve parti katılımına ve nihayetinde başarısızlığa yol açmaktadır.

4.6.8. Karakterli Olmaması ve Merak Etmemezlilikleri

Toplumsal olaylara tepki göstermeyi reddeden, milletin millî ve dinî vesilelerine dahi saygı duymayan, mesleğinde pasif ve aktif bir politika izleyen bir parti, milletin dostu olamaz ve milletin desteğini beklememektedir. Bu partilerin birçoğu siyasi ve toplumsal olaylar, vesileler ve açıklamalar karşısında tarafsız kalır; pozisyonlarını medyaya açıklama biçiminde herhangi bir yorum yapmazlar ve büyükleri takip ederler (Sajjadi, 2017b: 231).

4.6.9. Kişisel Eksen

Afganistan'daki siyasi partilerin karşı karşıya olduğu temel sorunlardan biri, siyasi partinin kararlarını ve stratejilerini kontrol eden ve siyasi partinin popülaritesini ve başarısını ölçmek için merkezî program ve tüzüğü kullanan merkezî bir kişinin varlığıdır. Birçok siyasi partide merkezî figür genellikle karar alma ve politika oluşturmada çok önemli bir rol oynayan parti lideridir. Partinin yönünü ve hedeflerini belirlemekten sorumludur ve üyeler merkezî programa ve tüzüğe bağlıdır. Siyasi partiler, bu modeli takip etmez veya bu modelde hareket etmezse partinin popülaritesi ve büyümesi etkilenebilir. Siyasi parti popülaritesinin birinci partinin davranışına, popülaritesine ve başarısına bağımlılığı iki yönden gelir. İlk olarak birinci taraf, politika ve programlarının uygulanması alanında önemli başarılarla sahipse kamuoyunun itibarını ve güvenini çekecek ve diğer tarafların taklit etmesi için bir örnek olarak değerlendirilecektir. İkincisi, birinci tarafın davranış ve performansı merkezî programa ve tüzüğe uygunsa diğer taraflar da onların deneyim ve başarılı uygulamalarından yararlanarak gelişmelerini hızlandırabilir. Bu nedenle merkezî programa ve tüzüğe odaklanmak ve partilerin buna uyması, siyasi popülaritelerini korumaları ve artırmaları açısından çok önemlidir. Bu konu ciddi bir şekilde ele alınmalı ve taraflar büyüme ve gelişmeleri için bu modeli kullanmalıdır. Ayrıca parti içinde merkez tüzüğün ilke ve değerlerine dayalı olarak faaliyet gösteren bir örgüt kültürünün oluşturulması, partilerin güç ve istikrarına yardımcı olabilir ve siyasi ortamda daha etkili olmalarını sağlayabilir (Sajjadi, 2017: 231).

Son olarak merkezî program ve tüzük, siyasi performanslarını iyileştiren, popülerlik ve başarılarına destek sağlayan siyasi partiler için bir rehber olarak çok önemlidir. Elbette bu program ve tüzüğün güncellenmesi, toplumun günlük değişimlerine ve ihtiyaçlarına göre uyarlanması gerekir ki taraflar için geçerli bir referans noktası olabilsin; ilerleme ve siyasi hedeflerini gerçekleştirme yolunda onlara eşlik edebilsin.

4.6.10. Etnik Eksen

Bir siyasi partinin amacı ulus inşa etmek, ulusal çıkarları ve birliği güvence altına almaktır. Afganistan'daki büyük partilerin bölünmelerinin temelini etnik-ırksal ve bölgesel koşullar, kışkırtmalar oluşturmaktadır. Bu bölünmeler siyasi partilerin faaliyetlerini herhangi bir faktörden daha fazla engellemektedir ve çoğu zaman kanlı çatışmalara ve partilerin verimsizliklerine neden olmaktadır. Tabii ki başarısızlığın tüm faktörlerini listelemek bu makalenin kapsamı dışındadır; sadece verimsizliğin en önemli faktörlerine dikkat çekmeye çalıştık. Aksi takdirde şunları içerebilirdi: parti yabancılaşması, onlarca yıldır devam eden iç savaş, yasaların ihlali ve yasal zayıflıklar ve ilgili yasalara uyulmaması, parti içinde düşmanca rekabet, partinin üst kademelerinde aktif kadınların bulunmaması, vatandaşlığın tanınması, İslami ahlakın olmaması, siyaset, yoksulluk, liyakat, retorik, tek taraflılık, kişisel çıkarların ve siyasi ön yargıların üstesinden gelinmesi vb. de partilerin başarısının önündeki uzun engeller listesine dâhil edilmektedir. Önemli olan verimsizliğin

nedenlerini sıralamak değil, partilerin demokrasinin değerli direkleri olarak hareket edebilmeleri için bu engelleri ortadan kaldırmaktır (Sajjadi, 2017: 231).

Siyasi partilerin etkisizliği ve zayıf noktaların oluşmasında siyasi sistemin sorumsuz eleştirileri, parti içi düşmanca rekabet, nadir ve amaçsız işe alımlar, partinin üst kademelerinde aktif kadınların bulunmaması ve partinin üst kademelerinde yer almaması gibi faktörler de etkili olmaktadır. Ülkenin ulusal çıkarlarının ve önceliklerinin etkisi vardır. Altta yatan bu sorunların üstesinden gelmek için parti içi kurumları güçlendirmeyi, ideolojik netliği teşvik etmeyi, kapsayıcılığı teşvik etmeyi ve iş birlikçi bir ortam geliştirmeyi amaçlayan girişimlerde bulunmak çok önemlidir. Bunu başarmanın bir yolu, kapsamlı siyasi parti geliştirme programlarının uygulanmasıdır. Bu programlar, Afgan siyasi partilerinin kapasite ve etkinliğini artırmak için gerekli desteği ve kaynakları sağlayabilir. Ayrıca adil ve şeffaf bir seçim süreci sağlamak için seçim yasalarını ve düzenlemelerini gözden geçirmek ve iyileştirmek önemlidir. Buna rekabeti teşvik eden, yolsuzluğu caydıran ve tüm siyasi partiler için fırsat eşitliğini garanti eden önlemler dâhildir. Ek olarak siyasi eğitime yatırım yapmak ve halk arasında sivil farkındalığı artırmak, Afgan siyasi partilerinin genel büyümesine ve etkinliğine büyük ölçüde katkıda bulunabilir. Vatandaşları demokratik ilkelerin, siyasi sürece katılımlarının önemi ve bilinçli karar vermenin önemi hakkında sağlam bir anlayışla donatarak daha ilgili ve siyasi olarak bilinçli bir seçmen yetiştirilebilir.

Afganistan'da siyasi partilerin siyasi yapısında etkili bir şekilde örgütlenememesi birkaç faktöre bağlıdır. Bunlar arasında güvenlik sorunları, siyasi istikrarsızlık, yetersiz yasal çerçeve ve kaynak eksikliği gibi etmenler yer almaktadır. Güvenlik sorunları, Afganistan'ın uzun süredir iç savaş, çatışma ve terörizmle mücadele ettiği bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, siyasi partilerin faaliyetlerini sınırlayabilir ve güvenlik riski nedeniyle parti üyeleri ve liderleri için tehlike oluşturabilir. Siyasi istikrarsızlık da siyasi partilerin etkili bir şekilde örgütlenememesinde etken olmuştur. Afganistan, uzun süredir siyasi geçiş süreçleriyle, hükümet krizleriyle ve iç bölünmelerle mücadele etmektedir. Bu durum, partilerin konsolidasyonunu ve örgütlenmesini olumsuz etkileyebilir. Afganistan'da siyasi partilerin yetersiz örgütlenmesinin bir diğer nedeni, yetersiz yasal çerçeve ve kaynak eksikliğidir. Parti yasasının gerektirdiği şartları yerine getirmek ve resmî kayıt işlemlerini tamamlamak zorlu bir süreç olabilir. Ayrıca siyasi partilerin mali ve idari kaynaklara erişimi sınırlı olabilir, bu da örgütlenme ve faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütme kapasitelerini olumsuz etkileyebilir. Bu faktörler bir araya gelmesi, Afganistan'daki siyasi partilerin çoğunun yasal gereklilikleri yerine getirmemesine ve siyasi yapıda etkili bir şekilde örgütlenememesine yol açmıştır. Bu durum, Afganistan'ın demokratik süreçlerinin ve siyasi çoğulculuğun gelişimini sınırlayabilir. Ancak siyasi partilerin rolünü güçlendirmek ve demokratik yapının güçlenmesine katkıda bulunmak için adımlar atılması önemlidir. Afganistan Adalet Bakanlığının taraflar için belirlediği koşullardan biri, bir siyasi partinin Afganistan'ın en az 20 ilinde yerel bir ofise sahip olması gerektiğidir. Adalet Bakanlığı, bu koşulları yerine getirmeyen partilerin lisanslarını askıya almaya başladıklarını belirtmektedir. Siyasi partilerin kuruluş kurallarına göre bir

siyasi partinin resmî ruhsat aldıktan sonra bir yıl içinde en az 20 ilde taşra teşkilatını kurmaması durumunda o partinin ruhsatı iptal edilebilir (Ghaderi, 2013).

Siyasi uzmanların açıklamalarının yanı sıra siyasi partilerin zayıflığı, başarısızlıkları ve iflasları üç gösterge ile ortaya koyulmuştur:

1. Yapısal: Tipolojide bahsedildiği noktada, merkezî bir kişiliğe sahip Afganistan siyasi partileri, kurucusuna güçlü bir şekilde bağımlıdır ve kurucularından daha kısa bir ömre sahiptir. Dolayısıyla ne sürdürülebilir bir yapıları ne de sürdürülebilir bir ülkeleri vardır.

2. Pratikte: Afganistan'ın etnik kimliğine sahip olmayan siyasi partilerin hiçbir zaman yapamadığı, partinin emelleri için halk desteğini toplamak ve güç kazanmak için halkı seferber etme yeteneğine sahip verimli ve başarılı bir parti oluşturamamaktır.

3. Amaçsal: Kamu yararına programlarıyla insanlara eşlik edebilecek bir planı, belirli bir hedef planı olan verimli ve başarılı bir siyasi parti oluşturamama sorunu vardır. Afganistan'daki partilerin çoğunun ya planları yoktur ya da ulaşamaz ve bilinmeyen planları vardır. Sorun küçük, etnik, kortikal ve aralıklı programları olmasıdır.

Tüm aksiliklere ve bir dizi tutarsız ve şiddet yanlısı partiden ayrılmalarına rağmen bazı siyasi partiler, sivil kurumların genişlemesi için fırsatlar sağlamak, hükümete yönelik bir eleştiri ruhu yaratmak, yayınlar, bilgi ve medya yayınlamak gibi birkaç olumlu rol oynamıştır: faaliyetler, mitingler, kültürel ve siyasi farkındalık, kadınların siyasi ve sosyal işlere katılımı vb. Ancak bir siyasi partinin temel amacı olan iktidarı ele geçirmede ve halkın siyasi motivasyonunda başarısız olmaları, oldukça açık ve etnik özlemler parti kotalarına üstün gelmektedir. Tabii ki etnik katılım veya etnik partilerin uygunsuz performansını reddetmeye çalışmıyoruz ve etnik grupların katılımını adil dağıtım yoluyla gerçekleştirmek, bir ulusun kendini beğenmişliğini ve meşruiyetini sağlamanın odak noktası olabilir (Sajjadi, 2017: 48). Partilerin siyasi düşünce ve davranışları açısından eleştirilebilecek nokta ise partilerin ulusal kimlik ve birliği, halkın katılımı ve meşruiyetini, ulusal adaleti yumuşak siyasi faaliyetle ve kanlı olaylardan arınmış bir şekilde sağlayamamasıdır. Etnik tutum, davranışlar ve gücü parti mekanizması aracılığıyla dağıtır ve bu başarısızlıklar aynı dört yolu gösterici yaparak yani siyasi yakınlık, hedef toplumla etkileşim, entelektüel ve yönelim çerçevesinde analiz edilebilmektedir.

Afganistan'da siyasi partiler, verimsizliklere neden olan önemli sorunları gerektiği gibi yürütememişlerdir. Bunun sebepleri şunlardır: Afganistan'da siyasi partiler hileli bir şekilde kurulmuştur. Partilerin faaliyetleri göz ardı edilemez ve bu partilerin başarısızlıklarının nedeni gecikmeleri ile dağılmaları olmuştur. Ülkede güvenlik ve istikrarın olmaması siyasi partilere zarar vermiş ve onlara meydan okumuştur. Afganistan'da ırk çeşitliliği ve farklı etnik grupların varlığı, siyasi partilerde etnik kimliklerin oluşmasının sebeplerinden biridir. Ancak bu siyasi hareketler, kitleleri harekete geçirebilecek, kısa-uzun vadeli hedefler doğrultusunda hareket edebilecek bir

çalışma stratejisinden ve belirli hedeflerden yoksun olmuştur. Afganistan'daki siyasi partiler artık tutarlı örgütlenmelere sahip değillerdir. Bunun yerine bu partiler, mezhep ve etnik dengeye dayalı olarak oluşturulmuşlardır. Afgan siyasi partilerinin yetkilileri hâlâ popüler ve kapsayıcı değildirler ve bu yetkililer toplum koşullarında ve toplumun dönüşümünde güçlü bir desteğe sahip olmamışlardır. Dış politika programları da Afganistan'ın siyasi yapısında etkilidir (Panjshiri, 2020).

4.7. Afganistan'daki Siyasi Partilerin İstikrarsızlık Nedenleri

Siyasi partilerin Afganistan'da istikrarlı bir şekilde var olamamasının nedenleri şunlar olabilir (Atai, 2016):

1. Siyasi Kültür ve Demokrasi: Afganistan'da demokratik kültürün ve demokrasiye dayalı kurumların yeterince yerleşmemesi, siyasi partilerin istikrarını etkileyen temel faktördür. Uzun yıllar süren savaşlar, diktatörlükler ve siyasi çalkantılar, demokrasi değerlerinin benimsenmesi ve kurumsallaşmasını engellemiştir.
2. Etnik ve Aşiret Bölünmeleri: Afganistan'da etnik ve aşiret aidiyeti önemli bir rol oynamaktadır. Siyasi partilerin bu bölünmelere dayalı olarak örgütlenmeleri, ulusal birliği ve ortak hedefleri zayıflatmaktadır. Etnik ve aşiret grupları arasındaki rekabet ve çatışmalar, siyasi partilerin iç bölünmeler yaşamasına ve istikrarlarını zedelemesine neden olmaktadır.
3. Güvenlik Sorunları: Afganistan'daki sürekli güvenlik sorunları, siyasi partilerin faaliyetlerini sınırlayan önemli bir faktördür. Terör saldırıları, siyasi liderlere yönelik tehditler ve şiddet olayları, partilerin etkinliğini azaltmakta ve siyasi istikrarı olumsuz etkilemektedir.
4. Finansman Zorlukları: Siyasi partilerin mali kaynaklara erişimleri sınırlı olabilir. Mali kaynakların yetersizliği, parti faaliyetlerini sürdürme, seçim kampanyalarını finanse etme ve destekçi tabanlarını memnun etme konularında zorluklar yaratmaktadır. Bu da partilerin istikrarını olumsuz etkileyebilir.
5. Siyasi Rekabet ve İç Çekişmeler: Afganistan'daki siyasi partiler arasındaki rekabet ve iç çekişmeler, partilerin birlik ve istikrarını zedeler. Farklı siyasi gruplar arasındaki anlaşmazlıklar, ittifaklar ve çıkar çatışmaları, siyasi partilerin verimliliğini ve güvenilirliğini olumsuz etkileyebilir.
6. Yolsuzluk ve Nüfuz Ticareti: Birçok siyasi parti, hükümette veya yerel yönetimlerde görev alan kişilerle ilişkilerini kullanarak kaynakları kötüye kullanmış ve yolsuzluğa karışmıştır. Bu, toplumun güvenini sarstığı gibi devlet kurumlarının etkin bir şekilde çalışmasını da engellemiştir.

7. Eğitimsizlik ve Kapasite Sorunları: Birçok siyasi parti, üyelerinin eğitimsiz olması ve yönetim kapasitelerinin yetersiz olması nedeniyle etkisiz kalmıştır. Partilerin politika oluşturma ve uygulama konularında yetersizlikleri, verimsizliklerin temel nedenlerinden biri olmuştur.
8. Uluslararası Müdahaleler: Afganistan'daki siyasi partiler, uluslararası toplumun müdahalesine sık sık maruz kalmışlardır. Bu, yerel politikaların dış güçlerin çıkarlarına göre şekillenmesine yol açmış ve yerel bağımsızlığı zayıflatmıştır.

Bu faktörler, Afganistan'daki siyasi partilerin istikrarsızlığını ve etkisizliğini açıklamada rol oynamaktadır.

Siyasi partilerin kuruldukları günden bugüne istikrarlı kalamadığı göz önüne alındığında ülkedeki çeşitli siyasi partilerin ortaya çıkışı ve bu siyasi partileri verimsiz kılan faktörlerin neler olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı, yukarıdaki başlık altında yani “Afganistan'daki siyasi partilerin istikrarsızlığının analizi” içerisinde incelenmektedir. Bu durumu derğerlendiren yazar ve siyasi analist Dr. Seyyed Abdul Qayyum Sajjadi, Afganistan'daki siyasi partilerin istikrarsızlığının nedenlerinin iki ana faktörden kaynaklandığına inanmaktadır. Bunlardan birincisi rasyonel faktörler, ikincisi ise sosyolojidir (Sajjadi, 2017: 303).

4.7.1. Akıl ve Düşüncenin Temsilcisi

Siyasi partilerin toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkmaları ve yayılmaları için gerekli entelektüel ve teorik altyapıya ihtiyaçları vardır. Bu gerekçelerin eksikliği siyasi partilerin ortaya çıkışını ve devamını zorlaştırmaktadır. Siyasi partiler, belli bir teorik ve entelektüel temelde ortaya çıkabilir ve genişleyebilir. Örneğin, otoriter bir siyasi kültürde parti büyümesi ve faaliyeti için hiçbir fırsat bulunmamaktadır. Buradan, bir toplumda partilerin ortaya çıkması için katılım ve eleştiri kültürünün varlığının gerekli bir koşul olduğu sonucuna varılabilir.

Siyasi partilerin muhakeme faktörleri ve istikrarsızlığı söz konusu olduğunda toplumun siyasi kültürüne dikkat edilmelidir. Siyasi partilerin Afganistan'ı kapsamadaki başarısızlığını ve istikrarsızlığını etkileyen faktörlerden biri de toplumumuzun siyasi kültürü ile ilgilidir. Toplumumuzun siyasi kültürü kabilsel ve gelenekseldir. Bu kültür içerisinde aşiret siyaset kültüründe rekabet ilkesinin düşmanlık olarak kabul edildiği demokrasi ve modern siyasi hayatın göstergeleriyle bağdaşmayan unsur ve unsurlar bulunmaktadır. Çünkü bu kültürde siyaset ve yönetim kişisel bir sorundur. Bu nedenle rekabet, iktidar sahiplerinin mülkünün gasp edilmesi vb. anlamına gelir. Bu kültürde kabilenin değerleri ve kültürü, tek duyulabilir ve kabul edilebilir ses olarak görülür; diğer seslere karşı direnç vardır ve rakip seslerin hiçbir geçerliliği yoktur. Aşiret kültüründe aşiret dışındaki insanlar güvenilir kabul edilmektedir. Bu nedenle onlara siyasete katılma ve siyaset arenasına girme fırsatı verilmez. Dolayısıyla aşiret kültürü, katılımcılık karşıtı ve tekelcidir. Ancak aşiretin sınırları içinde anlam ve kavram sahibi olabilir (Sajjadi, 2017: 300-301). Bu kültürde bireylerin

sosyal statüsü, siyasi fikir ve planlar temelinde verimlilik ve uzmanlık temelinde değil, akrabalık ilişkileri temelinde tanımlanır. Böyle bir durumda meritokratik ilkesine dayalı seçim meselesi reddedilecek; dolayısıyla rasyonel bir bakış açısıyla Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliği ve istikrarsızlığının en önemli faktörlerinden biri olan kabile ve geleneksel kültürün varlığı rasyonel bir bakış açısıyla ortaya çıkacaktır. Bu faktör, ülkedeki demokratikleşme sürecinin önünde ciddi bir engel oluşturmuştur. Afganistan'ın geleneksel ve aşiret kültürünün yerini modern ve rasyonel bir kültür alana kadar demokrasinin önemli ve öne çıkan unsurları olan hukukun üstünlüğü, liyakat, pozitif rekabet ve millî katılımın tesis edilmesinin imkânı yoktur.

4.7.2. Sosyolojik Faktörler

Afganistan toplumu sosyolojik olarak geleneksel ve çok etnikli bir toplumdur. Geleneksel toplumlarda sosyal dayanışma ve uyum unsuru, ırk ve kan ilişkilerine dayanmaktadır. Bu, kolektif fikir ve inançların toplumsal dayanışmasının temeli olan modern toplumların aksinedir. Afganistan toplumunda aşiret gelenek ve göreneklere, ulusal ve genel değerlerden daha çok toplumsal uyum ve dayanışmanın nedenidir. Siyasi partilerin bireylerin ortak amaç, ideal, siyasi ve sosyal inançları üzerine kurulduğunu kabul edersek geleneksel aşiret toplumunda bu ortak eksen yoktur. Bu durumda siyasi partiler; aşiretin, aşiret inanç ve geleneklerinin çıkarlarına dayanan siyasi planlara veya siyasi ideal ve hedeflere dayanmazlar (Sajjadi, 2017: 303). Bu, siyasi partinin kendisini modern bir fenomen olarak içsel çelişkilerle karşı karşıya bırakmaktadır. Modern toplumun göstergelerinden biri olan ve modern inanç ve fikirlere dayanan olgu, aşiret toplumunun gerici geleneklerine dayanmaktadır. Bu durumda siyasi partiler, genel ulusal hedefler peşinde koşmak yerine tekelcilik ve kabilecilik siyasetinin tuzağına düşerler. Bu, kendi içinde aşiret toplumunun en önemli sosyal faktörlerinden biri olmayı sürdürür ve gücünü uzun vadede koruyamaz. Farklı etnik grupları bir araya getirmiş ancak pratikte toplumun aşiret yapısını ele geçirip etnik, çatışan fikirlerle karşı karşıya kalmıştır.

Afganistan'daki siyasi partileri etkileyen sosyolojik faktörler çok yönlüdür ve etnik köken, kabile bağlantıları, sosyal bölünmeler ve kültürel normlar gibi unsurları içerir. Afganistan'daki siyasi partilerin dinamiklerini şekillendiren bazı temel sosyolojik faktörler şunlardır (Rippenburg, 2014):

- Afganistan'ın çeşitli etnik ve aşiret kimlikleri vardır ve siyasi partiler genellikle kendilerini bu kimliklere göre tanımlar ve etnik grupların çıkarlarını temsil eder.
- Afganistan'da da bölgesel bölünmeler mevcuttur ve her bölgenin kendi sosyal-ekonomik özellikleri, siyasi dinamikleri ve güç yapıları vardır. Siyasi partiler, bölgesel kimlikleri ve çıkarları yansıtan belirli bölgelerde güçlü destek tabanlarına sahip olabilir.
- Cinsiyetin rolü, kadınların siyasi partilere katılımını ve temsilini etkileyebilir. Geçmişte kadınların siyasi katılımı sınırlıydı ancak kadınların siyasi partilere katılımını artırmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır.

- Sosyal bölünmeler, eşitsizlikler Afganistan'da da mevcuttur ve partiler belirli sosyal grupların ihtiyaçlarına, kaygılarına odaklanabileceğinden siyasi partilerin politikalarını ve önceliklerini etkileyebilir.
- Dinî ve kültürel inançlar da ideolojileri, parti programlarını ve seçmen tercihlerini etkiler. Taraflar, destek çekmek için dinî semboller veya retorik kullanabilirler.
- Afganistan'daki aşiret sistemi güçlü bir etkiye sahiptir; sosyal ve siyasi ilişkileri etkileyebilir. Siyasi partiler koalisyonlar kurmaya çalışabilirler.

Afganistan'daki siyasi partiler, sosyolojik faktörleri anlama ve yönlendirme konusuna öncelik vermelidir. Bu faktörler, geniş destek sağlama, etkili politikalar oluşturma ve toplumun farklı kesimleriyle etkileşimde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle siyasi farkındalığı ve eğitimi teşvik etmek, mevcut sosyal eşitsizlikleri ele almak, marjinalleşmiş grupların güçlenmesini sağlamak ve etnik gruplar, kabileler ve çeşitli sosyal tabakalar arasında diyalog ve etkileşimi teşvik etmek temel unsurlardır. Siyasi partiler, bu temel konulara odaklanarak rollerini ve etkilerini güçlendirebilir. Afganistan için daha kapsayıcı ve kapsamlı bir siyasi vizyonun gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilirler. Bu çerçevede siyasi partilerin sosyal araştırmalara ve analizlere dayalı olarak politikalarını şekillendirmesi, toplumsal ihtiyaçlara duyarlı çözümler sunması, toplumsal çeşitlilik ve katılımı teşvik etmesi önemlidir. Böylece, Afganistan'da daha adil, istikrarlı ve demokratik bir siyasi süreç geliştirilebilir.

4.8. Gelenek ve Modernite Zorlukları

Afganistan'ın geleneksel toplumunu geleneksel değerlerden ayıran ve ruhuna yeni değerler sokan, toplumu hükümetten ayıran şey; bir aydın, reformist, öğrenci ve işçi sınıfının ortaya çıkması olabilir. Bu sınıfın ortaya çıkışı, doğal olarak hâkim ve yerleşik entelektüel sistemle çelişen, kültürel açıdan değerli bir sistemin yaratılmasına yol açmıştır. Bu yeni sistem, hâkim değerleri sorgulayarak siyaset ve ekonomi kültüründe gelişme sağlamak için toplumu yöneten değer ve ilişkilerin gözden geçirilmesini, buna karşılık inanç ve değerlere dayalı egemen sistemin yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Geçmiş geleneğe dayalı uygulamalar, toplumdaki özgür ve mutlak iradesini sınırlayabilecek her türlü değişikliğe karşı çıkar ve bunu kendisine karşı bir tür tehdit olarak görür. Böyle bir durumda bir yandan eski değerler sisteminin koruyucusu olan egemen aygıt arasında kendisini değişimden korumak için bir çatlağın ortaya çıktığını görürken diğer yandan reformcuların ve aydınların ortaya çıkışını görmekteyiz. Kentsel orta sınıf, yeni dünyadaki değişimlere paralel olarak toplumsal ve siyasal sistemde değişiklik isteyenlerdir. Genellikle kentlerde oluşan orta sınıf, yeni kent yaşamının gereklerine göre ortaya çıkan farklı vatandaş gruplarını içerir. Toplumun eğitilmiş katmanları ve özellikle öğrenciler, yurt dışına gönderilen mezunlar veya yurt dışına seyahat edip Afganistan'ın geleneksel ve geri toplumunu terk eden herkes, Batı ilerlemesinin tezahürlerinden haberdardır (Karim Pour, 1979: 121).

Ortaya çıkan bu sosyal sınıflar, ülkenin ilerlemesi ve gelişmesi için toplumda değişim ihtiyacını anlayan, ilerleme ve kalkınma yolunda dünya toplumu ile koordinasyon kuran, iç ve dış arenada zayıflık ve gerilikten kaçan, değişim çağrısı yapan ve siyasal sistemde reform, modernizm isteyen sosyal ve kültürel sınıftır. Buna karşılık, mutlak iktidar yapısıyla geçmişten beri halkın ve ülkenin tek vekili olan iktidar, bu grupların talep ettiği gelişmeleri kendisine tehdit olarak görmekte olup şiddetle karşı çıkmaktadır. Amacı görünüşte eski millî, dinî değerleri savunmak ve yeni tehditlere karşı korumaktır. Bu nedenle muhafazakârlıkla ilgilenir ve her türlü değişimi tehdit olarak görüp bastırır, böylece toplumda modernizm ve gelenekçilik çatışmasına neden olan bu gruplarla iktidar aygıtı arasında bir çatlak oluşmaktadır (Bashrieh, 2003: 133-136).

4.9. Afganistan'da Etnikçiliği Yönlendiren Faktörler

4.9.1. Siyasi Partilerin Etkinliği

Çoğu siyasi parti Afganistan'da etkili bir parti sistemini teşvik edemiyor. Üyelerine teşvik olarak bir şeyler veriyorlar ancak çoğunun kaynakları, gücü ve etkisi çok az; bu yüzden çok az destek almaktadır. Öte yandan siyasi partiler, önceki Başkan Karzai hükümeti zamanında bile cesaretlendirilmedi ve siyasi partilerin rolünün çok önemsiz olduğu bir seçim sistemi oluşturma iddiası gündeme gelmektedir. Ancak en önemlisi, siyasi partilerin karşı karşıya olduğu en büyük zorluktur. Afganistan'ın unutulmaz tarihinde olumsuz bir rol oynayan komünist partiler ve cihat dönemi de dâhil olmak üzere Afganistan halkının bu partiler hakkında iyi bir imaja sahip olmamasıdır. Afganların 2005 baharındaki seçimlerle ilgili bilgi ve görüşlerinin bir grup araştırması, bu grup tartışmalarına katılanların tepkilerinin siyasi partiler hakkında son derece olumsuz olduğunu göstermektedir. Afganistan'daki çoğu siyasi partinin bir başka özelliği de bireysel siyasetle iç içe olmaları ve bu nedenle büyük grupları bir araya getirememeleridir. İnsanlar, herhangi bir ideolojiyi veya politikayı ihlal etmeden partileri yönetmeye çalışırlar. Seçimlerde halktan oy alan kişiler aynı kişilerdir. Siyasi partiler adayları için halktan oy toplayamazlar. Siyasi partilerin güçlü insanları ve şahsiyetleri bir arada tutmadaki zorluğu, Afganistan'daki en büyük siyasi parti olan Jamiat-e-İslami olarak adlandırılabilen çeşitli parti gruplarının ve farklılıkların artmasına neden olmuştur. Afganistan'ın siyasi ortamında toplumu yöneten geleneksel seçkinler etnik görüşlerine bağlı kalmaktadır. Bu seçkinler amaçlarına ulaşmak ve etnik duyguları harekete geçirmek için seferber edilmektedir ve trans-etnik düşüncelere sahip eğitimli gençlerin hâlâ güçlü ve etkili bir imajı yoktur. Bu, insanların etnik inançlarını aşmalarını engelleyecek bir durumdur. Bu nedenle ya ülkenin idari ve siyasi sisteminde daha az etkili unsurlar hâline geliyorlar ya da Afganistan'ın siyasi gökyüzünde bir yıldızla sahip olmak istiyorlarsa etnik seçkinlerin siyasi desteğini geri çekmeleri gerektiği sonucuna varıyorlar. Etnik siyasi partiler, etnisitelerin siyasallaşmasında piyon hâline gelmektedir.

2001'den sonra kurulan partiler ulusal, kamusal değil; etnik ve aşiret çıkarları peşinde koşan partilerden oluşmaktadır. Böylece Tahiz, Afganistan'ın siyasi gelişimini desteklemek yerine olumsuz

etki yapmış ve etnik bölünmeleri daha görünür kılmıştır. Horowitz'e göre "etnik sertlik yanlılarının etkisini güçlendirirken seçmenlere etnik çağrılar yaparak boşlukları ve bölünmeleri erkenden genişleten partiler etnik bölünmeleri yansıtır." Aslında demokrasi şu anlama gelir: Bugün Afganistan'da halk hükümeti, temsilcileri, maksimum puan ve güç kazanmak için etnik temsilcilerin rekabeti hâline geldi. Etnisitelerin siyasallaşması kadar siyasetin de siyasallaşması, kolayca çözülemeyecek çatışmalara yol açmaktadır. Afganistan'ın karşı karşıya olduğu etnik sorunlar, Afganistan ve Pakistan'da yaşayan Peştunların sayısıdır ve Pakistanlı Peştunlar, İslamcılar ve milliyetçiler olmak üzere iki gruba bölünmektedir. Milliyetçi Peştunlar için Pakistan'a ait olma duygusu etnik aidiyetlerinden daha önemlidir ancak İslamcılar için etnik köken, kimliklerinde merkezî bir rol oynar ve Pakistan hükümeti Afganistan'daki hedeflerine ulaşmak için bu insanları sürekli olarak kullanır. Afgan ve Pakistanlı Peştunların diğer etnik gruplar tarafından tehdit altında hissediyor olmaları onların birbirine daha da yakınlaştırmasına neden olmaktadır ve güvenlik, siyasi sorunların kökenini oluşturmaktadır. Karaçi'deki birçok Peştun için sorunların kaynakları, arazi ve iş fırsatları konusunda etnik göçmen hareketiyle çelişiyor (Qadiripour, 2020). Afganistan'da Peştunlar, Hazaralar, Tacikler ve Özbekler gibi diğer etnik gruplar arasında siyasi bir güç mücadelesi vardır. Bu sorunlar, Peştunlar arasındaki güçlü etnik davranışların temelini oluşturmaktadır. Doğal olarak bu tür davranışlar, diğer etnik grupların etnik tepkilerini kışkırtmaktadır.

Afganistan'daki etnik köken; tarihsel, kültürel, politik ve sosyoekonomik faktörler dâhil olmak üzere çeşitli faktörler tarafından yönlendirilmektedir. Bu faktörleri anlamak, ülkedeki etnik dinamiklerin karmaşıklığı hakkında fikir verebilir. Afganistan'da etnik kökene yön veren bazı temel faktörler şunlardır (Balkhi, 2023):

Tarihsel Bağlam: Afganistan, sınırları içinde bir arada yaşayan çeşitli etnik grupların uzun bir geçmişine sahiptir. Yüzyıllar süren göç, istilalar ve etkileşimler, ülkenin etnik yapısını şekillendirmiştir. Farklı etnik grupların, etnik kimliklerin oluşumuna ve korunmasına katkıda bulunan kendi tarihleri, gelenekleri ve kültürel uygulamaları vardır.

Kültürel ve Dilsel Farklılıklar: Afganistan; Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Aimaklar, Beluciler ve diğerleri dâhil olmak üzere çeşitli etnik gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Bu grupların genellikle farklı etnik kimliklerine katkıda bulunan farklı dilleri, lehçeleri, gelenekleri ve görenekleri vardır. Özellikle dil, etnik bölünmeleri ve grup uyumunu güçlendirmede önemli bir rol oynar.

Politik Faktörler: Politika ve güç dinamikleri Afganistan'daki etnisiteyi de etkiledi. Çatışma, savaş ve güç mücadeleleri gibi tarihsel ve çağdaş siyasi olaylar etnik bilinci yükseltti ve zaman zaman etnik gruplar arası gerilimlere yol açtı. Güç ve kaynakların farklı etnik gruplar arasında dağılımı gibi siyasi yapılar da etnik ilişkileri ve algıları etkileyebilir.

Sosyoekonomik Eşitsizlikler: Sosyoekonomik eşitsizlikler ve kaynaklara eşit olmayan erişim etnik bölünmelere katkıda bulunabilir. Afganistan'da bazı etnik gruplar kendilerini siyasi temsil,

eğitim, istihdam fırsatları ve temel hizmetlere erişim açısından marjinal veya dezavantajlı olarak algılayabilir. Bu eşitsizlikler, şikâyetler yaratabilir ve etnik kimlikleri daha da güçlendirebilir.

Coğrafi Faktörler: Afganistan'ın dağlıklı arazisi ve çeşitli bölgeleriyle coğrafyası da etnik kimliklerin şekillenmesinde rol oynamıştır. Belirli bölgelerdeki farklı etnik gruplar arasındaki coğrafi izolasyon ve sınırlı etkileşimler, zaman içinde farklı etnik kimliklerin korunmasına katkıda bulunmuş olabilir.

Dış Etkiler: Afganistan'ın komşu ülkelere yakınlığı ve bölgesel güçlerle tarihî bağlantıları da etnik dinamikleri etkilemiştir. Komşu etnik gruplarla sınır ötesi etkileşimler, göçler ve tarihsel bağlar, Afganistan'daki etnik kimlikleri ve ilişkileri şekillendirebilir.

Afganistan'daki etnik kökenin, bu faktörlerin birleşiminden etkilenen karmaşık ve çok yönlü bir konu olduğunu belirtmek önemlidir. Tarihsel, kültürel, siyasi ve sosyoekonomik faktörlerin etkileşimi ülkedeki etnik dinamikleri şekillendirmeye devam ediyor ve bu faktörleri anlamak, Afganistan'da sosyal uyumu ve kapsayıcı yönetişimi desteklemek için çok önemlidir (Balkhi, 2023).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizlikleri analizi, 2001-2020 dönemini kapsayan bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Bu dönem, Afganistan'da çok sayıda politik değişimin yaşandığı ve özellikle Taliban'ın 2001 yılında iktidardan düşmesi sonrası yeni bir siyasi sürecin başladığı bir zaman dilimidir. Bu bağlamda bu çalışmada, Afganistan'da siyasi partilerin verimsizliğinin, siyasi partilerin tarihsel gelişiminin, siyasal istikrarsızlığın ve hükümetlerin zayıflığının, siyasi partilerin etkinliğini ve işlevselliğini nasıl etkilemiş olduğu sorulara yanıt verilmiştir. Bu analiz sonucunda ortaya çıkan ana bulgular şunlardır:

Etnik ve Bölgesel Ayrımcılık: Afganistan'daki siyasi partiler, genellikle etnik ve bölgesel kimliklere dayalı olarak bölünmüşlerdir. Bu da siyasi istikrarsızlığı artırmış ve toplumsal birliği zorlaştırmıştır. Partilerin genellikle kendi etnik veya bölgesel çıkarlarına odaklandığı görülmüştür. Son 25 yılda yaşanan olaylar ve siyasi eğilimler, bu çeşitliliği vurgulamıştır. Etnik gruplar arasında anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşanmıştır; bu çatışmalar özellikle Peştun, Tacik, Hazara ve Özbek grupları arasındadır. Afganistan'daki siyasi partiler genellikle etnik temellere dayanarak hareket ederler ve etnik kökenleri temsil etmeyi amaçlarlar. Ancak etnik zorluklarla karşılaşır, bu da partilerin geniş tabanlı destek toplamalarını ve çok etnikli koalisyonlar kurmalarını zorlaştırmıştır. Etnik bölünmeler, kutuplaşmış bir siyasi ortam yaratabilir; istikrarlı ve kapsayıcı hükümetlerin oluşumunu engellemiştir.

Siyasi Kararsızlık: Afganistan, bu dönem boyunca siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik yaşamıştır. Bu, siyasi partilerin çoğu zaman hükümeti oluşturmak veya güçlü bir muhalefet oluşturmak konusunda zorluklar yaşadıkları anlamına gelmektedir. Partiler arasındaki anlaşmazlıklar ve koalisyon hükümetleri, siyasi süreci tıkamış ve reformları engellemiştir.

Yolsuzluk ve Nüfuz Ticareti: Birçok siyasi parti, hükümette veya yerel yönetimlerde görev alan kişilerle ilişkilerini kullanarak kaynakları kötüye kullanmış ve yolsuzluğa karışmıştır. Bu, toplumun güvenini sarstığı gibi devlet kurumlarının etkin bir şekilde çalışmasını da engellemiştir.

Güvenlik Sorunları: Afganistan'da siyasi partilerin birçoğu, güvenlik sorunları nedeniyle seçim kampanyalarını ve politik faaliyetlerini sürdürmede zorlanmıştır. Taliban ve diğer militan gruplar, siyasi partilere yönelik tehditler oluşturmuş ve bu da demokratik süreci zayıflatmıştır.

Yolsuzluk ve Nüfuz Ticareti: Birçok siyasi parti, hükümette veya yerel yönetimlerde görev alan kişilerle ilişkilerini kullanarak kaynakları kötüye kullanmış ve yolsuzluğa karışmıştır. Bu, toplumun güvenini sarstığı gibi devlet kurumlarının etkin bir şekilde çalışmasını da engellemiştir.

Eğitimsizlik ve Kapasite Sorunları: Birçok siyasi parti, üyelerinin eğitimsiz olması ve yönetim kapasitelerinin yetersiz olması nedeniyle etkisiz kalmıştır. Partilerin politika oluşturma ve uygulama konularında yetersizlikleri, verimsizliklerin temel nedenlerinden biri olmuştur.

Uluslararası Müdahaleler: Afganistan'daki siyasi partiler, uluslararası toplumun müdahalesiyle sık sık etkileşimde bulunmuşlardır. Bu, yerel politikaların dış güçlerin çıkarlarına göre şekillenmesine yol açmış ve yerel bağımsızlığı zayıflatmıştır.

Siyasi Partilerle İlgili Yasal Eksiklikler ve Zorluklar: Yasal çerçevenin eksikliği; parti kaydı, operasyonları ve finansmanı gibi konularda belirsizliklere yol açmaktadır. Parti kayıt süreci uzun ve karmaşıktır, bu da yeni partilerin katılımını kısıtlamıştır. Siyasi parti finansmanına ilişkin düzenlemeler yetersizdir ve şeffaflığı zayıflatan mali uygulamaları ortaya çıkarmıştır. Gözetim ve uygulama mekanizmaları sınırlıdır, bu da yasa dışı uygulamaların devam etmesine katkıda bulunmuştur. Parti içinde yönetim sorunları vardır ve demokratik normlara uyulmaz. Seçim yasalarının tutarsız uygulanması, eşitsiz bir oyun alanı oluşturmuştur.

Mali zorluklar: Afganistan'daki siyasi partiler, mali zorluklarla karşı karşıyadır ve bu durum birkaç faktöre bağlanmıştır. Devlet finansmanının sınırlı olması, iç mali kaynak eksikliği, güvenlik endişeleri, dış finansmana bağımlılık, yasal çerçeve eksikliği ve ekonomik zorluklar bu faktörler arasında yer almıştır. Siyasi partiler genellikle üyelerinden ve üyelik aidatlarından gelir elde etmeye çalışırken bu kaynaklar genellikle yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, varlıklı bireylerden veya hayırseverlerden mali destek aramak da yaygın bir yöntemdir. Ancak bu durum, parti iktidara geldiğinde belirli ayrıcalıkların dağıtılmasına yol açabilecek bir borçlu durum yaratma riski taşımıştır.

Ayrıca Afganistan'daki siyasi partilerin karşı karşıya olduğu temel sorunlardan biri, merkezî bir kişinin varlığıyla parti kararlarının ve stratejilerinin kontrol edilmesi; partinin popülaritesini ve başarısını ölçmek için merkezî bir program ve tüzüğün kullanılması olmuştur. Merkezî figür genellikle parti lideri olarak ortaya çıkar ve parti üyeleri merkezî programa ve tüzüğe bağlıdır. Merkezî programa ve tüzüğe odaklanmak, siyasi partilerin popülaritesini korumak ve artırmak açısından önemlidir.

Sonuç olarak, Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizlikleri, çeşitli iç ve dış faktörlerin birleşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Siyasi partiler arasındaki bölünme, etnik ve bölgesel ayrımcılık, güvenlik sorunları ve yolsuzluk gibi sorunlar, demokratik süreci olumsuz etkilemiş ve istikrarsızlığı artırmıştır. Ancak Afganistan'da siyasi partilerin verimsizliği birçok soruna yol açmıştır. Bu çalışma,

literatürdeki eksikliklere dikkat çekerek Farsça, Türkçe, İngilizce kitapları, makaleleri ve yerel, uluslararası haberleri inceleyerek bilimsel bir katkı sağlamayı hedeflemiştir. Analitik ve betimleyici bir yaklaşım kullanarak elde edilen sonuçlar, Afganistan'daki siyasi partilerin verimsizliği konusunda önemli bir açıklama yapmıştır.

Bu önlemler dikkate alınarak Afganistan'da siyasi partilerin etkinliği artırılabilir ve yapıcı siyasi partiler oluşturulabilir:

1. Güçlü ve Demokratik Kurumsal Yapıların Oluşturulması: Güçlü ve demokratik kurumlar, siyasi partilerin etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için gereklidir. Adaletli seçim sistemleri, hesap verebilirlik ve şeffaflık siyasi partilerin güvenilirliğini artırır.
2. Etnik ve Bölgesel Bölünmelerin Azaltılması: Afganistan'daki etnik ve bölgesel bölünmeler, siyasi partilerin verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Toplumsal birleşme ve ortak bir ulusal kimlik oluşturma çabaları, siyasi partilerin kapsayıcılığını artırabilir.
3. Dış Müdahalelere Karşı Bağımsızlık: Afganistan'daki siyasi partilerin bağımsızlığı ve ulusal çıkarlara odaklanması önemlidir. Dış müdahalelere karşı dirençli bir siyasi yapı, parti sistemini güçlendirebilir.
4. Güvenlik Sorunlarının Çözülmesi: Afganistan'daki mevcut güvenlik sorunları siyasi partilerin faaliyetlerini kısıtlamakta ve hatta sıfıra indirmektedir. Siyasi partilerin özgürce faaliyet gösterebilmesi için güvenli bir yer olması önemlidir.

Bu faktörleri göz önünde bulundurarak siyasi partilerin etkinliğini artıracak ve Afganistan'da halkın çıkarlarını daha iyi temsil edecek adımlar atılabilir.

KAYNAKÇA

Abidi, Tahir (2022), Amerika'daki Siyasi Partilerin Tarihi; Başlangıçtan Abraham Lincoln Suikastına Kadar, <https://www.radiofarda.com/a/f8-us-parties/27670819.html> (08.10.2022).

Abidi, Tahir (2022), National Movement Party of Afghanistan, <https://abadis.ir/fatofa/-جنبش-ملی-اسلامی-افغانستان> (15.09.2023).

Ağa Bahşi, Ali Mino Afshari Rad (2004), **Siyaset Bilimi Kültürü**, Çapar Yayınları.

Ahmadi, Mohammad Nabi ve Ismailzadeh, Majid (2013), **Afganistan Demokrasisi Hakkında Yazılar: Fırsatlar ve Zorluklar** (M. Mozaffari (ed.); 1. baskı), Afganistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, http://aiss.af/assets/aiss_publication/9b5fa858ef3e1556046670e9cc20796e.pdf

Ahmedi, Muhammed (2021), **Siyasi Partiler; Anayasayı ihlal edenler**, <https://jade-abresham.com/reports/analyse/3408/> (13.11.2022).

Ajarlo, Ismail ve Aslani, Firoz (2019), **An Approach to the Legal-Political Structure of the Modern State in Islamic Countries**, 91–118. <https://www.sid.ir/FileServer/JF/4014413974705.pdf>

Alam, Abdulrahman (2003), **Siyasi Bışiminin Temelleri** (20. baskı), Ney Yayınları.

Ali Babaei, Ghulam Rıza (1990), **Siyaset Bilimi Kültürü**, Neshravis Şirketi.

Ali Khani, Reza (2020), **Opposition and foreign powers. Association for Defense of Freedom and Information in Iran**, http://mihan.net/download/newspaper/Mihan_28.pdf

Amanat, Hayat (2019), Hikmetyar, Ahmadoli ve Nabil Cumhurbaşkanlığı Seçimleri İçin Kayıt Yaptırdı, <https://tolonews.com/fa/elections-2018/-گلابدين-حکمتيار-برای-انتخابات-رياست-جمهوری-ثبت-کرد> (14.01.2023).

Amstutz, J. Bruce (1986), **The First Five Years of Soviet Occupation. İçinde National Defense University Press**, https://www.abebooks.com/servlet/SearchResults?an=amstutz-brucevecm_sp=det-_bdp-_author

Anna, Larson (2015), **Political Parties in Afghanistan**, New York.

<http://www.usip.org/sites/default/files/SR362-Political-Parties-in-Afghanistan.pdf>

Antonio, Geotozi (2009), **Afganistan; Savaş, Toplum ve Siyaset**, Erfan yayınları.

Aqajary, Mohammad Jawad ve Karimi, Morteza (2013), **The role of actors in the process of state building in Afghanistan during the Taliban and post-Taliban eras**. International relations research paper, 8(30), 57–104,
https://prb.ctb.iau.ir/article_515652_02f28866e9fbc7f9109d6858e4d2c21e.pdf

Arash, Ali (2019), **Who Are The Candidates For The Parliamentary Elections?**
<https://8am.media/who-are-the-candidates-for-the-parliamentary-elections/> (17.11.2022).

Arvin, Eyüp (2017), **Hikmetyar’a Yönelik Uluslararası Yaptırımların Kaldırılması; “Kara Liste” Nedir?**, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-39768751> (11.05.2022).

Assembly, National (2006), **Rules of Procedure of the Wolesi Jirga**. January,
[https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl-nat.nsf/0/02098456680720b2c1257129003091cd/\\$FILE/Wolesi Jirga Rules of Procedure 2006.pdf](https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl-nat.nsf/0/02098456680720b2c1257129003091cd/$FILE/Wolesi%20Jirga%20Rules%20of%20Procedure%202006.pdf)

Asur, Darius (1997), **Siyasi Ansiklopedi**, Marwarid Yayınları.

Atai, Abdul Wahab (2016), **The Nature and Causes of Weakness and Instability of Political Parties in Contemporary Afghanistan**,
<http://thesis2.ut.ac.ir/thesisinfo/ThesisPdf15PagesFiles/2016-10/300421-15Page-.pdf>

Atayee, Farhad ve Shahwand, Sharad (2012), **Sectarian Extremism in Pakistan (1979-2001)**, Two scientific quarterly journals- political science research, 83–106.

Australian Government (2013), **Afghanistan: Political Parties and Insurgent Groups 2001-2013**, Migration Review Tribunal and Refugee Review Tribunal, Insurgent Groups in Afghanistan, 41. https://www.ecoi.net/file_upload/1226_1369733768_ppig2.pdf

Ayan, Ekrem ve Koyuk, Abdul Shukoor (2021), **Afganistan Türkmenleri Turkmens of Afghanistan. MSKU**. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2157948>

Ayoubi, Hojatullah (2015), **İngiltere İki Partili Sistemlerin Sembolüdür**, <https://rasekhoon.net/article/show/1079676/انگلستان-نماد-نظام-های-دوحزبی> (09.11.2022).

Azar Shakib, Irandokht (2021), **Hizb-i-İslami Gulbuddin Hikmetyar Her Zaman Taliban Hükümetini Destekledi**. <https://www.isna.ir/news/1400061007421/-حزب-اسلامی-گلبدین-حکمتیار>

(18.11.2022). در-هر-حالتی-از-دولت-طالبان-حمایت

Bakhtiyari, Rza (2011), **Taliban nasıl çıktı?** Tarihçe, <https://www.khabaronline.ir/news/184533/طالبان-چگونه-شکل-گرفت-تاریخ> (18.10.2011).

Balkhi, Mirwais (2023), **Afghanistan's Necessary Shift in Ethnic**, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/afghanistans-necessary-shift-ethnic-narratives-dominance-dialogue> (16.04.2023).

Barnett, Rubin (1995), **Afganistan'ın Parçalanması: Uluslararası Sistemde Devlet Oluşumu ve Çöküşü**, Yale University Press.

Bashrieh, Hüseyin (2003), **Siyasi Bilgi Eğitimi**, yayıncı, Negah Moaser, Tehran.

Benish, Vahid (2010), **Çağdaş Afganistan ve Siyasi Düzenin Meydan Okuması**.

Bergh, Gina ve Zaman, Idrees (2009), **Conflict Analysis: Jaghori And Malistan Districts, Ghazni Province**, April, http://www.afghandata.org:8080/xmlui/bitstream/handle/azu/17424/azu_acku_pamphlet_ds371_4_g334_2009_w.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Bittlingmayer, Uwe H vd. (2019), **Education and development in Afghanistan: Challenges and prospects**, İçinde Education and Development in Afghanistan: Challenges and Prospects.

Bourdieu, Pierre (1996), **Sanatın Kuralı: Edebi Alanın Oluşumu ve Yapısı**, Poliçe Basın.

Bregadir, Mohammad Yusuf ve Mark, Adkin (2015), **Afghanistan The Bear Trap (M. Q. Asmai (ed.))**.

Bürosu, İşçiler Bakanlığı (1999), **Partizanlık ve Siyasi Gelişme Üzerine Makaleler Koleksiyonu. Hamşehri**.

Cafer, Seyit (2011), **İsyen, Ayaklanma, Hareket, Misyoner Bir Adah**.

COI (2022), Past conflicts (1979-2001), <https://euaa.europa.eu/country-guidance-afghanistan-2022/621-past-conflicts-1979-2001> (15.01.2023).

Çelebi, Mustafa Burak ve Gezici, Hikmet Salahuddin (2022), Siyasal Parti Çeşitleri Üzerine Bir İnceleme **A Review on Types of Political Party**. 0–3, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2422720>

- Darabi, Ali (2009), **İran’da Siyasi Akımcılık**, İslam Kültürü ve Düşüncesi Araştırma Enstitüsü.
- Davranah, Hürmüz (2006), **Siyasi İngilizce Metinler 2**. Mehr Yayınları.
- Duverge, Mauritius (1970), **Siyaset Biliminin İlkeleri**, Franklin.
- Duverge, Mauritius (1978), **Siyasi Partiler**, Emir Kabir Yayınları.
- Ekhwan Kazimi, Bahram (2000), **Parties, political stability and security**, Strategic Studies Quarterly. <https://www.ptonline.com/articles/how-to-get-better-mfi-results>
- Emadi, Hafizullah (1997), **The Hazaras and their role in the process of political transformation in Afghanistan**, Central Asian Survey, 16(3), 363–387. <https://doi.org/10.1080/02634939708400997>
- Emami, Hosammudin (2000), **Afganistan ve Taliban’ın Yükselişi**, Şap.
- Epstein, Leon D (1967), **Batı Demokrasilerinde Siyasi Partiler**, Praeger.
- Eyyubi, Hücetullah (2015a). **“Getting to Know the Structure of Political Parties”**, <https://www.bonyadvokala.com/blog/political-parties/> (20.11.2022).
- Eyyubi, Hücetullah (2015b), **“The Concept of Political Party”**, <https://rasekhoon.net/article/show/1078520> مفهـوم حزبـسیاسی (10.10.2022).
- Faizi, Sirous (2010), **“Islamic Movements in Afghanistan: Jihadi Islamists”**, <https://rasekhoon.net/article/show/1248857> جنبشـهایـاسلامـدرـافغانستانـاسلامـگرایانـجهادی (23.06.2023).
- Farhang, Sayyed Zia (2017), **Afganistan’daki Siyasi Partilerin Geçmişi Hakkında Birkaç Söz**.
- Fayyaz, Ali Ekber (2007), **Ahmed Şah Dürrani’den Komünistlerin Çöküşne Afganistan’ın Çağdaş Tarihi**, Erfan yayınları.
- Fouladgar, Hamidreza (2017), **“3 ways that political parties in the country earn money”** <https://www.khabaronline.ir/news/411508/3> روشیـکهـاحزابـسیاسیـدرـکشورـازـآنـدرآمدـکسبـمی-- (21.02.2023).
- Ghaderi, Ali (2013), **Afganistan’ın Siyasi Partileri ve Nasıl Çalıştıkları**, http://dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=127405 pdf
- Göktürk, Gökhan (2016), **“Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri”**, chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/267919 (25.08.2022).

Groh, Ty (2006), **Yönetilmeyen Alanlar: Yöneten Kabile Topluluklarının Zorlukları**.

Guilford, Mary Louise (1990), **Afganistan Toprakları ve İnsanları. Bilimsel ve kültürel şirket**.

Gutman, Roy (2008), **How We Missed the Story: Osama Bin Laden, the Taliban, and the Hijacking of Afghanistan**, US Institute of Peace Press.
https://books.google.com.tr/books?id=A9eqvc-Ru3cCveprintsec=frontcovervesource=gbs_ge_summary_rvecad=0#v=onepageveqvef=false

Hakimi, Aziz (2015), “To be Afghan or not: is this the issue?”,
<https://www.etilaatroz.com/34368/افغان-بودن-یا-نیودن-مسئله-این-است/> (23.03.2026).

Hamdemir, Berkan ve Çelik, Adem (2018), **Türkiye’de Parti Sistemleri**, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/651015.

Hamid Zada, Habib (2019), “Afghanistan in the fourteenth solar century; Decade of democracy”,
<https://8am.media/afghanistan-in-the-fourteenth-solar-century-decade-of-democracy/>
(21.06.2023).

Hamidzadeh, Habib (2020), “Kötü bir darbeyi yeniden okumak”, <https://8am.af/rereading-the-bad-coup-that-ended-on-the-7th-of-thor/> (06.08.2021).

Haqani, Juma Ali (2019), **The Role of Ethnic Relations Model in Crime Prevention in Afghanistan**. Scientific Quarterly- Specialized in Islamic Law Studies, 10, 65–88.
http://ls.miu.edu.af/article_100023_1bc895e25e6afb059eb9923361033615.pdf

Harpviken, Kristian Berg (1996), **Political Mobilization Among the Hazara of Afghanistan: 1978-1992**. 160, [http://file.prio.no/Publication_files/Prio/Harpviken_KB_\(1996\)_Political_mobilization_among_the_Hazara.pdf](http://file.prio.no/Publication_files/Prio/Harpviken_KB_(1996)_Political_mobilization_among_the_Hazara.pdf)

Haşimi, Mohammad Tahir (2014), **Temel Haklar ve Siyasi Kurumlar**, Kervan yayınları.

Haşimi, Seyyid Rahim (2018), “Modern Hükümette Siyasi Partilerin İşlevi ve Özellikleri”,
<https://mandegardaily.com/?p=77422> (15.12.2021).

Hatibi, Ahmed Ershad (2012), Afganistan’daki Siyasi Partilerin Başlıca Zayıflıkları,
<http://www.jomhornews.com/fa/news/2638/> (19.12/2022).

Hld, David (2000), “**Moderniteden Postmoderniteye**”, **Modernite ve Modernizm Üzerine Denemeler Koleksiyonu**, Nakş Cihan.

Human Rights Watch (2004), **The Rule of the Gun: Human Rights Abuses and Political Repression in the Run-up to Afghanistan’s Presidential Election**, September, 1–51.
<http://www.hrw.org/background/asia/afghanistan0904/afghanistan0904.pdf>

Huntington, Samuel (1996), **Siyasal dönüşüm geçiren toplumlarda siyasal düzen** (M. Thalasi (ed.)), Bilim.

Ibrahimi Far, Tahera (2015), **Rethinking security institutions from the perspective of international relations theories**, International relations research paper, 7(31), 1–214.

Ibrahimi, Niamatullah (2009), **At the Sources of Factionalism and Civil War in Hazarajat**, 1797(2). <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/02634939708400997>

Ibrahimi, Niamtullah (2015), “Islamic Unity Party Of Afghanistan Twenty Years After The Death Of Its First Leader”, <https://www.etilaatroz.com/21105/حزب-وحدت-اسلامی-افغانستان-بیست-سال-بعد> (22.12.2022).

International Crisis Group (2022), **Afghanistan’s Security Challenges under the Taliban**, August, 48. https://icg-prod.s3.amazonaws.com/326-afghanistans-security-challenges_0.pdf

İlkaya, Mehmet Ali (2016), “Eğitim ve Siyaset”, <https://hurfikirler.com/egitim-ve-siyaset/> (27.12.2022).

Jabbaryan, Mahdi (2020), “What is a Political Party: the use and Characteristics of Political Parties”, <https://jabbarian.com/what-is-a-political-party/> (18.11.2022).

Jalae Pour, Hamid Reza ve Mohammadi, Jamal (2010), **Late Theories of Sociology**, Nay.

Jibraili, Hijrat Allah ve Al-Katani, Hasan bin Ali (2017), “An İntroduction To The History Of Islamic Movement İn Afghanistan”, <https://mandegardaily.com/?p=69958> (15.11.2022).

Kabuli, Nilofar (2013), “Afghanistan’s History”, https://zinati.eu/Afghanistan_Historie.htm (21.06.2023).

Kamolnick, Paul (2017), **Strategic Studies Institute, US Army War College. Strategic Studies Institute**, <https://www.jstor.org/stable/resrep11927.9>

Karim Pour, Mohammad Mahdi (1979), **Örnek Siyasi Kültür**, Abdul Rahim Elmi yayınları.

- Khoja, Akbar (2020), **The foundations of political radicalism in Pahlavi Iran: 1340-1357**, International Relations Research Quarterly, http://www.iisajournals.ir/article_104826_31883d27d53cbbec18e115a490620b70.pdf
- Khosrupanah, Abul Hosein (2022), “Sivil toplum ve Dini Egemenlik”, <https://library.tebyan.net/fa/Viewer/Text/56171/211> (11.11.2022).
- Kristensen, Karoline Torholen (2016), **Gender and security: Afghan rural women’ s participation**. 1–96, <https://nmbu.brage.unit.no/nmbu-xmlui/handle/11250/2443479>
- Kurdanayc, Esadullah (2006), **Baskı Gruplarının Kamu Politikasını Şekillendirmedeki Rolü**, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://jomc.ut.ac.ir/article_18308_a5942c2d2b8661da5d319e21e395f292.pdf
- Larson, Anna (2009), **Briefing Paper Series Afghanistan’ s New Democratic Parties: A Means to Organise Democratisation?** Comparative Political Studies, March.
- Ludwig, Adamec (2011), **Historical Dictionary of Afghanistan** (4. baskı). Scarecrow Press, <https://books.google.com.tr/books?id=AAHna6aqtX4Cveprintsec=frontcover#v=onepageveqvef=false>
- Majidi, Abdul Latif (2023), “History of the Hazaras in Afghanistan”, <https://khamakshop.com/تاريخچه-هزاره-ها-در-افغانستان/> (24.06.2023).
- Maley, William (2002), **The Afghanistan Wars**, <https://doi.org/10.1007/978-1-4039-1840-6>
- McLean, Lan (2002), **Oxford Siyaset Bilimi Sözlüğü** (1. baskı), Mizan’ın yayınlanması.
- Mecidi, Abdülmecid (2008), **Taliban, zorluklar alanında yeniden ortaya çıkıyor**, Farda Derneği.
- Michel, Robert (1989), **Siyasi Partiler**, Chapakhsh.
- Mir Ali, Mohammad Ali ve Mohseni, Mohammad (2019), **Peştun Halkının Özellikleri ve Taliban’ın Oluşumuna Etkisi**.
- Mohaghegh Hali, Abulaqasem ve Bin Cafer, Hasan Naj Maldin (1984), **Helal ve Haram Konularında İslami Kanunlar**.
- Mohammadi, Menuçehr (1991), **İslam Devriminin Analizi**, Emir Kabir Yayınları.

- Middle East”, Scientific and Research Quarterly, Year 9, Number 18, January 2015, 0–3.
<https://www.sid.ir/FileServer/JF/3431389805>
- Pardakhti, Ali Reza ve Mejari, Maryam (2019b), **The role of regional actors in the process of state building in Afghanistan during the Taliban and post-Taliban eras**. Scientific and Research Quarterly, Year 9, Number 18, January 2015, 0–3,
<https://www.sid.ir/FileServer/JF/6014213943002.pdf>
- Perozfar, Mahdi ve Khoja Sarwari, Ghulam Reza (2019), **Islamic Discourses in Modern Turkey**, Basij Strategy Quarterly,
http://www.bsrq.ir/article_80483_7d4d0e453eb1ec8635bbcd3c40aa12ad.pdf
- Peszkowski, Robert ve Ibrahimi, Niamatullah (2012), “Start of AAN Political Parties paper Series 1: Reforming Jombesh”, <https://www.afghanistan-analysts.org/en/special-reports/start-of-aan-political-parties-paper-series-1-reforming-jombesh/> (25.11.2022).
- Prentice, Michael (2014), **Azınlık İçin Demokrasi** (M. Şojayan, Muhammed, Arabzadeh (ed.); 1. baskı), İslam Devrimi Dokümantasyon Merkezi.
- Qadiripour, Arin (2020), “Etnikizm ve Afganistan’ın gelişimine ilişkin olumsuz teorisi”, https://www.css.ir/fa/content/115159/%25D9%2582%25D9%2588%25D9%2585%25DB%258C%25D8%25AA%25E2%2580%258C%25DA%25AF%25D8%25B1%25D8%25A7%25DB%258C%25DB%258C_%25D9%2588_%25D8%25AA%25D8%25A3%25D8%25A6%25DB%258C%25D8%25B1_%25D9%2585%25D9%2586%25D9%2581%25DB%258C (12.12.2022).
- Qasemy, Behzad (2022), **An explanatory study of Huntington’s revolution theory in the Tunisian revolution (a new analysis on the historical roots of the 2011 developments)**, 13(26), http://soci.rihu.ac.ir/article_1836_475d13e32bb4d9a805cadbb9a5ae952e.pdf
- Qobadi, Sayed Nasratullah (2022), **Investigating the relationship between ethnicity and political parties in Afghanistan**, Scientific Quarterly of Afghanistan Studies, 14002696.
http://sanad.um.ac.ir/index.php?option=com_magvetask=downloaddownload_file=1684.pdf
- Rahbar Qazi, Mohammad Reza, Baqiri Azhiya, Abulfazl ve Samana, Rahmani (2018), **Conservatism tendencies: the influence of personality traits**. Biannual Journal of Clinical Psychology and personality, 16(30), 57–69,
https://cpap.shahed.ac.ir/article_2836_f655fb626346ad444b8c020d6bf1a4a3.pdf

- Riphenburg, Carol J (2014), **Ethnicity and Civil Society in Contemporary Afghanistan**. Middle East Journal, 59, 31–51, <https://www.jstor.org/stable/4330095>
- Riviere, Claude (2003), **Diyasi Antropoloji**, Ni.
- Roy, Olivier (2003), **Afghanistan: Internal Politics and Socio-Economic Dynamics and Groupings**. Writenet Paper No. 14/2002, 14, 16. <https://www.refworld.org/pdfid/3e9ae5535.pdf>
- Ruttig, Thomas (2018), **An April Day That Changed Afghanistan 1: Four Decades After The Leftist Takeover**, April, 1–17, <http://www.afghanistan-analysts.org/wp-content/uploads/wp-post-to-pdf-cache/1/an-april-day-that-changed-afghanistan-four-decades-after-the-leftist-takeover.pdf>
- Sadat, Sayed Abuali (2017), “What is a party?”, <https://www.facebook.com/syedabuali722/posts/230260157464916> (12.01.2022).
- Saf, Hacı Hasan (2020), **Partileşme Sürecinde İdeolojik Söylem: Demokrasi ve Atılım Partisi ve Gelecek Partisi Programlarında Adalet ve Kalkınma Partisi Eleştirisi**. Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 74–94, <https://doi.org/10.22466/acusbd.796357>
- Saikal, Amin ve Maley, Wiiliam (2019), **Regime Change in Afghanistan. İçinde Regime Change in Afghanistan**. <https://doi.org/10.4324/9780429304170>
- Sajjadi, Abdul Kayyum (2001), **Afganistan’ın Siyaset Sosyolojisi (Etnisite, Din ve Hükümet)**, Yayıncı: Bostan Kitap Enstitüsü
- Sajjadi, Abdul Kayyum (2017), **Afganistan’ın Siyaset Sosyolojisi**, Baskı, 3, sayfa sayısı, 404, Khatam AL-Nabin üniversity (PBUH).
- Schetter, Conrad (2005), **Ethnicity and the political reconstruction in Afghanistan**, ZEF Working Paper Series, 3, 26–29.
- Shafiei, Nozar (2009), **Afganistan’da güç üretimi: Taliban’ın iktidara yükselişini açıklamak**.
- Shams al-Dini, Shams, Mortazavi, Sayed Khodia, Navabakhsh, Mehrdad ve Kaldi, Ali Reza (2019), **The Harms And Challenges Of The One-Party System For Federalism (Case Study: Iraq Under The Rule Of The Baath Party)**.
- Siddique, Abubakar (2004), **Afghanistan’S Ethnic Divides**. Radio Free Europe/ Radio Liberty,

243–254.

Smith, BC (2000), **Üçüncü Dünyada Siyasi Partiler ve Çoğulculuk**, <http://ensani.ir/fa/article/103909/احزاب-سیاسی-و-کثرت-گرایی-در-جهان-سوم> (14.10.2022).

Sue, Alvin (1999), **Toplumsal Değişme ve Gelişme** (M. Habibi Mazaheri (ed.)).

Şafii, Mahmud (2006), **İran'daki Sosyal Siyasi Gelişmelerin Broşürü**.

Tanin, Zahir (2006), **20. Yüzyılda Afganistan**, İrfan Yayınları (Muhammed İbrahim Şeriatı).

Tawhidi, Mohammad Ali ve Nouri, Mohammad Mousa (2017), **Afganistan Tarihi, Jamiat Al-Mustafa (PBUH) Al-Alamiya**.

Tejjeler, Rene (2009), “Afganistan Siyasi Partileri: Kısa bir Taslak”, https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/55861039/Afghan_Political_Parties-a_short_outline_2009-libre.pdf?1519215078=veresponse-content-disposition=attachment%3B+filename%3DAfghan_Political_Parties_a_short_outline.pdf&Expires=1674998254&Signature=I9r8Pu9HZilv

Thomas, BC (2010), **Afghanistan: A Cultural and Political History**. Princeton and Oxford, <https://www.jstor.org/stable/43280813>

Thomas, Ruttig (2006), **Islamists, Leftists and a Gap in the Center: Afghanistan's Political Parties and Where They Come From**. Konrad Adenauer Stiftung, https://www.kas.de/wf/doc/kas_9674-544-2-30.pdf

Torabi, Saeed Mir (2020), **Weakness Of Elite Consensus And Its Consequences On Development Policy Cycle In Iran**, Rihafat Scientific Quarterly, 113–134. http://www.rahyaftjournal.ir/article_118318_de7784053d2ee48e334d0a2940d9dfa7.pdf

URL, “2005 Wolesi Jirga and Provincial Council Elections In Afghanistan”, European University Institute, 2, 2–5, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=PT%0Ahttp://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52012PC0011:pt:NOT>

URL, “A Black Day In The History Of The Soviet Union: On The Occasion Of The Entry Of Soviet Troops Into Afghanistan”, <https://af.sputniknews.com/20181227/-افغانستان-ورود-نیروهای-شوروی-2980443.html> (18.12.2022).

URL, “A Look At The Life And Political Functions Of Professor Burhanuddin Rabbani”

<https://da.azadiradio.com/a/24334899.html> (24.10.2022).

URL, Afghanistan Siyasi Partiler Yasası, [https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res//uncac/LegalResources/Afghanistan/Laws/Afghanistan an Political Parties Law 1990.pdf](https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res//uncac/LegalResources/Afghanistan/Laws/Afghanistan%20Political%20Parties%20Law%201990.pdf)

URL, Afganistan Anayasası, <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/66413/136339/F-1123586512/AFG66413.ENG.pdf>

URL, “A people in Tajikistan who still keep the ancient Iranian language alive!” <https://www.eligasht.com/Blog/travelguide/مردم-یاقنوبی-تاجیکستان/> (24.06.2023).

URL, “Afganistan Anayasası”, https://web.archive.org/web/20131028065437/http://www.afghan-web.com/politics/current_constitution.html#preamble (14.05.2022).

URL, “Afganistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dostum İntihar Saldırısından Kurtuldu; 14 Diğer Öldürüldü”, <https://www.rferl.org/a/afghan-vice-president-dostum-to-return-to-kabul-amid-torture-claims/29381984.html> (13.11.2022).

URL, “Afganistan Hükümeti ile Hizb-i İslami Arasında Barış Anlaşması İmzalandı”, https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2016/09/160922_k04_hekmatyar_agreement_signed (01.10.2022).

URL, “Afganistan nüfusunun %45’inden fazlası Tacikler”, <https://payom.net/fa/بیش-از-45-درصد-افغانستان-تاجیک-اند> (09.05.2022).

URL, “Afganistan’da Kimler Yaşıyor? Ülkenin Etnik ve Kültürel Mozaği nasıl?”, <https://tr.euronews.com/2021/08/23/afghanistan-da-kimler-yas-yor-ulkenin-etnik-ve-kulturel-mozaigi-nas-l> (13.10.2022).

URL, “Afganistan’daki Siyasi Partiler; Fonksiyonlar ve Hasarlar”, <https://8am.media/political-parties-in-afghanistan-functions-and-damages/> (12.11.2022).

URL, “Afganistan’ın Etnik Grupları Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analizi”, <https://hazaraogrencilerdernegi.com/afganistanin-etnik-gruplari-arasindaki-catismalarin-temel-nedenlerinin-analizi/> (28.04.2022).

URL, “Afganistan’ın Siyasi Eğilimlerinde Etnik Yapıların ve Sosyal Bölünmelerin Rolü”, <https://www.iess.ir/fa/interview/1582/> (17.08.2022).

URL, “Afghan Voice Haber Ajansı (Ava) Kabil” <https://www.avapress.com/fa/news/85750/> اعلام-

(25.06.2023). حمایت-حزب-اسلامی-مولوی-خالص-اشرف-غنی-احمدزی

URL, “Afghanistan Nasr Organization”, <https://m.facebook.com/hazarasalonghistory/photos/>-سازمان-
931848103555291/نصر-افغانستان-سازمان-نصر-افغانستان-در-تابستان-سال-1358-در-ابتدا-بهنام-گرو/
(30.11.2022).

URL, “Afghanistan Nasr Organization”, <https://www.payam-aftab.com/fa/news/14712/>-سازمان-نصر-
افغانستان (22.06.2023).

URL, “Afghanistan”, <https://minorityrights.org/country/afghanistan/> (01.07.2023).

URL, “Anti-Soviet Mujahideen” globalsecurity,
<https://www.globalsecurity.org/military/world/para/mujahideen.htm> (21.08.2022).

URL, “Biography of the son of Ahmad Shah Masoud (Ahmed Masoud)”,
<https://www.delgarm.com/biography.a241197> (22.06.2023).

URL, “Crimes of Soviet-Affiliated Governments”, <https://www.kabulpress.org/article4631.html>
(16.05.2022).

URL, “Developments In Russia- Eastern Europe And The Prospect Of World Peace”,
<https://www.sholajawid.org/farsi/gozidaha/tahwolat rosia .pdf> (28.11.2022).

URL, “Dünyada şu anda komünizm ile yönetilen ülkeler listesi”, [https://www.kartal24.com/110383-](https://www.kartal24.com/110383-dunyada-su-anda-komunizm-ile-yonetilen-ulkeler-listesi)
dunyada-su-anda-komunizm-ile-yonetilen-ulkeler-listesi (22.06.2023).

URL, “Get to know the Tajiks of Afghanistan”,
<https://farsi.alarabiya.net/afghanistan/2019/01/15/بشناسید-را-افغانستان-های-تاجیک> (24.06.2023).

URL, “Getting to know the Islamic Unity Party of Afghanistan”, <https://taqrib.ir/fa/article/>-آشنایی-با-
حزب-وحدت-اسلامی-افغانستان (23.06.2023).

URL, “Getting to Know the Structure of Political Parties”
<https://www.bonyadvokala.com/blog/political-parties/> (15.10.2022).

URL, “Golbedin Hekmatyar asked her supporters to participate in the elections”,
<https://www.isna.ir/news/92102313508/گلبدین-حکمتیار-از-هواداران-خواست-در-انتخابات-شرکت-کنند>
(27.01.2023).

URL, “HAZĀRA ii. TARĪH”, <https://iranicaonline.org/articles/hazara-2> (09.08.2022).

- URL, “Initial statement of the National Democratic Institute Board to monitor the 2010 Afghanistan Parliamentary Elections (Volosi Jirga)”, İçinde NDI (C. 2010).
https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI_Afghan_2010_EOM_preliminary_statement-Dari.pdf
- URL, “Islamic Republic of Afghanistan: Parliamentary elections on September 18, 2010”,
<https://www.osce.org/files/f/documents/e/5/74864.pdf>
- URL, “İki Partili Sistem”, <https://abadis.ir/fatofa/نظام-دوحزبی/> (10.12.2022).
- URL, “Nationalism”, <https://rasekhoon.net/article/show/158960/ناسیونالیسم-Nationalism> (20.06.2023).
- URL, “Özbekçe” <https://www.britannica.com/topic/Uzbek-people> (20.03.2022).
- URL, “Political Parties And Newspapers Of The Decade Of The Afghan Constitution”,
<https://subhekabul.com/سیاست/political-parties-and-media-of-the-decade-of-the-afghan-constitution/> (28.11.2022).
- URL, “Sivil toplum ve Siyasi Partiler”, <http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=60735> (14.01.2023).
- URL, “Siyasi Parti Nedir? Partilerin Görevleri Nelerdir?”, <https://www.neoldu.com/siyasi-parti-nedir-partilerin-gorevleri-nelerdir-7754h.htm> (20.06.2023).
- URL, “Syed Muhammad Ali Javed” became the leader of the Islamic Movement of Afghanistan”,
<https://www.mizanonline.ir/fa/news/296807/-حزب-حرکت-اسلامی-سید-محمد-علی-جاوید-رهبر>
افغانستان-شد (14.09.2023).
- URL, “Taliban: Afganistan’da 20 yıl sonra yeniden kontrolü sağlayan örgüt nasıl kuruldu, bugünlere nasıl geldi?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57913781> (21.06.2023).
- URL, “Tek Partili Sistem Nedir?”, <https://www.asriran.com/fa/news/859965/نظام-تکحزبی-چیست> (10.12.2022).
- URL, “The Crimes Of The Unity Group And The Islamic Movement”,
<https://www.kabulpress.org/article4709.html> (25.09.2022).
- URL, “The founding congress of the Communist Party of Afghanistan”,
https://www.sholajawid.org/farsi/shola/sholajawid_dawe2/Qatnama_congru_moasis_H_C_A.html (25.12.2022).

- URL, “The full text of the draft Party law/ new Conditions for Establishing a Party and the duties of Radio and Television”, <https://www.mehrnews.com/news/1790414/>-متن-کامل-طرح-قانون-احزاب- (05.01.2023).
- URL, “Ulusal Cephenin Oluşumu”, <https://da.azadiradio.com/a/1690728.html> (15.11.2022).
- Vaezhi, Hamza (2003), **Afganistan ve Ulusal Kimliğin Tamamlanmamış Yapıları**, Muhammed İbrahim Şeriatî.
- Vafaei, Mukhtar (2022), “Kabil kasabının Sıkıntılı Hali; “İŞİD Duşanbe’den Yönetiliyor”, <https://www.independentpersian.com/node/291606/>-سیاسی-و-اجتماعی/حال-پریشان-قصاب-کابل-؛ (01.07.2023).
- Vahid, Mozhddeh (2003), **Afganistan ve Beş Yıllık Taliban Yöntemi**, Ney yayınları.
- Valizadeh, Haidar (2022), “One-Party System”, <https://valizadehh.ir/1399/06/26/>نظام-تکحزبی/ (12.10.2022).
- Wafayee Zada, Mohammad Qassim, Karimi, Hussain Ali ve Ibrahimi, Ghulam Rreza (2017), **Review of peace talks in Afghanistan in the last four decades**, Afghan Institute for Strategies Studies. www.aiss.af/assets/aiss_publication/92f82d49660ed9485c9cebd6cd8b983f.pdf
- Wordsworth, Anna (2007), **A Matter of Interests: Gender and the Politics of Presence in Afghanistan’s Wolesi Jirga**, June, https://areu.org.af/wp-content/areu_publications/2016/01/711E-A-Matter-of-Interest-IP-print.pdf
- Yanık, Murat (1995), **Parti Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları**, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1876552>
- Yazdan Panah, Kiyomarth ve Ahmedi, Sayed Celal (2022), **MS 2001’den sonra Afganistan’ın siyasi yapısının ve yönetiminin oluşumunda etnik grupların konumu.**
- Zibakalam, Sadık ve Moqtadaei, Morteza (2015), **Siyasi Partiler ve İran’ın Siyasi Gelişimindeki Rollerini: Bir Seçim Vaka Çalışması**, Chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://psq.karaj.iau.ir/article_523751_580b9e7af9de64a9a4ef63b9d1dbb7d6.pdf

ÖZGEÇMİŞ

2013'te Mir Wali Lisesi'ni; 2017 yılında da Taj Üniversitesi – Hukuk Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2020 KaradenizTeknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Yüksek lisansı Programına başladı.

QURBAN, Türkçe, İngilizce, Türkmence, Özbekçe ve Farsça bilmektedir.

